

Příčiny delikvence dětí a mládeže

Jitka Berková

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jitka BERKOVÁ**
Osobní číslo: **H108012**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Příčiny delikvence dětí a mládeže**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS), případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na dětství a dospívání z pohledu vývoje deviantního chování,
- na prostředí rodiny jako hlavního činitele formování osobnosti mladého člověka,
- na zvláštnosti kriminálního chování dětí a mladistvých,
- na legislativu v oblasti soudnictví ve věcech dětí a mládeže a přístupu k mládeži v trestním řízení.

Součástí práce bude drobný výzkum zaměřený na názory respondentů na tuto oblast.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Jedlička,R.,Koťa,J. Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Praha: Karolinum, 1998.

Martínek,Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. Praha: Grada Publishing, 2009.

Matoušek,O., Kroftová,A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998.

Netík,K.,Netíková,D.,Hájek,S. Psychologie v právu. Praha: C.H.Beck, 1997.

Novotný,P. Epidemie delikvence. Liberec: Dialog, 2006.

Večerka,K. Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004.

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Alena Plšková

Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce:

16. března 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2013

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Múhlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Jitka Berková

Jméno, příjmení studenta

Podpis

V Brně 24. 4. 2013

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezahrnuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jím dosažených v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k větší výdělku dosaženému školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá příčinami delikvence u dětí a mládeže. Teoretická část uvádí do problematiky kriminality mládeže. Práce popisuje právní kontrolu kriminality mládeže podle platné právní úpravy. Uvádí biologické a psychologické příčiny delikvence. Dále se práce zabývá sociokulturními příčinami. Praktickou část tvoří kvantitativní výzkum příčin delikvence formou dotazníkového šetření.

Klíčová slova: Delikvence, delikventní chování, kriminalita, děti, mladiství, příčiny kriminality, rizikové společenské skupiny, působení médií.

ABSTRACT

The bachelor thesis discusses on the causes of delinquency among children and juveniles. The theoretical part introduces the issue of youth crime. The thesis describes legal and preventive control of the criminality of young people according to applicable laws. It is described biological and psychological causes of delinquency. Then the paper deals with the socio-cultural causes. The practical part consists of quantitative research implemented by questionnaire.

Keywords: Delinquency, delinquent behaviour, criminality, children, teenagers, causes of crime, risk social groups, influence of media.

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Aleně Plškové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, PČR za spisové materiály a Jaroslavu Čermákovi, kurátorovi pro mládež z OSPOD Jablonec nad Nisou za laskavé poskytnutí kazuistik, a své rodině za trpělivost a podporu.

Motto:

„Trápení s dětmi začíná většinou už o generaci dříve.“

S. Bear-Oberdorf

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Jitka Berková

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 RODINNÁ VÝCHOVA A VZNIK DELIKVENCE	11
1.1 DĚTSTVÍ A DOSPÍVÁNÍ	11
1.2 VZTAHY V RODINĚ	14
1.3 PATOLOGICKÁ RODINA	22
2 KRIMINALITA NEZLETILÝCH A JEJÍ POSTIH	27
2.1 POPIS A SPECIFIKA PROVIŠŇOVÁNÍ DĚTÍ A MLADISTVÝCH	27
2.2 STRUČNÝ PŘEHLED TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI MLADISTVÝCH.....	30
2.3 PROFIL OSOBNOSTI MLADÉHO DELIKVENTA	34
3 VNITŘNÍ PŘÍČINY DELIKVENCE DĚTÍ A MLÁDEŽE	41
3.1 DĚDIČNOST	41
3.2 HYPERAKTIVNÍ DÍTĚ.....	43
3.3 AGRESIVITA DĚTÍ	46
3.4 MLADISTVÍ S RIZIKOVÝM CHOVÁNÍM	52
4 VNĚJŠÍ PŘÍČINY DELIKVENCE	56
4.1 VLIV ŠKOLNÍHO PROSTŘEDÍ.....	56
4.2 VLIV VRSTEVNICKÝCH PART A KRIMINÁLNÍCH SKUPIN.....	60
4.3 VLIV MASMÉDIÍ NA DĚTI A MLÁDEŽ	62
4.4 SOCIÁLNĚ-KULTURNÍ PŘÍČINY DELIKVENCE	64
II PRAKTICKÁ ČÁST	68
5 METODY, CÍLE VÝZKUMU A STANOVENÍ HYPOTÉZ	69
METODY VÝZKUMU	70
5.1 VÝBĚR RESPONDENTŮ	70
5.2 VLASTNÍ VÝZKUM	71
5.3 ANALÝZA A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT	76
ZÁVĚR	85
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	88
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	92
SEZNAM TABULEK	93
SEZNAM GRAFŮ	94
SEZNAM OBRÁZKŮ	95

ÚVOD

Když jsem poprvé přemýšlela, o čem psát ve své bakalářské práci, jasně jsem věděla pouze to, že chci psát o dětech. Sama mám tři již dospělé děti, ale jejich dětství a dospívání mám stále živě před očima. Jelikož pracuji jako účetní na státním zastupitelství, čili mým zaměstnáním není práce v sociální oblasti, nemám přímé profesní zkušenosti, ale jen své životní zkušenosti s dětmi a rodinnými příslušníky. Mnohokrát v životě jsem se setkala s lamentováním starších spoluobčanů na děti a zejména na mládež, jak je špatná, zkažená, atd. Ve svém zaměstnání se setkávám s kriminalitou mládeže při úhradách faktur za advokáty, přidělené mladistvým pachatelům. V převážné většině to bývá za poškozování cizího majetku (sprejerství), krádeže, ale někdy i za závažnější trestnou činnost. V médiích jsem často konfrontována s případy, kdy téměř dítě, nebo dospívající člověk se stal pachatelem závažného trestného činu, nad kterým mrazí.

Že by dnešní mládež byla horší, než byla například moje generace (dnešní padesátníci), to si určitě nemyslím. Svět kolem nás je podstatně jiný, mnohem složitější a náročnější, a to i pro děti. Bezstarostné dětství zaplněné hrami a láskou nejbližších nemá zdaleka každé dítě. Dospívání je velmi náročné období nejen pro rodiče, ale také pro samotné téměř dospělé lidi. Musí se rozhodnout, jací vlastně chtějí být, jakých cílů chtějí dosáhnout a jakými prostředky. Mnozí mladí lidé se dnes nechávají nalákat na pohodlný život konzumu, jejich hlavním cílem je zbohatnout (a to co nejrychleji). Podle příkladů dospělých mnoha z nich jde jen o osobní prospěch, chtějí si jen tzv. „užívat“ a pokud možno nepracovat. K tomuto životu je v podstatě nabádá i umělý mediální svět, který na ně útočí v mnoha podobách, a kde jsou všichni krásní, zdraví, mladí a bohatí. V české společnosti ovšem narůstá chudoba a velká část rodin nemůže dětem poskytnout ani například dříve tak samozřejmé věci, jako školní pobyt na horách a mnozí středoškoláci si musí přivydělávat, aby si mohli pořídit oblečení, učebnice a sportovní vybavení takové kvality, jaké mají jejich spolužáci. Mnozí rodiče se dokonce zadlužují, aby mohli svým dětem koupit počítač, notebook nebo mobilní telefon.

Může se pak stát, že i do té doby zcela bezproblémové dítě podlehne vlivu svých vrstevníků, začne užívat návykové látky a pak už je jen malý krůček k deliktu, v tomto případě ke krádeži. Jenže při impulzivní, nejčastěji neplánované akci může snadno dojít k tomu, že nakonec důsledkem celkem bezvýznamné krádeže bývá i vražda. Jako matku

mě tato situace velmi znepokojuje. Proto jsem se o téma delikvence dětí a mladistvých začala více zajímat a zvolila si je pro svou bakalářskou práci.

Práce je zaměřena na kriminální chování dětí a mladistvých a postihy, které za ni na mladé delikventy čekají, ale zejména na příčiny, které některé mladé lidi svedou mnohdy na celoživotní kriminální kariéru. Ačkoliv je to v podstatě velmi smutné téma, zdá se mi pro budoucího sociálního pedagoga jako stvořené, protože se na ně mohu dívat jak z pohledu právního, tak i z pohledu sociálního, sociálně-pedagogického a sociologického. Při studiu literatury pro bakalářskou práci jsem získala mnoho pro mne nových a zajímavých poznatků.

Cílem mé práce bylo pomocí analýzy odborné literatury z několika oborů získat co nejvíce informací o trestné činnosti dětí a mládeže, ale i o postizích za tuto činnost a zejména o možných příčinách. Následně jsem se pokusila rozebrat jednak příčiny, vznikající v samotném subjektu trestné činnosti a jednak příčiny vnější. Vnějšími příčinami může být vliv rodinného, školního a širšího sociálně-kulturního prostředí, včetně vlivu masmédií.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINNÁ VÝCHOVA A VZNIK DELIKVENCE

1.1 Dětství a dospívání

Z historického pohledu ještě v docela nedávné době nebylo dětství a dospívání uznáváno jako něco zvláštního v životě člověka. Až do konce středověku se z dětství do dospělosti přecházelo naráz. Nebyly příliš uznávány zvláštní dětské potřeby. V rodinách bylo mnohem více dětí než dnes a byla vysoká dětská úmrtnost, takže dospělí se citově nefixovali na děti tolik jako v současnosti, kdy je naopak porodnost velmi nízká. Ještě na přelomu 19. a 20. století děti běžně pracovaly deset hodin denně, v tom se považovaly už za zcela rovnocenné dospělým. Po postupném rozšíření školní docházky děti dnes vstupují do pracovního procesu mnohem později. Tím, jak jsou odděleny od praktického života, si většinou jen málo uvědomují důležitost vzdělání pro svou budoucnost. Odpovědnost za přípravu dětí na profesi plně převzal stát. Se stoupající zaměstnaností žen byla zavedena předškolní zařízení a kromě škol děti v dnešní době navštěvují nejrůznější zájmové kroužky, takže v podstatě tráví pod dohledem profesionálů téměř tolik času, jako jejich rodiče v zaměstnání. Musí se tomuto prostředí mnohem více přizpůsobovat. Rodiče mají na své děti poměrně málo času. Tradiční předávání řemesel z rodičů na děti a učení nejrůznějším dovednostem v rodině se až na výjimky vytratilo. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 37-37)

V mnoha rodinách vážne komunikace mezi jejími členy, podle zkušeností, které mám ze svého okolí, se rodiče a děti nesejdou často ani u společné večeře. Komunikace je povrchní, týká se převážně jen nezbytných věcí pro chod rodiny a přípravy dětí na školu. Evropské děti dnes žijí v daleko příznivějších podmínkách než kdykoliv předtím pokud jde o materiální zajištění a zdravotní péči, ale vyrůstají v mnohem horším životním prostředí – špatná kvalita ovzduší, vody, potravin. Důležité je, aby alespoň vyrůstaly v harmonickém prostředí domova a dostávaly hodně lásky.

Nejnebezpečnější situací pro ty nejmenší děti je, když jim chybí matka. Na ní je závislé jednak ošetřování dítěte, ale zejména uspokojování jeho duševních potřeb. Matka je základem budoucího vztahu dítěte k lidem a jeho důvěry v okolní svět. Je to ona, kdo vytváří domov. V praxi mnohem častější je nepřítomnost otce (dětí osamělých matek). V takových případech ještě více záleží na osobnosti matky. Taková matka musí sama nést všechnu jak výchovnou, tak i hospodářskou starost o rodinu, což ji vyčerpává a může ochabovat její zájem o dítě. Zvláště pro starší chlapce je velmi důležitý vzor

mužskosti pro regulaci jejich chování. Otec ztělesňuje většinou pro dítě autoritu, kázeň a pořádek a ukazuje a zprostředkovává mu cestu a vztah k lidské společnosti. Jestliže otce v rodině zastupuje otec nevlastní, popřípadě dědeček, vytváří dítěti mužský vzor. Bývají však častější vzájemné konflikty, na jejichž podkladě často vznikají neurotické poruchy. (Langmeier, Matějček, 2011, s. 141-144)

Ve vývoji lidské psychiky byla prokázána určitá „citlivá období“ pro rozvoj některých kompetencí. V časově vymezeném úseku tedy dítě může nejlépe rozvíjet některé vlastnosti a schopnosti, které jsou právě v tom čase nezbytné a zároveň důležité pro další rozvoj. Rovněž na některé vnější situace, okolnosti a problémy jsou děti mnohem citlivější v určitou dobu a v jinou dobu tyto situace pro ně důležitost nemají. Například ve čtvrtém a pátém roce života jsou děti mnohem citlivější na vlivy narušující rodinné soužití a harmonii domova, zatímco ve třináctém až patnáctém roce jsou dospívající spíše citlivější na nespravedlivé a nečestné jednání dospělých. (Čačka, 2009, s. 17-18)

Neuropsychologové zase potvrzují, že nepřiměřenosti podnětů v různém věku mají nežádoucí vliv na vývoj dětí, ať už se jedná o deprivaci nebo supersaturaci. Například do 18. měsíce věku dítěte se utváří základna jak pro rozvoj sensorického vnímání, tak pro emoční připoutání k jiným lidem. Nedostatek sensorické stimulace se projeví deficitem dovednosti efektivně vnímat, povrchností vnímání, nevšímavostí apod. Nenasyčení potřeby sociálního kontaktu vede k citové plochosti, narušení interpersonální citlivosti a plochému sociálnímu chování. Opačný přístup – přesycenost psychickými podněty, může vést k přecitlivělosti nebo abnormální sociální závislosti. V průběhu dospívání postupně roste schopnost jedince samostatně si vybírat podněty podle jeho vnitřní vyspělosti. Biologické a sociální faktory jsou do určité míry postupně překrývány nastupující sebevýchovou, osobními hledisky a cíli. (Koukolík, Drtilová, 2008, s. 71)

V průběhu dětství a zejména pak v dospívání se objevují poruchy chování, jimž se souhrnně říká disruptivní (rozvratnické) a to:

1. opoziční porucha – opoziční, vzdorovité chování;
2. (antisociální) porucha chování;
3. porucha pozornosti s hyperaktivitou (ADHD) – tomuto tématu jsem se věnovala v samostatné podkapitole 3.2 Hyperaktivní dítě.

Ad 1) Opoziční porucha se vyskytuje u 2 – 16 % dětské populace. Jedná se o negativistické, neposlušné, vzdorovité a nepřátelské chování vůči autoritě trvající déle než 6 měsíců, které je provázeno nejméně čtyřmi z dalších příznaků. Těmito příznaky mohou být výbuchy špatné nálady, odmítání pravidel chování nebo požadavků vychovatelů, časté hádky a srážky s dospělými lidmi, jejich provokování a napadání, přesouvání viny za vlastní chyby a nekázeň na jiné, zlostnost, podrážděnost, mstivost. Opoziční porucha vážně narušuje sociální vztahy doma i ve škole. Objevuje se obvykle před osmým rokem věku, v dospívání často vymizí. Nejčastěji se projevuje v rodině. Tato porucha se považuje za možný předstupeň antisociální poruchy chování. Často se prokazuje dědičná zátěž – mezi rodiči, prarodiči a dalšími příbuznými je zjištěna porucha chování nebo osobnosti, ADHD, ale i závislost na drogách. Porucha bývá častější u chlapců, kteří byli již od raného dětství neklidní a obtížně zvládnutelní. Zpravidla se rozvíjí bludný kruh opozičního chování, jehož projevy jsou tvrdě trestány, výsledkem je další, prohloubené opoziční chování. Poruchu až v 75 % případů doprovází porucha pozornosti s hyperaktivitou. (Koukolík, Drtilová, 2008, s. 92-93)

Ad 2) Porucha chování v dětství a dospívání se projevuje opakovaným a trvalým chováním, které porušuje základní práva ostatních lidí nebo sociální normy a pravidla. Vyskytují se útoky proti lidem a zvířatům, ničení majetku, zakládání ohně, podvádění, krádeže, časté záškoláctví, lhaní, noční pobyty mimo domov bez dovolení rodičů před třináctým rokem věku. Důsledkem těchto poruch chování jsou velmi špatné sociální vztahy doma i ve škole. Jestliže jedinci s touto poruchou začnou užívat drogy, je velmi vysoce pravděpodobný vývoj antisociální poruchy osobnosti v dospělosti. U dětí a dospívajících s poruchou chování, kteří jsou krutí ke zvířatům, je velice špatná prognóza. Asi 10 % dětí a mladistvých s poruchou chování má psychopatické rysy (bezcitnost, citový chlad a otrlost, surovost) a mnohem častěji se dostává do střetu s policií. Mezi jejich rodiči je častější výskyt antisociální poruchy osobnosti. Jejich inteligence je vyšší než u ostatních členů skupiny. (Koukolík, Drtilová, 2008 s. 93-94)

Ad 3) Porucha pozornosti s hyperaktivitou je samostatně zpracována v podkapitole 3.2.

1.2 Vztahy v rodině

Přirozeným základem pevné vazby mezi rodinnými příslušníky je tzv. vazbové chování, které je pozorovatelné i u zvířat. Od padesátých let se řada badatelů zabývala studiem vazby, zejména mezi dítětem a matkou. Kvalita vazby k matce a později i vazby mezi dítětem a otcem a následně dalšími členy rodiny jsou rozhodujícím činitelem vývoje osobnosti člověka. Pokud rodič opakovaně neuspokojuje dětskou potřebu bezpečí, dítě si nevytvoří tzv. základní důvěru v dospělé lidi. Tato méně pevná vazba může být ambivalentní (dvoznačný postoj, převládá závislost) anebo může být vyhýbavá (potlačená, se staženým chováním). U některých dětí se vyvine vazba dezorganizovaná (střídá se potřeba rodiče a jeho odmítání). Toto chování je typické pro týrané a zneužívané děti. Dlouhodobě studie potvrdily, že typ vazby z dětství velmi výrazně ovlivňuje vztah člověka k lidem (partnerovi) až do středního věku. Postoj matky k dítěti může ovlivnit komplikované těhotenství, těžký porod nebo odloučení od dítěte v průběhu prvního roku života. U těchto dětí je vyšší pravděpodobnost, že budou matkou v budoucnu zanedbávány nebo týrány. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 42-43)

Tzv. emoční deprivace a subdeprivace (citové strádání, způsobené nedostatečnými podněty, vztahy a vazbami k jiným lidem) se objevují nejen ve výchovných zařízeních, ale i v rodinách. Často k tomuto strádání vede například výchova represivní, výchova preferující jiné dítě a výchova hostilní (nepřátelská). Represivní výchova je výchova tvrdými tresty, která často vede k ambivalentnímu postoji vůči rodičům a jen k vnější, adaptivní ukázněnosti. Rodiče dětem pouze nařizují, co mají dělat a neuposlechnutí pokynů trestají. Hostilní výchova bývá někdy pozorována u rozvedených rodičů. Nepřátelské chování se projevuje vůči dítěti, které tomu z rodičů, jenž dítě vychovává, připomíná bývalého partnera. (Kohoutek, 2001, s. 103)

Způsob výchovy je důležitý pro duševní rozvoj dítěte. Výchovný přístup bez dostatku podnětů ani autoritativní výchova, která působí neustálým dogmatickým poučováním, nemůže rozpoznat ani naplnit skutečné potřeby dítěte. Neuspokojení potřeby lásky a odmítání dítěte může vyvolat i těžké poruchy osobnosti. Při svém postupném osamostatňování dítě stále potřebuje matčino povzbuzování, podporu a náklonnost. Velkou chybou je nejednotné působení rodičů (i prarodičů a ostatních dospělých). Největším zlem pro dítě však je matčina netrpělivost, přemrštěné nároky, nepřiměřená

přísnost, nedůslednost a hlavně málo lásky. Otec může nedostatky matky částečně nahradit a má svou nezastupitelnou funkci pro rozumový vývoj dítěte a rozvoj nezávislosti. (Čačka, 2000, s. 62)

Necitlivá a strohá zásadovost, stejně jako přílišná povolnost vychovatelů, mohou už u batolat vyvolávat nezdravý vzdor, jehož hlavním příznakem je jeho dlouhé trvání. Dítě pak dokáže křičet i celé hodiny nebo např. setrvává v nějaké poloze. Krajnými projevy takového vzdoru je permanentní odpor, kdy dítě zásadně neposlouchá (nebo alespoň pokyn provede jinak) nebo neurotický vzdor, kdy dítě nejen neposlechne, ale dělá opak rozkazu. Už do tří let věku se začínají projevovat maladaptace jako únik, ústupnost, agresivita atp. Tyto signály by měly být co nejdříve terapeuticky podchyceny. (Čačka, 2000, s. 65)

Vztahy v rodině mají velký vliv na sebehodnocení dítěte. Tam, kde má dítě láskyplnou výchovu, považuje se za hodno lásky, za někoho, kdo má svou cenu. Takové dítě má důvěru a naději do dalšího života. K rozvoji pozitivního sebehodnocení napomáhají jasná a stabilní kritéria očekávání rodičů, jasné a srozumitelné postoje a hodnocení. Zvláště v předškolním věku je významné, aby dítě vědělo, co se od něj očekává, aby mu rodiče stanovili pravidla, která je třeba respektovat. (Čačka, 2000, s. 146)

Čačka uvádí dvě teorie mechanismů vlivu rodiny na sebehodnocení dítěte:

- A. *„Zrcadlová teorie – projevy vážnosti nebo podceňování ze strany rodičů. Je potřeba k dítěti přistupovat citlivě a vyjadřovat se o něm s největší rozvahou a taktem. Dítě snadno přijímá názory jiných a je pak náchylné uvěřit i nevhodnému výroku řečenému v afektu, který se pak pro ně může stát až handicapující překážkou. Jakmile určitý „obraz o sobě“ dítě akceptuje, nezbyvá mu, než jej reálně „naplňovat“. Může např. snadno uvěřit nějakému zjednodušenému výroku, např. že je „zlé, chudinka, hloupé, líné atp.“. Žádné hodnocení vychovatelem by tedy nemělo překračovat určité etické zásady.*
- B. *Teorie modelu zase shledává jako nejvýznamnější faktor vlastní sebehodnocení rodičů. Dítě to od nich přebírá jako vzor a podle toho se samo navenek projevuje – nezávisle na tom, co o něm kdy rodiče řekli.“ (Čačka, 2000, s. 147)*

Zcela nepostradatelnou součástí výchovy dětí v rodině musí být vytváření vnitřní disciplíny. Pokud rodiče sami pravidla dodržují a vyžadují tatáž od dětí, jejich výchovný styl je konzistentní, v dítěti se vytvoří dostatečné zábrany proti asociálnímu

chování. Příliš tvrdá disciplína včetně agresivního chování rodiče k dítěti k tomuto cíli nevede. Dítě se mu vnitřně vzdaluje, lže a manipuluje. Tím se naopak posiluje nežádoucí chování. Dítě se v rodině, kde jsou časté a drastické tělesné tresty, učí agresivitě jako dovolenému způsobu chování. Výzkum srovnávající nedelikventní mládež s mladými narkomany, prostitutkami, vězni a svěřenci diagnostických ústavů, došel k zajímavým závěrům. Všechny soubory delikventních mladistvých zažívaly v rodinách větší tělesné trestání než soubor mládeže nedelikventní. Nejtvrději byly jako děti trestány prostitutky. (Snyder a Patterson, 1987 a Sak, 1997, in Matoušek, Matoušková, 2011, s. 44)

Rodiče, kteří své dítě mají rádi a záleží jim na něm, chtějí vždy vědět, kde dítě je a co dělá. Tento dohled (monitoring) je velmi důležitou prevencí delikventního chování dítěte. Rodiče by měli vědět, co dítě dělá ve volném čase, měli by znát kamarády, se kterými se stýká. Platí úměra, že čím hůře rodiče monitorují své dítě, tím je větší pravděpodobnost, že se dítě dopustí trestného činu, že se jej dopustí v raném věku, že jej bude opakovat a že půjde o závažný trestný čin. Také rodič, který se chová delikventně, nadměrně pije, bere drogy, vyhýbá se práci či je jinak sociálně nepřizpůsobivý, velmi zvyšuje pravděpodobnost, že dítě bude během dospívání delikventem. (Snyder a Patterson, 1987 in Matoušek, Matoušková, 2011 s. 45)

Velmi častým schématem rodinných vztahů u delikventně se chovajících mladých lidí je na jedné straně velmi přísný, odmítající, kritický a žárlivý otec, na druhé straně příliš hodná a sebe obětující se matka. Tento typ vztahů se objevuje nejen v rodinách mladých delikventů, ale často i v rodinách s ohroženým dítětem (nemocným, drogově závislým). (Matoušek, Matoušková, 2011, s 47). Je známo, že podobně byl vychováván snad největší zločinec všech dob, Adolf Hitler.

Pro děti je velmi důležitý příklad, jak a zda jejich rodiče dokážou řešit konflikty v rodině. Pokud vyrůstají v klidném rodinném prostředí, kde spolu lidé komunikují, snaží se vyhovět si navzájem a vše řešit s rozvahou, naučí se to také. Děti z rodin, kde je mnoho otevřených konfliktů mezi rodiči, vzájemné obviňování, nevěcné a emoční diskuse, méně sebekritiky a přijímání odpovědnosti a málo vzájemného přátelství, mají větší sklon k delikventnímu chování a naučí se jen konfrontačnímu řešení těžkostí. Tyto děti mají snahu z rodiny co nejdříve uniknout. (Snyder a Patterson, 1987, in Matoušek, Matoušková, 2011, s. 47).

Snad nejhorší ze všeho je tzv. výchovná slepota rodičů. Jsou to situace, kdy rodiče odmítají jakoukoli spolupráci s učiteli, vychovateli, terapeuty, protože v chování svého dítěte nevidí žádné problémy. Tvrdí, že doma je dítě vzorné, jejich výchova je bezchybná a problémy jsou pouze ve škole, která ať je řeší. Zbavují se zodpovědnosti za problémové chování svého dítěte. Dokonce existují takoví rodiče, kteří své děti nabádají k agresivitě s tím, že pokud nebude dostatečně „ostré“, pak v dnešní společnosti neobstojí. Bez spolupráce s rodiči není jakákoliv intervence a pomoc možná. Velmi často tyto rodiče přicházejí k odborníkům až tehdy, když se agresivita dospívajícího jedince obrátí proti nim a oni se sami cítí ohroženi. Agresivní chování jejich dítěte však se v tomto stádiu již nedá zastavit a jedinou možností řešení je již jen represe. (Martínek, 2012, s. 16-17)

Jako ukázkový případ „výchovné slepoty“ rodičů uvádím následující kazuistiku.

Kazuistika č. 1 Pavel, 1995

Rodina je v evidenci OSPOD od prosince 2009 v souvislosti s prošetřováním trestného činu sprejství z léta 2009, kdy měla skupina nezletilých poškodit barvou objekty v ulici Lidická v Jablonci nad Nisou. Otcem Pavla je pan H. (nar. 1956), matkou nezletilého je paní Z. (nar. 1957). Při pohovoru na OSPOD matka uvedla, že Pavel má další tři sourozence.

Pavel docházel do ZŠ Jablonec nad Nisou. Pro konflikty s učiteli přestoupil od září 2009 na nestátní základní školu v Jablonci nad Nisou. Zde si plní poslední rok povinné školní docházky. Z aktuální zprávy školy vyplývá, že Pavel byl po příchodu na školu spíše tichý a pasivní, což se projevilo i na prospěchu. Nyní se situace zlepšila, Pavel je aktivnější. Nemá problémy s neomluvenou absencí. V uplynulém pololetí se vyskytly dva incidenty – jednalo se o podvody se známkami, kdy jednou Pavel vytrhal listy ze žákovské knížky, v prosinci pak k existujícím známkám připsal fiktivní tak, aby se jeho prospěch zdál lepší. Třídní učitel se domnívá, že to bylo výrazem nespokojenosti nezletilého s vlastním prospěchem a připomíná, že k prvnímu z podvodů se sám přiznal. Rodiče jsou se školou v kontaktu.

Sám Pavel při pohovoru sdělil, že do nového školního kolektivu úplně nezapadl. Kamarádí se spíše s dívkami, chlapci jsou – dle jeho názoru – infantilní. Tento stav

popisuje jako záměrný s tím, že pro něho bude snazší ze třídy odejít na střední školu. Sám se hodnotí jako průměrný žák. Nezletilý Pavel byl přijat na soukromou Střední uměleckou školu s. r. o. (18. místo z 26 přihlášených) na studijní obor tvůrčího charakteru. Ke svým volnočasovým aktivitám a zájmům Pavel uvedl, že se zajímá o historii, zeměpis a počítače. Zhruba třikrát týdně dochází do taneční skupiny hip-hopu, se kterou se zúčastňuje i soutěží. V minulosti také zpíval ve sboru.

K prošetřované události nezletilý Pavel opakovaně sdělil, že se žádného protiprávního jednání nedopustil. V tomto má plnou důvěru rodičů. Nezletilý byl nabádán k zodpovědnější volbě kamarádů.

Při jednání s OSPOD se rodiče projevovali jako hyperprotektivní. Zejména otec byl při rozhovoru labilní, arogantní a vulgární. Spolupráci lze hodnotit jako problematickou.

Aktualizace ke dni jednání soudu: na žádost Okresního soudu v Jablonci nad Nisou o vypracování aktuální písemné zprávy o poměrech jmenovaného nezletilého byla nezletilému zaslána pozvánka k pohovoru. Matka si však doporučenou zásilku nepřevzala. Na pozvánku zaslano následně klasickou poštou rodina také nereflektovala.

Rodiče byli již v lednu tohoto roku poučeni o platné právní úpravě – zejména §53 odst. 2 a 5 zákona č. 359/1999 Sb. Nepodařilo se tedy do termínu jednání zjistit aktuální informace o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci nezletilého. Lze jen odkázat na předchozí zprávu OSPOD a sdělení rodičů, které dokresluje způsob a možnosti spolupráce našeho úřadu s touto rodinou.

Pokud se rodiče ve svém sdělení dovolávají údajného svědectví ve prospěch nezletilého, mělo se dle vyjádření nezletilého K. jednat o mladistvého, který je dlouhodobě v evidenci OSPOD pro výchovné problémy.

Zápis z jednání soudu:

Dostavili se oba rodiče i nezletilý Pavel. Rodiče opět vystupovali ochrannitelsky, nicméně jejich chování tentokrát nepřekračovalo pravidla slušného chování.

Předložili zprávu MUDr. XY (pozn. v Jablonci známý jako léčitel a pseudoterapeut), která byla značně tendenční. Zmiňovala zejména úzkost Pavla z toho, že soudkyně

nebude k němu přistupovat s presumpcí nevin. Na dotaz soudu co to je presumpce nevin nedokázal Pavel odpovědět.

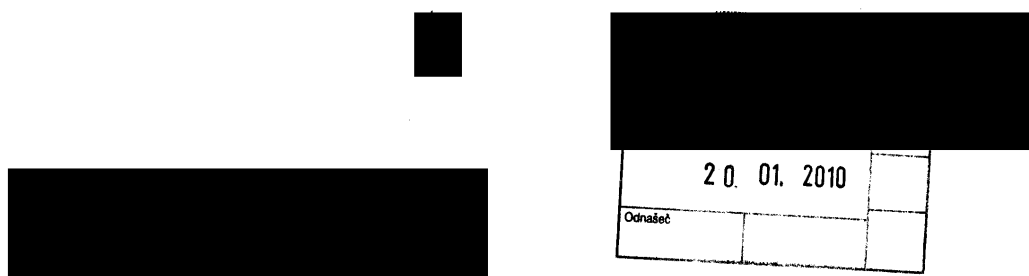
Soud rovněž provedl důkaz listinou - zprávou školy. Škola poukazuje na nezájem Pavla o studium a jeho chabé výsledky. Pavel sdělil, že má individuální studijní plán, ve zprávě však toto není uvedeno. Otec na dotaz soudu tvrzení dále upřesnil s tím, že o individuální plán zatím pouze požádali. Pavel vystupoval sebejistě, někdy až vyzývavě. Soudem byl opakovaně napomínán.

Závěr:

Nezletilému byl uložen dohled probačního úředníka a zařazení do resocializačního programu. Do současné doby se na naše oddělení neobrátil nikdo s informací, že se Pavel něčeho dalšího dopustil nebo měl výchovné problémy.

Na další straně přepis rodičů a poslední dvě strany rozsudku. (Archiv OSPOD, 2012)

Obr. Č. 1: Dopis rodičů kurátorovi pro mládež

Věc : sdělení – posudek od kurátora p. J. [redacted] Č. [redacted]

Chtěli bychom Vám touto formou, na radu našeho právního zástupce, sdělit, že nesouhlasíme s jakýmkoli vypracováním posudku na našeho syna [redacted], kurátorem J. [redacted] Č. [redacted], či jiným kurátorem.

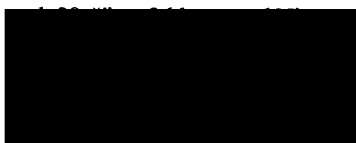
Vzhledem k tomu, že náš syn nic neprovedl, žádné obvinění mu sděleno nebylo, navíc v době, kdy se mělo stát to, co je předmětem vyšetřování, byl prokazatelně a svědecky doložitelně někde jinde, jakož i vzhledem k tomu, že ani, pokud jsme dobře informováni, žádné svědectví v tom smyslu, že náš syn někde něco „sprejoval“, nebylo sděleno, tudíž z výše uvedeného jednoznačně vyplývá, že na něj musí být pohlíženo jako na nevinného a nepodezřelého, nesouhlasíme s vypracováním jakéhokoli posudku, neboť již tím, že se vyptáváte na jeho chování atd. i např. ve škole a po ostatních dětech, jemu vzniká psychická újma. Vaše chování by mohlo narušit jeho psychickou rovnováhu, kterou se po předešlém nekonání Vašeho úřadu snažíme u svého syna udržet. Nedopustíme, aby došlo k tomu, že budeme muset opět vyhledat ordinaci psychologa a chodit s ním na terapie. Váš úřad se měl za našeho syna postavit a ne mu ještě jeho pozici ztěžovat.

Toto sdělení je takto vypracováno na podkladě vyjádření našeho rodinného právního zástupce, který bude celou záležitost dále monitorovat a bude čistě v jeho kompetenci jak bude v celé věci postupovat. Má plnou moc k jednání i možnosti jak zajistit naše práva a především práva našeho nezletilého syna!

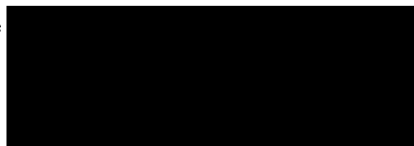
Ještě jednou zdůrazňujeme:

- náš syn je z pohledu zákona nevinný a ani žádné obvinění mu sděleno nebylo
- je svědecky doložitelné, že v době, kdy mělo dojít k předmětnému trestnému činu, byl na jiném místě
- Váš případný posudek nemůže být v žádném případě objektivní, neboť by vznikl na podkladě dvacetiminutového sezení a z několika málo otázek. Ani odborný psycholog, tímto způsobem nedokáže zpracovat posudek na někoho koho vidí poprvé a tk krátkou dobu.
- chceme vyjádřit nesouhlas s jakýmkoli vyptáváním na našeho syna po jeho okolí, neboť toto by mu mohlo psychicky poškodit a pokud něco takové nastane, budeme to řešit již jinou formou.

Na vědomí:
PČR

Manželé

Obr. č.: 2 - výňatek z usnesení soudu

pokračování

8

slušnému chování či o výmluvách nezl. Za toto chování dostal druhý stupeň z chování a nemůže v tomto směru obstát s ohledem na věk nezletilého jeho obhajoba, že si nebyl vědom toho, že se údaje v žákovské knížce nesmí falšovat. Je zřejmé, že při výchově nezletilého, a to jak ze strany rodičů, tak i školského zařízení došlo k pochybení. Nezletilý není schopen ve svém věku, v současné době studenta střední školy, rozpoznat jednání, které je či není v souladu se základními pravidly slušného chování, potažmo vykazuje znaky přestupkového či trestného jednání. Jeho chování je dlouhodobě nedostatečné a projevuje se to jak ve školním prospěchu, tak i ve vztahu k dospělým osobám a autoritám. Soud se přiklání k názoru státní zástupkyně, která poukázovala na to, že celé řízení nezletilý nese velmi úkorně. Má pocit, že mu dospělé osoby ubližují a tento pocit v něm utvrzují i rodiče, zejména pak matka. Na druhé straně je nepochybné, že za výchovu nezletilých dětí nesou zodpovědnost právě rodiče jako zákonní zástupci tak, jak má na mysli zákonné ustanovení § 31 zákona o rodině, kdy rodičovská zodpovědnost je souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Tato rodičovská zodpovědnost podle § 34 odst. 1 je dána oběma rodičům. Rodiče by měli být podle názoru soudu příkladem svým nezl. dětem a vést je k dodržování základních pravidel slušného chování. Mezi tato pravidla jednoznačně patří úcta k dospělým, běžné způsoby slušného chování, kdy dítě respektuje autority, kdy dodržuje školní řád, neporušuje pravidla tak, jak vyplývá z provedeného dokazování ve vztahu k nezletilému ■■■lovi. Je zřejmé, že problémy nezletilého jsou dlouhodobé. Jednání, kterého se dopustil pod vlivem party bylo v okamžiku, kdy rodiče neměli přehled kde a s kým se zdržuje přesto, že jinak rodiče tvrdí, že mají o pohybu nezletilého přehled. Přes noc nespal doma, pil alkohol, dlouhodobě kouří a toto vše svědčí o tom, že výchova neprobíhá zdárným směrem. Za této situace pak soud dospěl k závěru, že je na místě využít možnost zákonného ustanovení § 93 odst. 1 písm. e) a uložit nezletilému dohled probačního úředníka, který bude spočívat zejména ve spolupráci se školou; konzultacemi s nezletilým a dále s možností zařazení do resocializačního programu, který v rámci dohledu probačního úředníka může být realizován. Soud poukazuje, že zákon klade důraz na význam vlastního projednání činu s tím, že by celé řízení mělo být vedeno tak, aby přispělo k předcházení a zamezení protiprávního páčání činů jinak trestných. Zdůrazňuje především výchovnou složku tohoto řízení, které musí být vedeno se zvláštní pečlivostí tak, aby byly dokázány příčiny vzniku činu jinak trestného a skutečnosti významné pro posouzení osobních, rodinných a jiných poměrů nezletilého. Prostředkem dosažení tohoto cíle vedle citlivého, individuálně zaměřeného přístupu ze strany soudu na objasnění všech rozhodných skutečností je i vyžádání všech důkazů, které mohou prozkoumat poměry dítěte a jeho rodiny, jeho chování ve škole, v domácím prostředí či na veřejnosti a může tak dojít k pečlivému zmapování jeho dosavadního života, kdy lze posoudit, jak dalece je rozumově vyvinut, na jakém stupni je jeho mravní vývoj, jakou má povahu, v jakém prostředí vyrůstá a jak se celkově podílí na jeho vývoji, působení rodiny a jeho rodinných příslušníků. Soud si v tomto případě zajistil co nejvíc poznatků tak, aby všechny tyto skutečnosti mohly být zohledněny a dospěl k jednoznačnému závěru, že uložení dohledu probačního úředníka je zcela jednoznačně na místě. Podstata tohoto opatření tkví v tom, že bude sledováno a kontrolováno chování nezletilého i do budoucna tak, aby byla zajištěna ochrana společnosti a snížena možnost opakování trestného jednání. Rovněž bude dbáno i na určitou odbornou pomoc a vedení s cílem zajistit, aby nezletilý se nadále vyvíjel zdárným způsobem a do budoucna vedl řádný život. V tomto případě bude kladen důraz i na osobní a individuální přístup k nezletilému, posilující jeho sociální a osobnostní postoje, které podle názoru soudu jsou do jisté míry narušené.

Podle § 95 odst. 3 zákona č. 218/2003 Sb. soud přiznal náhradu právních služeb při výkonu funkce opatrovníka JUDr. ■■■ a to v celkové výši 2 700,- Kč.

Po převratu v roce 1989 děti začaly osobnostně selhávat mimo jiné také proto, že mnoho rodičů chce, aby se jejich děti staly významnými osobnostmi (celebritami). Jenže tyto děti většinou přes všechno své úsilí být ze všech nejlepší a originální selhávají. Výsledkem je, že se z nich stávají bezohlední egoisté se sklonem k proviňování nebo dokonce s nutkavou potřebou se proviňovat. Velmi škodí dětem i snaha některých rodičů izolovat je od vrstevníků z jiných sociálních skupin. Děti pak samozřejmě tyto děti s odlišným charakterem, intelektem, vzděláním a materiálními podmínkami života nemohou chápat, neznají jejich motivy a vede to nejen k pohrdání a tzv. třídní nenávisti, ale často i k proviňování se na těchto „jiných“ dětech. (Novotný, 2006, s. 13)

Špatná socioekonomická situace rodiny (nezaměstnanost, chudoba, bydlení v nevyhovujících prostorových a hygienických podmínkách) může nepříznivě ovlivnit vývoj osobnosti dítěte. Opravdu velká nouze je zpravidla provázena pocity velké životní nespokojenosti, které vyústí v konflikty a agresivitu. Život v těchto rodinách je neradostný a plný obav z budoucnosti. Tato rodinná atmosféra ovlivňuje dítě tak, že psychicky strádá. Rodiče jsou tak zaujati svými problémy, že nejsou schopni uspokojovat psychické potřeby dítěte. Když u dítěte není dlouhodobě uspokojována potřeba pocitu sounáležitosti, pocitu někam patřit, může podle adlerovské teorie zvolit jeden ze čtyř bezprostředních cílů chování. Těmito cíli je chování zaměřené na získání pozornosti, moci, chování zaměřené na pomstu a rezignace. Těchto bezprostředních cílů může dítě dosahovat pomocí delikventního chování. (Smékal, Macek, 2001 s. 197)

1.3 Patologická rodina

Podle Gaussovy teorie o normálním rozložení jevů v přírodě a ve společnosti lze předpokládat, že většina rodin je přiměřeně kvalitních (50 %), optimálně kvalitních je asi 25 %, dysfunkčních rodin je asi 20 % a zbytek (5%) pak jsou různé mezitypy a výrazně nefunkční rodiny. (Kohoutek, 2001, s. 102-103)

Ve většině rodin se vyskytují drobnější problémy, které musí její členové řešit. Bývají to partnerské problémy mezi rodiči, problémy s výchovou dětí, zdravotní, ekonomické aj. Velká část rodin se s těmito problémy úspěšně vypořádává. Někdy samy vyhledají odbornou pomoc.

Jsou však i rodiny, kde se vyskytují vážné problémy, které zásadním způsobem narušují jejich fungování, například:

- některý z rodičů má problém s alkoholem nebo jinými návykovými látkami,
- domácí násilí, týrání nebo sexuální zneužívání dítěte,
- závadný životní styl, nezvládání péče o děti, nedostatečná schopnost zvládat stres,
- jednotvárný, konzumní a děti nepodněcující způsob života rodičů,
- přílišné zaujetí prací, nedostatek času na rodinu nebo chudoba a nezaměstnanost
- hádky a napětí mezi rodiči, vleklé a neřešené konflikty,
- psychické problémy někoho z rodičů, sklon k násilnému a impulzivnímu jednání,
- zanedbávání dítěte střídané s přehnanou přísností, nejasná pravidla v rodině,
- nepřátelský a cynický postoj rodičů ke světu a k duchovním hodnotám, izolace od okolí,
- nejsou jasně určeny hranice mezi partnery a mezi rodiči a dětmi, v rodině vládne zmatek, rozdělení rolí není jasné nebo je nepřiměřené,
- dítě dlouhodobě vyrůstá mimo rodinu. (Nešpor, 2001, s. 55-56)

Narušené rodičovství je v současné době jedním z nejzákladnějších sociálních a zdravotních problémů současnosti. Velký počet dětí postihuje předčasná ztráta rodiče, život v chudobě a bídě, ale jen u některých z nich se objevuje antisociální chování a nejrůznější duševní poruchy. Bezprostřední příčinou je poškozené rodičovství. Chování některých rodičů k dětem je spíše záporné, rodiče je často trestají, nutí je k poslušnosti a přizpůsobení za každou cenu. Časté jsou otevřené konflikty, rodiče dětem nadávají, křičí, vyhrožují, vyhazují děti z místnosti, ponižují, bijí, kritizují, vysmívají se, manipulativně kontrolují. Studie 3226 párů mužských dvojčat došla k závěru, že jejich sdílené sociální prostředí má vliv na tyto antisociální poruchy: útoky z domova, poškozování majetku, krutost vůči lidem, zakládání požárů, krádeže. Vliv dědičnosti na tyto znaky nebyl zjištěn žádný (Koukolík, Drtilová, 2008, s. 190-191)

Děti, které byly vystaveny násilí v rodině, se naučí odlišně zpracovávat podněty ze zevního prostředí a také na tyto podněty jinak reagují. Odlišné zpracovávání sociálních informací ve věku pěti let předpovídá vyšší míru útočného chování

v pozdějším věku. Děti se prostě naučí být agresivní a útočnost se pak často stává trvalým rysem jejich osobnosti. (Koukolík, Drtilová, 2008 s. 199)

Vývoj abúzu drog u dětí a mládeže také do značné míry souvisí s nejrůznějšími negativními vlivy v rodinách. V typickém případě bývá otec vedoucím pracovníkem a nemá na rodinu čas. Bývá dominantní, egocentrický. Od příslušníků své rodiny vyžaduje poslušnost, je nekompromisní, bez vřelého citového přístupu. V pubertálním věku dítěte začnou mezi ním a otcem vážné rozpory. Otec o potomka ztrácí zájem, od zklamání dochází až k nenávisti a často rodinu opouští (citově či fakticky). V případě, že otec kouří, nadměrně pije alkoholické nápoje nebo užívá jiné návykové látky, zvyšuje se pravděpodobnost, že dítě bude dělat totéž. Matka v této typické rodině bývá citově labilní, trpící chováním svého manžela. Zpočátku se pokouší vztahy mezi otcem a synem řešit určitým zlehčováním otcových příkazů, což vede k nedůslednosti ve výchově, a matka se dostává do ještě podřízenějšího postavení v rodině. Svě neuspokojení v rodině řeší tím, že déle zůstává v práci a při různých činnostech mimo domov. Dítě tak bývá stále častěji samo doma. Problémy tím jen dále narůstají a vztah matky k dítěti postupně ochládá. Někdy naopak dítě naprosto nekriticky chrání. Pokud matka kouří nebo užívá omamné látky apod., dítě ji brzy začne kopírovat. Tyto rodiny nemohou fungovat, protože mají velmi omezenou soudržnost, nekvalitní mezilidské vztahy, plochý a chudý způsob života. Neexistují v nich téměř žádné společné aktivity, členové rodiny jsou obvykle traumatizováni častými konflikty. Čím více je nepříznivých faktorů, tím větší a závažnější bývají problémy s rozvojem závislosti na drogách a jiných návykových látkách. (Heller a kol., 1996, s. 42)

V rodinách, kde je alespoň jeden rodič závislý na alkoholu, působí vedle dědičného vlivu i faktory sociální. Děti hůře zvládají životní situace, v dospělosti mají problémy v partnerských vztazích. Protože obtížně snášejí trvalé napětí v rodině, stávají se děti z takových rodin úzkostnými a přebírají odpovědnost za selhávajícího rodiče. Ztrácejí možnost prožít radost, přestávají si hrát a jsou ustarané. Již v dětství se u mnoha z nich vyskytují různé duševní poruchy a odchylky v psychickém vývoji, a proto se hůře adaptují v kolektivu dětí. Socializace dítěte je více poškozena tam, kde je závislá (např. na alkoholu) matka. V rodinách, kde je závislý otec v intoxikaci agresivní, objevují se psychické poruchy až u 40 % dětí. V dětských psychiatrických léčebnách se nachází až 25 % dětí z rodin s alespoň jedním závislým rodičem. Děti z takto postižených rodin, u kterých duševní porucha diagnostikována nebyla, mají i přes stejné výchozí

předpoklady horší prospěch ve škole, bývají častěji nemocné, mají méně koníčků a volného času, obecně se hůře v životě uplatňují. (Heller a kol., 1996, s. 81)

Romská etnická menšina má v České republice velký podíl na trestné činnosti. Dělí se na klany podle toho, odkud do naší země přišli. V podstatě jde o romské subkultury, mezi kterými existuje silná rivalita. Na prvním místě v jejich hierarchii stojí Olaši, kteří k nám přišli z Rumunska. Díky své nejednotnosti a nedostatku vzdělaných lidí nemají Romové adekvátní zastoupení v české společnosti. Jejich velkorodiny se postupně rozpadají a slábnou tradiční rodinné vazby. Postupuje degradace jejich kultury, většina z Romů se ke své národnosti nehlásí. Jejich počty lze jen odhadovat – kvalifikované odhady udávají 160 – 200 tisíc Romů v populaci ČR, z toho je asi polovina mladší 16 let.

Romské děti, které jsou odtrženy od majoritní kultury, nejsou připraveny na školní docházku a brzy jsou přeřazovány do praktických škol. Mnohé z těchto dětí předčasně ukončují školní docházku a jen malá část má další vzdělání. Tím mají ztíženo pracovní uplatnění. V některých okresech je dlouhodobě bez práce až 80 procent Romů. Velmi často volí tuto dráhu dobrovolně, neboť je pro ně prostě ekonomicky výhodnější brát sociální dávky než dělat nekvalifikovanou fyzicky náročnou práci za velmi nízkou mzdu. V mnoha městech postupně vznikají romská ghetta, která jsou živnou půdou pro kriminalitu a jiné sociálně patologické jevy. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 133-135)

Přítom je romská populace podstatně skromnější než většina obyvatelstva, umí se více a všestranněji radovat ze života, nehromadí zbytečné zásoby, nebojí se budoucnosti ani smrti. Romové nejraději žijí přítomností, neshledávají se obtížnými pravidly, předsudky, minimalizují obecná tabu. Netrápí je životní cíle a nejsou tak zneurotizováni jako většina české populace. Bohužel si nedělají ani starosti s placením nájmu a energií. Jejich sociální postavení je natolik slabé, že jen málokdo by chtěl být Romem. Dožívají se podstatně nižšího věku, protože mají špatné stravovací návyky, nedostatečně se starají o své zdraví, jsou často nemocní. Kouření, alkohol a přejídání snášejí podobně těžce jako severoameričtí indiáni. Až o třetinu rychleji se u nich střídají generace. Průměrná kvalita intelektu romské populace není příliš vysoká, většinou však jde o velice smutnou sociální zanedbanost. Romské ženy se nesnaží emancipovat, vzdělávat, mít své povolání (a svůj příjem). Jejich nejvíce ceněnou schopností je sexuální život a rození dětí. Typickými charakteristickými vlastnostmi u Romů je

náladovost, nesystematičnost, nedostatek vůle a cílevědomosti, vytrvalosti a trpělivosti. Vyplývá z toho velmi nízká vzdělanost a profesní nespolehlivost, tudíž mnozí z nich se stávají nezaměstnatelnými. Vysoká míra kriminálního chování Romů je jednoznačně logickým výsledkem jejich sociální situace. Trestná činnost je pro ně jakýmsi vysvobozením z absolutní bezvýchodnosti. (Novotný, 2006, s. 53)

Typické pro romskou kriminalitu je to, že se jí mnohem častěji než ve většinové populaci dopouštějí děti, mladiství a ženy. Struktura romské trestné činnosti je také jiná. Nejvíce se Romové podílejí na mravnostní kriminalitě (znásilnění, pohlavní zneužití), na krádežích prostých a krádežích vloupáním a na násilné kriminalitě. Děti se zapojují zejména do delikvence gangů, které ve velkých městech okrádají chodce a cestující nebo páchají domovní krádeže. V mnoha případech byli spolupachateli vloupání i předškolní děti. (Štěchová, 1993, in Matoušek, Matoušková, 2011, s. 138)

2 KRIMINALITA NEZLETILÝCH A JEJÍ POSTIH

2.1 Popis a specifika proviňování dětí a mladistvých

Kriminalita je souhrn činů uvedených v trestním zákoníku. V obecném smyslu je to zločinnost, tedy společenský jev. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb. v § 2 vymezuje základní pojmy. Mládeží definuje děti mladší patnácti let a mladistvé. Dítětem mladším patnácti let je ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovrší patnáctý rok věku, který zakládá počátek trestní odpovědnosti fyzické osoby. Mladistvým je podle § 2 písmene c) ten, kdo v době spáchání provinění dovrší patnáctý rok a nepřekročí osmnáctý rok svého věku. Plně trestně odpovědnou se stává osoba dovršením osmnáctého roku.

Širším pojmem než kriminalita je delikvence. Delikventní chování označuje i činnosti, které porušují i morální a společenské normy. Delikt je činem, který porušuje platnou právní nebo morální normu. Delikt se od zločinu liší i tím, že nebývá v sociálním prostředí pachatele vždy vnímán jako zavrženíhodný, především u tzv. deliktů bez obětí, např. prostituce či narkomanie. (Jandourek, 2007, s 55) Je to jednak nepřiměřené chování, tzv. disociální, a chování asociální, které je v rozporu se společenskou morálkou. Toto chování se vyskytuje zejména u mladších dětí. Patří sem neposlušnost, vzdorovitost, přestupky ve škole, lži, negativismus. Nejčastějším asociálním chováním jsou toulky, záškoláctví, útky, tabakismus, gamblerství, prostituce. Antisociální chování je již veškerá trestná činnost – krádeže, loupeže, vandalství, sexuální delikty, zabití a podobně. (www.nicm.cz, 2012) Agrese je forma chování, jehož cílem je záměrně někoho poškodit, ublížit mu nebo jej přimět k tomu, aby vyhověl. Kromě fyzického ublížení lze za agresi považovat také psychická a emocionální zranění, což je například zstrašování, zostouzení, vyhrožování apod. (Čermák, 1998, s. 12)

Podle statistických údajů došlo v devadesátých letech v České republice ke vzestupu kriminality mládeže, který byl částečně způsoben silnými ročníky mladých lidí, ale zejména změnou režimu z totalitního na demokratický. Celkově se od roku 1989 do roku 1998 absolutní počet stíhaných dětí zvýšil přibližně dvaapůlkrát a počet mladistvých přibližně dvakrát. Po roce 2002 dochází k postupnému poklesu. U mládeže je ale nutno brát v potaz tzv. latentní kriminalitu, čili skutky proti zákonu, které nikdo ze zúčastněných neohlásil policii. Často například rodiče nebo kamarádi

delikventa jeho kriminální jednání kryjí. Tato latentní kriminalita se může jen odhadovat podle průzkumů mezi jejími oběťmi, svědky a potenciálními pachateli. Podle výzkumů provedených v německy mluvících evropských zemích je kriminální chování mezi mládeží tak rozšířené, že prakticky každý mladý člověk se již alespoň jednou deliktu dopustil. Většina deliktů však je spíše v oblasti méně závažné kriminality nebo na samé hranici trestného činu. Těžší delikty jsou oznamovány častěji. Delikventní chování se mnohem více objevuje u mladistvých chlapců než dívek, ale v posledních letech se podíl dívek na trestné činnosti mládeže zvyšuje. Trestná činnost mladistvých je většinou epizodního charakteru, kdy po dovršení určitého věku (většinou kolem 20 let) a po určitém mentálním a sociálním dozrání dochází k odklonu od delikventních forem chování. (Matoušek, 2011, s. 142)

Trestná činnost dětí a mládeže se v mnoha ohledech liší od trestné činnosti dospělých pachatelů. Je to dáno stupněm somatického a psychického vývoje, zkušenostmi, vlastnostmi a také motivy k páčání trestné činnosti. Mladiství páčají trestnou činnost převážně se spolupachateli a ve skupině. Impulsem pro trestnou činnost je často alkohol nebo jiná návyková látka. Převládá zde emotivní motivace oproti rozumové při zvýšené agresivitě. Trestná činnost je ve většině případů páčána živelně pod vlivem momentální situace, obvykle není plánována. Častá je nedostatečná příprava vhodných nástrojů ke spáchání trestného činu. Trestná činnost se vyznačuje nadměrnou brutalitou, devastací, ničením předmětů, znehodnocením zařízení apod. Mladiství si vybírají odcizované předměty podle jiných kritérií než dospělí pachatelé. Obvykle odcizují věci, které se jim líbí nebo které momentálně potřebují, např. motocykly, notebooky, zbraně, oblečení, automobily, alkohol, cigarety, léky apod. Věci z trestné činnosti bývají rozdělovány ve skupině podle hierarchie a podílu na spáchané trestné činnosti a peníze se zpravidla utrácejí společně. (www.nicm.cz, 2012) Převahu majetkové trestné činnosti dokumentují i statistické výzkumy z roku 2007. Ve čtvrtině případů se jedná o delikty spojené s násilím. Věk při spáchání prvního činu se pohybuje okolo jedenácti let věku, u prodeje drog a hackerství okolo 13 let. Delikventní chování je častější u žáků základních škol než u žáků víceletých gymnázií. Mezinárodní výzkum z roku 2007 nepotvrdil vazbu delikventního chování na socioekonomický status rodiny (majetek rodiny, vzdělání rodičů, jejich zaměstnanost). Děti, které se delikventního chování dopouštějí, se podle tohoto výzkumu také častěji samy stávají obětí. (Podaná, Buriánek, 2007 in Matoušek, 2011, s. 146)

Poměrně novým jevem je tzv. kyberšikana, která souvisí s masovým používáním moderních komunikačních a informačních technologií mládeží. Je to vědomé a opakované ubližování prostřednictvím elektronického textu média. Agresor netrýzní oběť přímo, ale prostřednictvím vybrané technologie, např. e-maily, textovými zprávami mobilních telefonů, pagerů, chatem a webovými stránkami. Kyberšikany páchají často jedinci, kteří by si v reálných podmínkách na agresi netroufli, zejména pro nedostatek fyzické či psychické převahy nad obětí. Pro tuto formu šikany nemusí agresor získat podporu dalších osob. Agresor ale ubližuje oběti tím, že o ní poskytuje třetím osobám soukromé a důvěrné informace. V případě hmotného zachycení projevů agrese, dochází k opakovanému a intenzivnímu zasahování oběti. Psané výhrůžky jsou totiž vnímány jako konkrétní a reálné, takže u obětí kyberšikany jsou časté příznaky sociální úzkosti. Některé projevy kyberšikany jsou trestněprávně postižitelné (mají často tragické následky). (Chromý, 2010, s. 37-47)

Současná kriminologie zjistila zajímavá fakta o vývoji a průběhu kriminálního chování. Kriminální chování začíná ve věku od 8 (subjektivně přiznaná delikvence) do 14 let a pro ustávání v páčání trestné činnosti je charakteristické období mezi 20 a 29 roky, ačkoliv malá část pachatelů pokračuje nadále do dospělosti. Nejčetnější kriminální chování je v období pozdní adolescence, tj. mezi 15 až 19 roky. Raný věk počátku delikventní činnosti predikuje dlouhé trvání a spáchání většího počtu trestných činů v kriminální kariéře. Jedinci s antisociálním chováním od dětství po období dospívání (13-19 let) velmi často pokračují v antisociálním chování v dospělosti. Je zde relativní stabilita míry tohoto chování v čase. Pachatelé násilné kriminality mají tendenci častěji spáchat trestný čin i v ostatních oblastech kriminality (všestrannost). Jakmile jedinec vstoupí do dospělosti, většinou přestává páchat trestnou činnost ve skupině. Kriminální chování mladistvých má velmi rozličné motivy – zábava, vzrušení, východisko z nudy, citové i praktické důvody. Poměrně malý zlomek populace, tzv. chroničtí delikventi, mají na svědomí velkou část všech zločinů. Vývojová kriminologie tedy rozděluje mladé pachatele na dvě základní skupiny. Jednak jsou to adolescentní pachatelé, kteří se většinou dopouštějí méně závažných činů, často inspirovaných členstvím v partě apod. a kolem dvacátého roku věku u nich kriminální jednání mizí. Druhou skupinou jsou chroničtí delikventi, kteří kriminální kariéru postupně stupňují. Již ve školním věku páchají závažné násilné delikty a jejich agresivita se stupňuje. Jejich kriminální činnost je pestrá a dále pokračuje. V dospělosti nastupují dráhu kriminálního recidivisty. (Večerka, Holas, Tomášek, 2009, s. 115-116)

2.2 Stručný přehled trestní odpovědnosti mladistvých

Dne 25. června 2003 byl po dlouhých peripetiích přijat Zákon o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, účinný k 1. lednu 2004. Tento zákon je speciálním zákonem ve vztahu k obecným právním předpisům, především k trestnímu zákonu a trestnímu řádu, ale i k zákonu o rodině, zákonu o sociálně-právní ochraně dětí a k občanskému soudnímu řádu. Jedná se o skutečnou reformu trestního práva mládeže.

„Je již obecným míněním celého kulturního světa, že zločinnosti mládeže nestačí čeliti trestem, nýbrž že je potřebí zjišťovati a potírati ono skryté zlo, z něhož trestný čin vytryskl To však vyžaduje, aby trestné činy spáchané ve věku mladistvém byly posuzovány, hledíc k nedokonanému vývoji mladistvého a k jejich příčinám, mírněji a odchylně od trestných činů osob dospělých, a aby také trestní řízení bylo přizpůsobeno věku mladého provinilce“. (Zákon č. 48/1931 Sb.)

Tato slova patří k prvnímu československému zákonu o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931, který znamenal významný příspěvek k tehdejší reformní snahám v oblasti trestní politiky.

Základy trestního zákonodárství nad mládeží byly v naší zemi položeny již zákonem č. 48/1931 Sb., jehož některá, byť velmi upravená ustanovení, byla převzata do pozdějších právních norem. Ve dvacátých letech minulého století řada evropských zemí kodifikovala samostatné trestní právo mládeže. Totéž učinilo Československo, které tím navázalo na snahy bývalého Rakouska - Uherska. Tento československý zákon z roku 1931 upravil trestní odpovědnost mladistvých ve věku 14 až 18 let. Trestně právní následky jejich činů nazval proviněním. Byla zde vytvořena specializovaná organizační soustava soudnictví v trestních věcech mládeže. Byl také nově koncipován účel i zvláštní odchylky v trestním řízení.

Zákon především proto, aby byla kratší doba řízení ve věcech mladistvých pachatelů, zjednodušil trestní proces. Současně byly důkladně zjišťovány osobní a rodinné poměry mladistvého provinilce. Bohužel, tento moderní zákon platil pouhých osm let. Po válce byl zákon uplatňován až do roku 1948, kdy byly zahájeny práce na novém trestním zákonu, koncipovaném po vzoru sovětského trestního zákonodárství. Novým trestním zákonem č. 86/1950 Sb. byl pak zákon z roku 1931 bez náhrady zrušen. Některé moderní prvky zákona z roku 1931 byly v upravené podobě obsaženy v trestním zákoně

a trestním řádu z roku 1961. Avšak po dobu 63 let neexistovalo ani v bývalém Československu, a po roce 1993 ani v České republice samostatné trestní právo mládeže. (Šámal, 2007, s. XI - XIV)

Na konci devadesátých let se ukazovalo, že dosavadní trestně právní reakce u mládeže nemá pozitivní výsledky. Četné novely z první poloviny devadesátých let nereagovaly dostatečně na novou situaci, zejména na nové formy delikvence mládeže. Hlavní příčinou nepříznivého vývoje kriminality mladistvých však nebyla zastaralá právní úprava. Kriminologické výzkumy opakovaně prokazovaly souvislost mezi delikventními projevy dospívajícího jedince a jeho životními podmínkami. Z provedené statistické analýzy vyplynulo, že v průběhu 90. let došlo v oblasti sankcí uplatňovaných vůči mladistvým k posunu, a to ve prospěch opatření nespojených s odnětím svobody. Tato změna ale nemohla vést ke kladným výsledkům, protože nebylo dostatečně upraveno výchovné působení na mladé delikventy na svobodě. Poté, co byli podmíněně odsouzeni, resp. u nich bylo zcela upuštěno od potrestání, nenásledovalo žádné výchovné vedení, tj. kontrola, dohled a pomoc. Častým důsledkem toho bylo, že brzy po vynesení odsuzujícího rozsudku následovala další recidiva. Jedním z cílů reformy trestního práva mládeže a souvisejících institucionálních změn bylo tyto nedostatky a mezery dosavadní úpravy odstranit.

Kromě specialistů na trestní právo na tvorbě zákona spolupracovali i ti, kteří se s problematikou delikventní mládeže setkávají jako odborníci v oblasti sociální práce, ve školství, v rodinném poradenství, ve zdravotnictví. Prostě všude, kde se řeší problém dospívajícího jedince, který se dostal do konfliktu s právními předpisy. Ze závazků, které pro Českou republiku vyplývají z mezinárodních dokumentů, ke kterým v minulosti přistoupila nebo jejichž závaznost pro ni vyplývá z jejího členství v evropských a jiných mezinárodních strukturách a orgánech, bylo třeba respektovat především následující mezinárodní dokumenty:

- *„Minimální standardní pravidla soudnictví nad mládeží (Pekingská pravidla, rezoluce OSN 40/33 ze dne 29. 11. 1985),*
- *Směrnice OSN pro prevenci kriminality mládeže (Riyadské směrnice, rezoluce OSN 45/112 ze dne 14. 12. 1990),*
- *Pravidla OSN k ochraně mladistvých zbavených osobní svobody (rezoluce OSN 45/113 ze dne 14. 12. 1990),*

- *Úmluva o právech dítěte podepsaná dne 30. 9. 1990 v New Yorku (vyhlášeno pod č. 104/1991 Sb.),*
- *Doporučení Rady Evropy č. R (87) 20, týkající se společenské reakce na kriminalitu mládeže,*
- *Doporučení Rady Evropy č. R (88) 6, týkající se společenské reakce na kriminalitu mládeže z řad mladých lidí pocházejících z přistěhovaleckých rodin.*“(Sotolář, Válková a kol., 2000, s. 6)

Pro všechny tyto mezinárodní dokumenty je společná zásada, že tresty spojené s odnětím svobody se mají použít jen ve výjimečných případech. Zdůrazňuje se význam alternativních trestů a opatření. Trestů odnětím svobody se má použít jen v závažných případech, kdy by opatření jiného druhu byla z hlediska ochrany společnosti nedostačující, zvláště v těch případech, kdy v minulosti použítá mírnější opatření byla neúčinná. Státy mají usilovat o vytvoření samostatného trestního práva mládeže. V souvislosti s tím by tyto státy měly mít specializované trestní soudy mládeže, na kterých by měli pracovat specialisté z řad soudců, státních zástupců, mediačních a probačních pracovníků, kteří by byli zvláště zaměřeni a vyškoleni na problematiku mládeže. (Sotolář, Válková a kol., 2000, s. 5-6)

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb. v § 9 stanoví, že účelem opatření je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého a zároveň bere do úvahy jím dosažený stupeň rozumového a mravního vývoje. K trestní odpovědnosti mladistvého tedy nepostačuje dosažení zákonem stanoveného věku 15 let. V případě soudu s mladistvým pachatelem se uplatňuje místní příslušnost podle bydliště mladistvého pachatele, případně obvodu, v němž se zdržuje či pracuje (§ 37 odst. 1 zák. č. 218/2003 Sb.). Podle ustanovení § 39 téhož zákona vyžaduje-li to prospěch mladistvého, lze postoupit věc soudu pro mládež, u něhož je konání trestního řízení se zřetelem na jeho zájmy nejúčelnější. Mladistvým lze uložit v reakci na jejich trestnou činnost celkem tři druhy opatření.

1. Výchovná opatření vymezuje zák. č. 218/2003 Sb. v ustanovení § 15 odst. 2:
 - a) dohled probačního úředníka,
 - b) probační program,
 - c) výchovné povinnosti,
 - d) výchovná omezení,
 - e) napomenutí s výstrahou.

2. Ochranná opatření mohou být ukládána samostatně jako jediný prostředek nebo vedle trestního opatření. Jsou stanovena v § 21 odst. 1:
 - a) ochranné léčení,
 - b) zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty,
 - c) ochranná výchova.
3. Trestní opatření obsahuje ustanovení § 24 odst. 1:
 - a) obecně prospěšné práce,
 - b) peněžitě opatření,
 - c) peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu,
 - d) propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
 - e) zákaz činnosti,
 - f) vyhoštění,
 - g) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení),
 - h) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem
 - i) odnětí svobody nepodmíněně. (Šámal, Válková, 2007, s. 193, 272 a 303)

Výše trestů nepodmíněného odnětí svobody vychází z obecného právního předpisu, tj. z trestního zákona, avšak podle ustanovení § 31 odst. 1 zákona 218/2003 Sb. je u mladistvých snížena na polovinu. Zároveň však horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok. Pouze u trestných činů, u kterých trestní zákon stanoví výjimečný trest, může soud pro mládež mladistvému uložit odnětí svobody na pět až deset let. Vazba je vždy u mladistvého krajním řešením a může být nahrazena zárukou, dohledem, slibem nebo umístěním mladistvého v péči důvěryhodné osoby. Vazbu lze v případě mladistvého pachatele užít jen z toho důvodu, že nelze jejího účelu dosáhnout jiným způsobem.

Dopustí-li se dítě mladší patnácti let věku protiprávního činu, tj. činu jinak trestného, může mu soud zpravidla na základě pedagogicko-psychologického vyšetření uložit v souladu s ustanovením § 93 odst. 1 zákona 218/2003 Sb. tato opatření:

- a) dohled probačního úředníka,
- b) zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče
- c) a ochrannou výchovu.

Ochrannou výchovu zákon umožňuje pouze v tom případě, že dítě spáchá čin jinak trestný nebo vzhledem ke specifickým poměrům dítěte. (Šámal, Válková, 2007, s. 892)

2.3 Profil osobnosti mladého delikventa

Jak uvádí Matoušek a Matoušková, veřejnost i masová média mají mnohé předsudky o typické osobnosti tzv. „mladého kriminálního.“ Také zaměstnanci v zařízeních, kde se pracuje s rizikovou mládeží, mají velmi často ustálenou představu o typické osobnosti mladého delikventa. Je to způsobeno určitým stupněm profesionálního vyhoření a také tím, že po mnoha letech přímé práce s klienty po mnoha negativních zkušenostech mají sklon ke zjednodušeným zobecněním. (Matoušek, Matoušková, 2007, s. 51-52)

V jednom konkrétním výchovném ústavu v Severočeském kraji se například pokusili získat společné znaky, které by charakterizovaly mladistvé provinilce. Sbírali údaje z rodinné, sociální, psychiatrické nebo psychologické anamnézy u 500 osob za dobu 15 let a z jejich výzkumu například vyplynulo, že:

- „ delikvent bývá nechtěným nebo od počátku nemilovaným, zanedbávaným či citově deprimovaným dítětem (53 %),
- pochází se sociálně nefunkční rodiny (57 %),
- po narození byl umístěn do kojeneckého ústavu nebo se v raném dětství ocitl v dětském domově (11 %),
- od raného věku býval nadměrně, nespravedlivě nebo naopak nedostatečně trestán (57 %),
- byl vystaven tlaku nadměrné či naopak nedostatečné výchovy (65 %),
- vykazuje nadprůměrně agresivní tendence, a to nejen vůči vnějšku, ale někdy i vůči sobě – tendence k sebepoškození i k sebevraždě (55 %),
- je průměrně inteligentní (35 %),
- je nadprůměrně inteligentní (6 %),
- je podprůměrně inteligentní (59 %),
- získal předčasné sexuální zkušenosti (40 %),
- v dětství byl pohlavně zneužit (47 %),
- není schopen účinné sebekontroly, zpětná vazba (svědomí), mravní brzdy a korektivní rozhodovací procesy spolehlivě nefungují, delikvent si jich nebývá vědom (52 %),
- v rodinné anamnéze byl konstatován alkoholismus aspoň jednoho z rodičů, případně pokus o sebevraždu některého z nich, psychiatrické problémy otce nebo matky, aspoň jeden z rodičů byl přinejmenším jedenkrát ve výkonu trestu (63 %),

- *obtížně uzavírá trvalejší emoční vztahy, vykazuje poruchy komunikace a kooperace (60 %),*
- *je disharmonickou osobností, projevuje znaky lehké mozkové dysfunkce, nadprůměrně vysoký neuroticismus zejména v dimenzi silné extraverze, užíval psychiatrické léky, například neuroleptika (73 %),*
- *neprožívá pocity viny po provinění, neprojevuje soucit, trest, jenž mu byl uložen, chápe nikoli jako podnět k sebekorekci, ale spíše jako pomstu či odvetu (61 %),*
- *touží po bezpracném životě, po dobrodružství, po přímočarém uspokojení všech svých přání a potřeb (82 %),*
- *je většinou mužského pohlaví (87 %),*
- *pokračuje v delikventním jednání nejpozději do tří let po propuštění z převýchovného zařízení v 15 nebo 18 letech (61 %).*“ (Novotný, 2006, s. 39-40)

Forenzní psycholog Netík uvádí 4 typy osobnosti u mladistvých kriminálních agresorů:

„1. nesocializovaný,

2. intelektově deficitní,

3. neurotický - úzkostný, - dysforický (se sklonem k rozladám),

4. emocionálně adekvátní.“ (Netík a kol., 1997, s. 60)

Čtvrtý typ je charakteristický pro nekriminální populaci (kontrolní vzorek), první a druhý pro násilné delikventy. Analýzou jejich životní cesty našel typické poruchy chování, které předcházely spáchání trestného činu:

- *v období 11 – 15 let – záškoláctví, toulky, kontakty s policií, konzumace alkoholu a kouření (soustavné, nekorigovatelné);*
- *od 15 let do spáchání deliktu – toulky, záškoláctví, absence, časté návštěvy restaurace, projevená fyzická agrese, výskyt kriminality v rodině i v partě, neodpovědný sex (nechtěné otěhotnění partnerky), problémy a konflikty v pracovní sféře.* (Netík a kol., 1987, s. 60)

U mladistvých, kteří páchají afektivní kriminální agresi, našel jednak uzavřenou osobnost s nízkou sebedůvěrou, vnitřním napětím, která se opakovaně chová agresivně (nízká intenzita) a často utíká z domova, jednak osobnost celkem adaptovanou, ale citově nezralou, která nekontroluje své emoce, s častým záškoláctvím a poté s absencemi v zaměstnání, která je převážně extravertovaná, s vysokou sebedůvěrou, ale s neschopností odložit uspokojení. Jedinci, kteří se dopouštějí chladné kriminální

agrese, mají velmi nízkou empatii a v adolescenci bylo u nich zaznamenáno závažně agresivní chování. Druhým typem tzv. chladného agresora je osobnost s nízkou sebedůvěrou, která je úzkostná, snažící se ovládat své emoce, s vcelku normální anamnézou. Do této kategorie patřila též řada pachatelů sexuálně motivovaného kriminálního chování. (Netík a kol., 1987, s. 60)

Nelze ovšem opomenout skutečnost, že převážná část delikventního jednání zůstává neodhalena a nepotrestána a o pachatelích těchto deliktů žádné reprezentativní výzkumy neexistují. Studie, které jsou prováděny na mladistvých ve vězení nebo ve výchovných ústavech bývají často zkresleny, protože tito mladiství jsou ovlivněni prostředím, ve kterém se nalézají.

Odborníci čím dál častěji a důrazněji kritizují předpoklady o univerzálních osobnostních rysech mladistvých pachatelů trestné činnosti. Patrně neexistuje žádný zaručený postup, který by jednoznačně určil, jakou osobnost má a v jakých sociálních poměrech vyrůstá typický mladistvý delikvent. Vždyť například mnohé psychopatické osobnosti jsou velice dobře socializovány, nepáchají kriminální činnost, dá se říci, že mnozí takoví jedinci jsou i profesně a společensky velice úspěšní. Na druhé straně v mnoha velmi nepříznivě působících rodinných a sociálních poměrech vyrůstají osobnosti velice odolné vůči stresu, nezdolné a adaptabilní, které pokud mají alespoň nějaké příznivé vlivy prostředí a třeba jen jediný vzor dospělého člověka i mimo rodinu, nakonec vedou bezúhonný život, mají aktivní postoj ke světu a konstruktivně řeší problémy.

Existují však osobnostní rysy a způsoby chování, které se u mladých provinujících se lidí vyskytují častěji než v průměrné populaci vrstevníků. Vědecké studie zkoumající osobnosti mladistvých delikventů nepoužívají jen testová vyšetření, ale i popis znaků chování, které s kriminalitou souvisí (anamnestická data, zprávy jiných osob, přímé pozorování), studie, které porovnávají jednotlivé mladistvé delikventy a výjimečně i případové studie. Ukazuje se, že popisy konkrétního chování a rozborů situací a postupů ovlivňujících chování jsou často lepším ukazatelem, nežli pouhé výsledky osobnostních testů.

V testech, které komplexně zkoumají osobnost u delikventně jednajících mládeže, se ukazuje častá přítomnost psychopatie, psychotická onemocnění, extroverze. Na druhé straně je u nich malá socializovanost, sebekontrola a odpovědnost. Znakem, který se často podílí na kriminálním chování mládeže, je impulzivita nebo schopnost odložit

uspokojení. Tento znak často souvisí se syndromem hyperaktivity. Převládá také orientace na přítomnost. Mnohé studie prokazují, že delikventi dávají přednost okamžitému uspokojení před uspokojením vzdáleným, i když je spojeno s větším ziskem. Druhy kriminálního chování jsou do značné míry ovlivněny i právním a společenským zázemím konkrétní země (například poměrně volný prodej zbraní v USA).

Zajímavým závěrem četných výzkumů je, že většina delikventně jednajících osob má negativní sebehodnocení nebo mají o své hodnotě jen neurčitou představu, která je plná protikladů. U mnohem menší skupiny mladistvých delikventů je naopak sebehodnocení nerealisticky zvýšené, s vysokou pohotovostí k agresivní sebeobraně. Mladí delikventi, kteří se provinují opakovaně, mají v průměru nižší sebehodnocení než ti, kteří se provinili pouze jednou (což ale může způsobit i opakovaný pobyt ve vězení).

Co se týče morálních názorů a morálních postojů není významný rozdíl mezi delikventní a nedelikventní mládeží. Pouze určitá malá část delikventně se chovající mládeže má zavrženíhodné morální postoje, které přebírají například z postojů vůdců satanistických nebo skinheadských skupin. V těchto případech je jejich morální postoj podložen silnými emocemi a projevuje se chováním, které společnost neschvaluje nebo je kvalifikováno jako trestný čin. Pachatelé většiny ostatních trestných činů dobře vědí, co je pro společnost dobré a co ne a že to, co provedli, neměli dělat. Mají pouze menší zábrany k provedení trestného činu a následně mají menší pocity viny a studu.

Bylo také zjištěno, že predelikventně i delikventně se chovající mladí lidé, mají podle Kohlbergových stádií morálního vývoje velmi často předkonveční úroveň. Většinou se řídí tím, co je vynucováno silou a mocí, jsou soustředěni pouze na vlastní osobu. Menší část z nich si již uvědomuje potřeby jiných lidí, ne však jejich práva. Ostatní lidé mají pro ně hodnotu jen v případě, že jim mohou být užiteční (něco z nich mít). Ti mladí delikventi, u kterých byly zjištěny psychopatické rysy osobnosti, mají ještě nižší průměry morálního vývoje než ti, jejichž osobnost je hodnocena jako normální.

Dalším významným znakem delikventně jednající mládeže je v průměru nižší schopnost vnímání sociálních významů lidského chování, menší komunikační dovednosti. Konflikty pak řeší méně konstruktivně, zkratovitěji i agresivněji nežli nedelikventně jednající mladí lidé. (Matoušek, Matoušková, 2011 s. 51-62)

Podle názoru mnoha zahraničních forenzních psychologů je příčinou kriminality neodpovědnost a specifické „chyby v myšlení“ mladých delikventů. Kriminální chování

je pouze výsledkem jejich svobodné volby. Záporný vliv výchovy, psychických poruch a dalších faktorů prý spočívá jen v omezení možnosti volby. Walters a White formulovali 8 vzorců iracionálního myšlení, typických pro kriminální recidivisty:

- a) *„zmírňování – systém racionalizací umožňující negovat odpovědnost za vlastní činy. Patří k nim např. přesun viny na oběť, nařčení policistů nebo soudce z neprofesionality apod.,*
- b) *odblokování – technika umožňující překonat odstrašující působení sankce, např. užitím alkoholu, drog. Patří sem i úleva od úzkosti zlostným verbálním obratem apod.,*
- c) *oprávnění – způsob vztahování se k okolí umožňující subjektu prosadit vše, co chce. Pocit privilegovanosti typu „svět je tu pro mne“,*
- d) *orientace na moc – souvisí s delikventovým zjednodušeným viděním světa dělicího se na silné a slabé. Slabý je ten, kdo neprojevuje sílu,*
- e) *sentimentalita – označuje povrchní emocionální vztahy typické pro recidivisty, které jim umožňují zachovat si pozitivní sebeobraz. Projevuje se např. ve vězení snahou pěstovat zvířata, hrát na hudební nástroj. Typický je sentimentální vztah k matce,*
- f) *superoptimismus – jakožto extrémně vysoká sebedůvěra projevující se např. předpokladem, že po spáchání činu nemůže být jedinec chycen a potrestán,*
- g) *kognitivní indolence – projevující se intelektuální leností, snadnou znuděností, což vede k vyhledávání vnější stimulace. Je pro ni typická orientace na bezprostřední přítomnost následkem neschopnosti vyvinout dlouhodobější (intelektuální) úsilí,*
- h) *diskontinuita – jako neschopnost udržet zaměření, snadná rozptýlitelnost změnou vnějších podmínek. “(Walters a White, 1989, in Netík, Netíková, Hájek, 1997, s. 54)Podle autorů se uvedené rysy skládají a vytvářejí tak charakteristické vzorce chování:*
 - *„interpersonální bezohlednost vznikající spojením oprávnění a orientace na moc,*
 - *sklon k porušování sociálních pravidel jako projev vazby zmírňování a odblokování,*
 - *nezdrženlivost vlivem sentimentality a superoptimismu a neodpovědnost jakožto následek kognitivní indolence a diskontinuity. “*

(Netík, Netíková, Hájek, 1997, s. 54-55)

Pro ilustraci uvádím kazuistiku nezletilé dívky.

Kazuistika č. 2: Daniela, 1994

Její matkou je paní K., ročník 1970, která pracuje jako prodavačka v obchodním domě v Jablonci nad Nisou. Otcem je pan P., nar. 1972. Otec žije se svojí družkou a její dcerou v Liberci a s Danielou se stýká nepravidelně, výživné nehradí řádně (v minulosti byl kvůli tomu ve výkonu trestu odnětí svobody).

Nezletilá Daniela má dva sourozence, bratry, z nichž jeden je nevlastní. Ve společné domácnosti bydlí s matkou a jedním z bratrů v bytě 1 + 1 v Jablonci nad Nisou. Rodina je v evidenci OSPOD od roku 1996 v souvislosti s úpravou výchovy a výživy k nezletilým dětem. Manželství rodičů bylo rozvedeno a obě nezletilé děti svěřeny do péče matky, otcí bylo stanoveno výživné. Za neplnění své vyživovací povinnosti byl otec dvakrát odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

Když bylo Daniele 14 let, oznámila škola oddělení OSPOD, že nezletilá má problémy s řádným plněním školní docházky. Matka se školou nespolupracuje dostatečně, Daniela v hodinách nepracuje, nenosí pomůcky a její domácí příprava je nedostatečná. Toto bylo s matkou projednáno ve škole i na OSPOD, kdy jí bylo doporučeno spolupracovat s psychologem v poradně při OSPOD.

V 17 letech věku byla Daniela nalezena Policií ČR po předchozím oznámení matky, že dceru pohřešuje. Následně vyšlo najevo, že Daniela se v domácnosti matky dopustila krádeže zlata, v hodnotě cca 12.000,- Kč. Zlato následně přítel nezletilé pan O. prodal za cca 4.400,- Kč. Policie věc vyhodnotila jako přestupek a předala k dalšímu řešení na oddělení přestupkového řízení Městskému úřadu Jablonec nad Nisou.

Při následném pohovoru matka uvedla, že má s dcerou problémy. Daniela ji nerespektuje, odchází bez povolení z domu a odcizuje hotovost a předměty ze společné domácnosti. Ze strany OSPOD bylo matce doporučeno spolupracovat se Střediskem výchovné péče Čáp v Liberci.

Téhož roku se nezletilá Daniela opět dopustila útěku od matky, kdy spolu s kamarádem trávila noc v baru Neptun. Následující den ráno se Daniela dostavila na obvodní oddělení Policie ČR podat trestní oznámení, neboť jí měl ve výše zmíněném baru osahávat číšník.

Při dalším pohovoru matka uváděla, že dcera v závadovém chování pokračuje a pohovorům ve Středisku výchovné péče se cíleně vyhýbá. Matce bylo ze strany OSPOD doporučeno podat návrh na nařízení ústavní výchovy nezletilé, přičemž v mezidobí od podání návrhu do vynesení rozsudku má Daniela čas k přehodnocení

svého jednání a náležitě změně. Matka návrh podala k Okresnímu soudu v Jablonci v září 2011.

Daniela však na tyto domluvy a opatření nereagovala a v útěcích pokračovala. Matka kontaktovala kurátora s tím, že nezletilá pokračuje ve svévolných odchodech z domácnosti, na výtky a tresty nereaguje. Matce bylo doporučeno podat okresnímu soudu návrh na nařízení předběžného opatření dle § 76 odst. 1 písm. b) o. s. ř.

Tři dny nato byla ze strany PČR oznámena skutečnost, že Daniela byla nalezena v bezvědomí, pomočená a zraněná v lese poblíž Jablonce nad Nisou. Zmíněno bylo i podezření na konzumaci alkoholu či jiné OPL.

Nezletilá Daniela byla hospitalizována na dětském oddělení Nemocnice Jablonec nad Nisou. První testy z moči neprokázaly konzumaci OPL. Vyšetření na přítomnost alkoholu zatím nejsou k dispozici. Vznik zranění nezletilé je předmětem šetření PČR a dosavadní informace jsou dosti rozporuplné.

Daniela je celkově simplexní osobnost, lehce ovlivnitelná, bez elementárního náhledu na vlastní jednání a jeho následky a rizika. Opakovaně se dopouští útěků od matky, kdy pobývá ve společnosti problémových zletilých jedinců, ve značně rizikovém prostředí.

Máme za to, že život a příznivý vývoj nezletilé Daniely je vážně ohrožen, neboť se opakovaně dopouští útěků od matky, které trvají řádově několik dnů. Během této doby pobývá v rizikovém prostředí, kdy nejenže neplnila v minulosti docházku a nyní má absence v učebním oboru, ale jak ukazují poslední události, dostává se do bezprostředního ohrožení vlastního zdraví či dokonce života. Prostředky k takovému způsobu života si získává krádežemi v domácnosti matky.

Závěr:

Soud vyhověl návrhu na nařízení předběžného opatření a Daniela byla okamžitě umístěna v Diagnostickém ústavu pro mládež v Praze. Před vánocemi byla propuštěna na tzv. podmínku do rodiny, kdy se osvědčila, a při jednání v lednu 2012 nenařídil soud ústavní výchovu. V květnu 2012 matka oznámila oddělení OSPOD, že Daniela je těhotná s výše jmenovaným zletilým přítelem. Podstoupila potrat, svůj vztah s přítelem ukončila a od září 2012 nastoupila do učebního oboru instalatér. Poslední informace z října 2012 hovoří o tom, že nezletilá řádně studuje, nemá výchovné problémy a celkově je její postoj k životu zodpovědnější. (Archiv OSPOD, 2012)

3 VNITŘNÍ PŘÍČINY DELIKVENCE DĚTÍ A MLÁDEŽE

3.1 Dědičnost

Biologická podmíněnost delikventního chování má svou historii. Na konci 19. století lékař Lombroso například vytvořil typologii tzv. „rodilého zločince“ podle vnějších znaků, např. i podle tvaru ušního boltce. Představa o degeneraci některých jedinců souvisela s darwinovskou teorií, která připouštěla, že někteří jednotlivci mají ke svým zvířecím předkům vývojově blíže než jiní. Podobnou teorií byla Kretchmerova teorie z počátku 20. století, která přiřazovala určité druhy delikvence čtyřem typům tělesné stavby (typ pyknický, leptosomní, atletický a smíšený neboli dysplastický). Všechny tyto teorie byly časem zavrženy a překonány. Mnozí odborníci se úplně odvrátili od studia genetických vlivů s tím, že jednoznačně musí převažovat vlivy prostředí. Důvodem byly také ještě živé historické zkušenosti s vykonstruovanou méněcenností určitých lidských ras za dob nacistického Německa. Uznání genetických vlivů by také mohlo být zneužito k nejrůznějším rasistickým a represivním postojům, snahám o rezignaci na nápravu, převýchovu či resocializaci takového delikventně se chovajícího člověka. Možná i z tohoto důvodu současné společenské vědy genetický základ lidského chování nedoceňují. Přitom se dá říci, že prakticky všechny osobnostní vlastnosti a většina lidských postojů i zájmů je dědičná. Je to však mnohem méně prozkoumáno, než vlivy prostředí. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 21-24)

Podle Novotného jsou genetické deformace v poměru se současnou realitou, která je zahlcena nejrůznějšimi charakterovými a osobnostními odchylkami v podstatě vzácné a tudíž bezvýznamné. Důležitější příčiny hledá a nachází v raném dětství a často dokonce v době před jeho narozením, neboť bylo zjištěno, že mezi delikventy se nachází statisticky významné množství takzvaně nechtěných dětí. (Novotný, 2006, s. 15)

Naproti tomu mnozí badatelé, kteří zkoumají lidskou agresi v přísně biologicky orientovaných výzkumech (ve spojení s psychologickými, sociálními nebo kulturními interpretacemi) říkají, že nelze popřít její biologickou podmíněnost. Vliv dědičnosti se nejlépe dokazuje studiem monozygotních (jednovaječných) dvojčat, ale i v tomto případě je faktem, že žijí ve stejném prostředí a rodiče nebo vychovatelé mají tendenci se k nim chovat stejně. V Dánsku byl proveden rozsáhlý výzkum, ve kterém zjišťovali u všech dánských dětí adoptovaných v letech 1924 – 1947, kolikrát byly odsouzeny pro

kriminální čin, a srovnávali jej s počtem odsouzení adoptivních a biologických rodičů. Ženy byly ze vzorku vyloučeny (byly souzeny jen v mizivém procentu). Procento odsouzených synů bylo nejvyšší, byl-li ve vězení jak biologický, tak adoptivní otec. Vliv biologického otce se však projevil jako nejvýznamnější. Podle autorů se dědí obecná tendence překračovat zákon, impulzivita a dominance. (Čermák, 1998, s. 15-16)

Z podobného výzkumu britských vědců ze vzorku 3687 párů dvojčat-chlapců zase vyplynulo, že porucha chování má různé příčiny u různých dětí. V případě genetické zátěže budou mít vlivy prostředí, tj. vliv pedagogický, rodičovský, případně psychiatrický, menší efekt, než je to v případě poruch chování bez této genetické složky. (Koukolík, Drtilová, 2008, s. 73)

Podle Renfrewa můžeme předpokládat vliv genetických faktorů na agresi jedince za splnění těchto podmínek:

- *„Jedinec z normální rodiny se chová extrémně agresivně. Pokud se zbytek rodiny chová normálně, pak to znamená, že rodinné prostředí je nepatologické. Z tohoto důvodu je možné, že agrese jedince představuje geneticky podloženou biologickou abnormalitu.*
- *Velký počet členů rodiny je agresivních. Ačkoliv v tomto případě nelze eliminovat společný faktor prostředí, lze předpokládat přítomnost společného genetického faktoru, který značnou měrou přispívá k obrazu agrese jedince.“*

(Renfrew, 1997, in Čermák, 1998, s. 17)

Autor také uvádí výzkumy, které zjistily ve vězeních vysoký podíl mužů s chromozomálním karyotypem XYY. Muži s nadbytečným chromozomem Y vylučují ve větší míře mužské hormony a vykazují tak větší tělesnou hmotnost, mají vyvinutější svalovou hmotu a podobně. Ukázalo se, že karyotyp XYY je současně spojen s kriminálním chováním a nízkou inteligencí, ale ne obecně s agresivitou. Faktem je, že tyto genetické studie vychází ze vzorku osob s kriminální kariérou. Vysoká hladina testosteronu souvisí s takovými vlastnostmi, jako je vyhledávání mimořádných zážitků, s dominancí a asertivitou. U adolescentů hladina testosteronu souvisí s verbální agresí, preferencí fyzických sportů, sociabilitou, extroverzí a nekonformitou, což může posilovat za určitých podmínek agresivní reakce (v partě vrstevníků). (Čermák, 1998, s. 18-20)

Předpokládá se, že chování mnohých antisociálně se chovajících jedinců je podmíněno geneticky nebo poškozením mozku v průběhu nitroděložního vývoje. Avšak u některých těchto jedinců nebyl zjištěn žádný úraz ani poškození mozku, není zde zanedbávání ani zneužívání, nežijí v nuzných poměrech ani v patologickém rodinném nebo kriminálním prostředí. Dříve byli označováni jako tzv. „primární sociopati.“ Existují obavy, že část těchto lidí není vlastně postižena poruchou osobnosti ve smyslu dnešní psychiatrické a psychologické diagnostiky. Je docela možné, že tato nejkrutější a zcela bezcitná menšina, v USA a Kanadě odhadovaná na 1 % populace, může být vlastně jedním z výsledků evoluce našeho druhu. Těmto lidem se říká psychopati a jejich podskupinou jsou deprivanti (páchají trestnou činnost). Pro tuto teorii jsou v současnosti teoretické a genetické důkazy. Jestliže se prokáže, pak by ze statistického hlediska byli krajní, sociálně nebezpečnou variantou normálních lidí, tedy ani nemocní, ani s poruchou osobnosti. Výsledky empirického genetického výzkumu, který dokládá genetický vliv na některé základní vlastnosti psychopatů, zvláště bezcitnost, byly uveřejněny v roce 2005. Je docela možné, že jejich chování je určitým druhem adaptace, výsledkem lidské evoluce. (Koukolík, Drtilová, 2008, s. 30, 71)

3.2 Hyperaktivní dítě

Podle desáté nedefinitivní revize mezinárodní klasifikace nemocí patří pod „skupinu poruch chování a emocí“ nejrůznější onemocnění a dílčí potíže, které postihují v různé intenzitě pozornost, emoce, chování, motoriku a sociální vztahy. Tyto poruchy jsou zpravidla organického původu. Vyvolává je drobné poškození centrální nervové soustavy z nejrůznějších příčin (geneticky, v průběhu těhotenství, při porodu nebo v důsledku infekcí během časného dětství). Jsou to například hyperkinetické poruchy, poruchy chování, emoční poruchy (separační, fobická, sociálně úzkostná, sourozenecká rivalita aj.), smíšené poruchy (depresivní, nespecifikované aj.), tikové poruchy, poruchy sociálních vztahů a jiné poruchy (například příjmu potravy). Děti s hyperkinetickými poruchami mají od nejútlejšího dětství nepokojné a zbrklé chování a neumějí se delší dobu koncentrovat na činnost, a to ve všech situacích. V předškolním věku nevydrží ani chvíli v klidu, odbíhají, neposedí, dělají grimasy atp. Tyto děti jsou často lehkomyšlné a velmi impulzivní, mají sklon k úrazům. Často neúmyslně porušují disciplínu, chybí jim ukázněnost a obezřetnost, nemají žádné společenské zábrany. Někdy se vyskytuje specifické zpoždění ve vývoji řeči a motoriky. Tyto děti nejsou

oblíbené a dostávají se do izolace. Někdy u nich převládá jen porucha chování, jindy porucha aktivity a pozornosti. Hyperkinetické potíže se časem zmírňují. Zejména během školní docházky se u činností, které děti baví, postupně zvyšuje stabilita pozornosti. Pokud jsou tyto děti neustále zaměstnávány, sportují nebo se věnují zájmovým činnostem, postupně se snižují projevy hyperaktivity i jejich nezdrženlivost. (Čačka, 2000, s. 193)

Tomuto onemocnění se také říká syndrom poruchy pozornosti s hyperaktivitou (attention deficit hyperaktivity disorder, ADHD). Je znám už od roku 1902, i když se mu dávala různá jména, např. lehká mozková dysfunkce. U některých dětí se projevuje hlavně poruchou pozornosti, jiné jsou spíše hyperaktivní, další mají oba typy chování. ADHD trpí 3- 8 % dětí ve školním věku, v dospívání je výskyt 2 %. Závažné je, že přibližně polovina těchto dětí je současně postižena opoziční a antisociální poruchou chování. Genetická zátěž se u ADHD uplatňuje poměrně často. Riziko vzniku poruchy chování v dětském věku a v dospívání je vyšší u dětí, jejichž biologický nebo adoptivní rodič má nebo měl antisociální poruchu chování, nebo již tuto poruchu má jejich sourozenec.

Často se tato porucha vyskytuje i mezi dětmi, jejichž biologičtí rodiče jsou závislí na alkoholu, měli nebo mají poruchu pozornosti s hyperaktivitou (ADHD) nebo sami měli tuto poruchu v dětství a dospívání, případně trpí některými duševními nemocemi. Jestliže matky v průběhu těhotenství kouří, výrazně zvyšují riziko, že dítě bude postiženo ADHD. Výzkumy prokázaly, že hyperaktivita a antisociální porucha chování v dětství a rané dospělosti ukazují na vyšší pravděpodobnost antisociálního chování v dospělosti. Čím je počet příznaků ADHD nebo antisociální poruchy chování v dětství a v průběhu dospívání vyšší, tím větší je i tato pravděpodobnost. (Koukolík, Drtilová, 2008, s. 95-99)

Ve školních třídách je stále více žáků s těmito poruchami. Tito žáci nedokážou přizpůsobit úroveň své aktivity školní situaci. Jsou mnohem vnímavější ke všem podnětům a nesoustředí se na vyučování. Vyznačují se i ukvapeným řešením problémů. Proto tyto žáci často ruší, odvádí pozornost a bývají často trestáni. Jejich vzdorovité chování však často zastírá jejich emocionální zranitelnost. Pokud nemají trpělivé a tolerantní pedagogické vedení, často ve škole trpí a projeví se to na jejich sebehodnocení a pak jsou jejich projevy ještě agresivnější. Mnohdy je to o to horší, že žijí v disharmonickém či přímo patologickém rodinném prostředí. Bohužel až 65%

pacientů na dětském oddělení psychiatrických léčeben pak tvoří právě pacienti s ADHD. (Čačka, 2000, s. 194)

Příznaky v mnohém podobné ADHD mají děti s emočními poruchami a poruchami učení a děti s mentálním postižením. Neuklidné a nesoustředěné však mohou být i jinak zdravé děti v reakci na zátěž z rodinného prostředí, aktuální stres, děti s posttraumatickou stresovou reakcí a různými nemocemi a také děti nedostatečně vychovávané. Rovněž děti, které jsou přetížené nebo dlouhodobě zatěžované jednostrannými aktivitami (například tzv. „počítačové děti“) mají poruchy koncentrace pozornosti. (Jucovičová, Žáčková, 2010, s. 19)

Děti s poruchami chování, ať už je to ADHD nebo další, mívají často i poruchy spánku a přijímání potravy. Tyto poruchy bývají ještě umocněny negativními reakcemi z okolí dítěte. Čím více je dítě nuceno do jídla či ke spánku, tím se obtíže stupňují. V důsledku nedostatečného spánku jsou tyto děti podrážděné, reagují impulzivně a agresivně, mají sklon k afektivním výbuchům. Přitom si nejsou vědomy, že by dělaly něco nevhodného, někdy mají i pocit, že jejich chování je oprávněné. Prokázána je i zvýšená úrazovost a v dospívání abúzus alkoholu a drog. V kolektivu vrstevníků děti s ADHD nejsou v oblibě, protože se špatně podřizují pravidlům her a nejsou schopny uznat prohru. U hyperaktivních dětí se někdy vlivem disharmonického vývoje změní struktura osobnostních vlastností. Stávají se vztahovačnými, sebestřednými, agresivními a mají problémy v mezilidských vztazích. V dospívání pak mnohdy začíná jejich antisociální chování. (Jucovičová, Žáčková, 2010, s. 26, 46-49)

Avšak kromě hyperaktivity ke vzniku antisociální poruchy osobnosti rozhodující mírou přispívá nekonzistentní (nedůsledná) výchova v rodině. Stejně chování je jednou odměňováno, jindy zase trestáno. Nedůsledná výchova vede k tomu, že dítě neví, jak vlastně dosáhnout odměny. Především však se naučí, že vždy dosáhne toho, po čem touží, a to i navzdory trestu. Nedůslední rodiče totiž velmi často nakonec podlehnou vytrvalému naléhání dítěte, i když jej předtím i fyzicky potrestají. Tak se postupně vyvíjí rezistence dítěte vůči trestu – ví, že když vytrvá, vždy nakonec dosáhne svého. Výsledkem takové výchovy je jedinec, který pohlíží na druhé lidi jako na překážky, které musí překonat. Má velmi malý repertoár chování a je trvale zaměřen na získání kontroly nad prostředím. (Netík, 1997, s. 70)

3.3 Agresivita dětí

V každodenním životě se lidé nejčastěji chovají agresivně ne proto, že by chtěli jiným ubližovat, ale protože jsou náhle plni negativních emocí, hněvu, vzteku, zlosti. Tato „běžná“ agrese může být způsobena impulzivitou, nedokonalou kontrolou nad vlastním jednáním. Silná emoce zablokuje určité funkce myšlení a lidé reagují, aniž by uvážili možné důsledky. Někdy vznikne tato reakce po postupném hromadění drobných negativních prožitků. Jedinec se postupem času stává zranitelnějším vůči nejrůznějším podnětům. (Čermák, 1998, s. 29)

Agresivita je i jednou z příčin nezákonného jednání dětí a mládeže. Klasik dětské psychologie Zdeněk Matějček chápe agresivitu v dětství a prepubertě jako „*akt fyzického násilí k uvolnění energie vůči někomu či něčemu*“ a uvádí její tři zdroje:

„a) *Nesocializovaně uvolňovaná zásoba energie. Nevybije-li dítě nahromaděnou energii v době přestávky, je neklidné a ruší.*

b) *Úzkost, napětí, stres a nejistota. Úzkost a agrese jsou dvě strany jedné mince (takové děti utíkají před silnějšími a bijí slabší). K nápravě je nezbytné eliminovat zdroje napětí, úzkosti, nejistoty a stresu. Agresivní děti jen nesnadno navazují kontakty.*

c) *Citové neuspokojení, deprivace, hledání náhradního uspokojení. Tyto děti bez výběru působí někomu či něčemu bolest (trápí zvířata, děti, nadávají – s pocitem vnitřního uspokojení). Chybí jim zpravidla vědomí, že někomu a někam patří, že je milované a má možnost mít také někoho rádo.“ (Matějček, 1986, in Čačka, 2000, s. 190)*

Velmi častá je agresivita u dětí s neuspokojenou bazální jistotou. Vazba mezi dítětem a matkou je sociálním, psychologickým i biologickým základem lidství. Její význam pro dítě potvrzuje i teorie vazby Johna Bowlbyho, anglického psychiatra. Pokud je dítě odděleno od matky, projevují se v jeho chování všechny známky stresu a dítě se všemožným způsobem snaží matku získat zpět. Je to pozůstatek z doby, kdy matka pro dítě znamenala ochranu před dravci. Tuto reakci má v sobě dítě zakódováno. Vazba s biologickou matkou je nenahraditelná a je podstatou bazální (základní) jistoty u dítěte. Dítě je od narození biologicky přichystané na pohled matky z očí do očí, na mazlení, broukání, hlazení apod. a to vše v klidném prostředí. Hlasitou hudbu, nepříjemné zvuky z okolí a nevíšavost matky dítě vnímá jako ohrožení. Začne vyžadovat pozornost, vzteká se, je neklidné, přestane zkoumat okolí. Tato citová vazba se vyvíjí celý život.

Schopnost tvořit citové vazby, ať už v roli člověka pečujícího nebo opečovávaného, považuje teorie bazální vazby za základ duševního zdraví. (Martínek, 2009, s. 17-19)

Chování malých dětí se dá charakterizovat jako zkoumání světa z bezpečné základny. Pokud se dítě cítí bezpečně, zkoumá okolí. S přibývajícím věkem se stále více osamostatňuje, ale ví, že k matce se vždy může vrátit. U zdravého vztahu mezi dítětem a matkou tento pocit trvá až do dospělosti. Pokud je vazba matka – dítě bezpečná a jistá, pak taková matka je mnohem chápavější vůči citovým potřebám dítěte. Bohužel jsou i rodiče s některými typy nejisté vazby. Někteří rodiče se sice o dítě starají, krmí je, umývají, kupují mu drahé hračky apod., ale nepochovají je, nepomazlí se s ním, jeho potřebu dotyku, pozornosti téměř neuspokojují. Nereagují ve chvílích, kdy dítě žádá o pomoc, kdy potřebuje ukonejšit, uchlácholit apod. Chybně také vytrhují dítě ze hry v momentě, kdy je plně soustředěno. Porušení bazální jistoty patří k základním příčinám mnoha poruch chování. Takovými poruchami je lhaní, opoziční vzdor, náchylnost k závislostem, únik do skupin se závadovým chováním. Už v mateřských školkách se projevuje úmyslným ničením hraček, ve škole pak ničením sešitů, pravítek, školního vybavení apod. Většinou se takové děti chtějí předvést před ostatními nebo je zastrašit a tak na sebe upoutat pozornost. Agrese na neživém předmětu bývá dále přenesena na agresi, kterou si dítě vybíjí vztek na zvířeti (slabším tvorovi). Odtud je už pak jen krůček k šikanujícímu chování. (Martínek, 2009, s. 19-23).

V batolecím věku se podle charakteru vnějších vlivů utváří také trvalejší základní emoční ladění dítěte, a to buď stenické (spokojenost, radost, sebedůvěra), nebo astenické (smutek, hněv, strach, obavy, nízká sebedůvěra). Posiluje se optimismus, radostné ladění, nebo pocity méněcennosti, žárlivost, soutěživost aj. Na počátku pozvolné krystalizace vlastní sebedůvěry stojí reakce dospělých, které mohou být až příliš lichotivé (nepřiměřené pochvaly), nebo převážně záporné (zloba, výsměch, kárání). Tyto výchovné chyby mohou sebeobraz dítěte ovlivnit od pocitů nadřazenosti až k pocitům méněcennosti. (Čačka, 2000, s. 56-57)

Velmi důležitý moment nastává kolem třetího roku dítěte, kdy se začíná projevat jako „osobnost“, chce se prosadit, začne se chovat přirozeně agresivně. Jestliže rodiče či prarodiče začnou svéhlavému dítěti ustupovat „jen aby byl klid“, jako by mu tím říkali, že jeho vzteklé chování splňuje účel, že má vlastně smysl. Dítě si velmi dobře uvědomí, že takové agresivní chování může fungovat a dokáže jím i zastrašovat (například v přeplněné tramvaji, na návštěvě). V tomto případě je nezbytně nutná

neústupnost a zejména důslednost, aby dítě dostalo jasně najevo, že tímto chováním nic nezíská (ale spíše naopak). Rodič, i když žije ve spěchu a stresu, nemůže v těchto situacích ustupovat a musí si na dítě udělat čas. Pokud se nechá dítětem manipulovat, čekají jej zejména v době dospívání dítěte krušné časy, neboť jeho agresivita je oproti ostatním dětem zvýšena. (Martínek, 2009, s. 12-15).

V předškolním věku se u některých dětí začínají objevovat i náznaky nejrůznějších forem psychosociálních poruch. Mají zatím jen jednoduchou podobu buď pasivního úniku (sklon spíše k pláči než k smíchu, nápadná tichost, obtížné navazování kontaktu), nebo právě agresivity (hyperaktivita, braní a ničení hraček, strkání, odstrkování až fyzická agrese a týrání dětí i vychovatelů). Doposud se dají děti ještě snadno usměrnit. Pokud jsou výchovně zanedbány, pak agresivita přetrvává (u 62 %) a později se z 27 % z nich stávají delikventi. (Vojtík, Machová, Břicháček, 1990 in Čačka, 2000, s. 80)

Jako příklad problémového chování mladistvého v důsledku psychosociální poruchy uvádím následující kazuistiku.

Kazuistika č. 3 – Lukáš, 1996

Matkou nezletilého je paní Z., ročník 1958, toho času bez pracovního poměru, otcem je pan T., narozen 1962, zaměstnán jako dělník. Rodina je v evidenci OSPOD od roku 2008, kdy se Lukáš spolu se svými dvěma sourozenci dopustili krádeže v OD Penny v Jablonci nad Nisou.

Lukáš žije s rodiči a sourozenci v bytě 2 + k. k. v panelovém domě. Domácnost je vybavena starším nábytkem, udržovaná v pořádku.

Lukáš byl do března 2012 žákem 9. třídy ZŠ (školní vzdělávací program praktická škola a speciální škola), kam přestoupil poté, co vystřídal několik základních škol.

Nezletilý Lukáš je výchovně velmi náročný. Projevy problémového chování řešili rodiče dlouhodobě spoluprací s dětskou psychiatrickou. Lukáš byl dvakrát hospitalizován i na oddělení dětské psychiatrie Krajské nemocnice v Liberci, dlouhodobě v DPL Opařany (rovněž dva pobyty), a následně na dětském oddělení Psychiatrické léčebny v Dobřanech.

Ošetřující lékaři hodnotí jeho chování jako poruchové, nesocializované na podkladě disharmonického osobnostního vývoje. Dále poukazují na podprůměrné intelektové

schopnosti. Perspektiva je dle lékařů spíše nepříznivá. Nezletilý vyžaduje velmi pevné a důsledné vedení a dohled, což je na hranici schopností rodičů.

Lukáš je silně medikován psychofarmaky, čímž se snižují projevy jeho hyperkinetické poruchy. V době, kdy docházelo k výpadkům medikace, byl nezletilý Lukáš těžko zvladatelný. Lukáš sám je simplexní osobnost, přes den je vlivem medikace silně utlumený až spavý. V partě se lehce nechá strhnout k závadovému chování. Sám však většinou nevystupoval v roli iniciátora.

Rodiče (především matka) jsou s OSPOD v těsném kontaktu, doporučení jak ze strany kurátora, tak ze strany lékařky psychiatrie se snažili respektovat a v rámci možnosti se jim dařilo Lukáše zvládat. S nástupem adolescence došlo u Lukáše ke zvýšení frekvence i intenzity poruch chování. Zároveň postupně klesal respekt nezletilého vůči rodičům.

Na konci školního roku v době, kdy bylo Lukášovi 14 let, se častěji objevovaly excesy související s jeho silnou hyperkinetickou poruchou. Tyto byly řešeny silnější medikací. Pozitivně se na chování nezletilého odrazila i změna režimu spojená s letními prázdninami.

Avšak v červenci se Lukáš spolu s dalšími dětmi z evidence OSPOD dopustil krádeže finanční hotovosti z kočárkárny panelového domu. Věc byla ze strany PČR odložena pro nedostatek věku a při následném řízení dle zákona č. 218/2003 Sb. bylo konstatováno, že vinu nezletilého Lukáše nelze jednoznačně stanovit, a proto byl návrh na uložení opatření okresním soudem zamítnut.

Ve školním roce 2010/11 došlo k dalšímu zhoršení chování Lukáše ve škole. Opakovaně byly řešeny excesy během vyučování, kdy Lukáš nerespektoval pokyny vyučujících, běhal po třídě, skákal po nábytku a ohrožoval tak sebe i spolužáky. Některé projevy nezletilého nesly prvky šikany: braní svačiny, prohledávání obsahu školních tašek spolužáků apod.

Tyto události byly řešeny v rámci výchovné komise školy, pohovory na OSPOD a spoluprací rodiny s ordinací dětské psychiatričky. Matce bylo doporučeno zvážit hospitalizaci Lukáše v některé dětské psychiatrické léčebně s poukazem na předchozí pozitivní výsledek. Toto rodiče s odkazem na finanční situaci rodiny odmítli.

V březnu 2011 škola informovala OSPOD o tom, že Lukáš se dopustil krádeže mobilního telefonu mentálně postiženému spolužákovi. Při vyšetřování incidentu škola

zjistila, že od tohoto spolužáka vymáhal i peníze. Přes doporučení OSPOD škola nebyla při řešení tohoto incidentu důsledná a spokojila se s dohodou rodičů o narovnání škody. Shodou okolností ve stejné době probíhalo výše zmíněné jednání OS v Jablonci nad Nisou ohledně krádeže z července 2010. Během jednání bylo nezletilému důrazně domlouváno jak ze strany OSZ a opatrovnice, tak ze strany soudu.

Následně bylo během konzultace na týmu pro mládež SVP zvažováno stanovení soudního dohledu nad výchovou nezletilého. Kurátor s poukazem na intenzivní spolupráci rodiny tuto alternativu nedoporučil.

V květnu 2011 byly opět problémy s Lukášovým chováním ve škole: pokračující projevy šikany vůči mentálně postiženému spolužákovi. Incident byl ze strany PČR vyhodnocen jako přešůpek proti občanskému soužití a následně Městským úřadem odložen pro nedostatek věku.

Matce bylo opět důrazně doporučeno hospitalizovat Lukáše v dětské psychiatrické léčebně. I tentokrát se rodiče rozhodli touto cestou nejít. Z finančních důvodů odmítli spolupracovat i s SVP Čáp v Liberci. Omezili se na vyjádření, že nezletilému domluvili a chtějí mu dát ještě šanci.

Během prázdnin se Lukáš dopustil v rychlém sledu za sebou dalších přečinů: krádeže jízdního kola ze zahrady rodinného domu, pokusu krádeže vniknutím do osobního automobilu, a také podával vysvětlení k zapálení autovraku nákladního vozu na ulici, kde trval na tom, že tohoto jednání se nedopustil. Matka setrvala na tom, že i tuto věc budou rodiče řešit domluvou, protože hospitalizaci Lukáše v DPL jim neumožňuje finanční situace a umístění nezletilého do ústavního zařízení jim zatím nepřipadá adekvátní.

Nezletilý i matka byli kurátorem upozorněni, že s ohledem na věk Lukáše (15 let) budou další přešůpky řádně projednány a finančně postihovány. V případě pokračujících výchovných problémů, zejména ve škole, bude ze strany OSPOD podán návrh na zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy.

Již 6. září 2011 oznámila výchovná poradkyně ZŠ, že Lukáš je nezvladatelný, nerespektuje vyučující a ohrožuje sebe i spolužáky. Následně byl oddělením OSPOD podán návrh na nařízení ústavní výchovy. V reakci na tento krok zajistila matka Lukášovi hospitalizaci v DPL. Soud následně toto zohlednil a jednání o nařízení ústavní

výchovy bylo odročeno s tím, že vyčkáme, jakých výsledků bude v rámci hospitalizace nezletilého dosaženo.

V mezidobí však vyšlo najevo, že se Lukáš podílel na několika závažných požárech v Jablonci nad Nisou. Dále se přiznal k pravidelnému užívání marihuany. S ohledem na tyto skutečnosti soud konstatoval, že rodiče nejsou schopni zajistit řádnou výchovu nezletilého a nařídil jeho ústavní výchovu. Nezletilý byl přemístěn do Dětského diagnostického ústavu Liberec, následně byl přemístěn do Výchovného ústavu Chrastava.

S Lukášem bude dále pracováno v rámci ústavní výchovy. Do května 2012 proběhly dva pobyty Lukáše mimo zařízení pro výkon ústavní výchovy a vždy se v pořádku a ve stanoveném termínu do ústavu vrátil.

Závěr:

Lukáš je dosud ve výchovném ústavu, kde je zapsán do dvouletého učebního programu. V ústavu je relativně dobře hodnocen. Podařilo se toho dosáhnout velmi individuálním přístupem a režimem. Podařilo se i snížit medikaci.

Lukáš jezdí pravidelně na prázdniny a prodloužené víkendy do rodiny. Jeho přítomnost v domácnosti je s ohledem na jeho psychiatrickou diagnózu pro rodinu velmi náročná. Matka již nedokáže dávat Lukášovi najevo svůj zájem a přijetí. Lukáš cítí, že rodiče preferují spíše sourozence, kteří nejsou tak problematičtí. To ho velmi trápí a přivádí k tomu, že často lže a fabuluje. Aby přitáhl pozornost matky, vymyslel si, že napadl policistu, který ho zavřel v kleci a nutil ho sníst oběd a za toto bude nyní stíhán a souzen. Zejména na matce a bratrovi Lukášovi velmi záleží.

Na konci roku 2012 proběhlo soudní řízení, kde byl Lukáš v pozici pachatele požáru zahradní chatky (škoda cca 50 tis. Kč) a spoluúčast, nikoli spolupachatelství, na požáru panelového domu se škodou přes 400.000 Kč. S ohledem na jeho spolupracující postoj v rámci vyšetřování, nařízenou ústavní výchovu a další okolnosti bylo Lukášovi uloženo trestní opatření odnětí svobody s podmíněným odkladem. Amnestie vyhlášená prezidentem republiky toto trestní opatření (a prakticky celé řízení) anulovala.

Výhledově se uvažuje o tom, že po dosažení zletilosti a ukončení učebního oboru v rámci ústavní výchovy, by Lukáš mohl žádat i invalidní důchod a příspěvek na péči, ze kterého by mohl hradit péči o. s. Focus, které nabízí chráněné bydlení a práci v chráněné dílně. (Archiv OSPOD, 2012)

Ve společnosti často panuje názor, že za agresivitu dítěte může jeho otec, který dítě nepřiměřeně fyzicky trestá. V praxi se však ukazuje, že mnohem větší problémy s agresivitou mají děti, vychovávané tzv. skrytě agresivní matkou – tento faktor byl nepochybně prokázán. Tato matka kategoricky odmítá trestání dítěte a staví se před učitelé do pozice silné ochránkyně svého dítěte. Ví však, že otec dítěte má prudkou povahu, a když mu po jeho příchodu domů nahlásí prohřešky dítěte, otec je tvrdě potrestá. Pokud dítě zlobí, matka je často otcem straší. Takové matky se vyskytují v mnoha rodinách. Dítě tím však ztrácí v matku důvěru a začne ji považovat za zrádkyni. Jestliže se takové situace často opakují, dítě začíná vnímat svět jako nebezpečný. Není v něm nikdo, kdo by je ochránil, a na každý sebemenší podnět reagují výbuchem vzteku či agrese, popř. agresivní obrany. (Martínek, 2009, s. 10-12)

V případech, kdy je agresivita zapříčiněna organickým poškozením mozku, nepomůže žádný terapeutický zásah. Používá se psychiatrická léčba s podáním léků. K poškození mozku může dojít v kterémkoliv období vývoje jedince. V prenatálním období je může způsobit úraz matky nebo léková terapie matky, v období perinatálním (kolem porodu) překotný, protražovaný nebo klešťový porod, v období postnatálním jakékoliv onemocnění mozku, především zánětlivé a úrazy hlavy. Nebezpečná jsou onemocnění s vysokými horečkami, provázená křečemi. Zvýšená agresivita bývá pozorována u některých pacientů s nádorovým onemocněním mozku. Takto postižení jedinci reagují často impulzivní agresí, jsou náladoví, vzrušiví, velice rychle střídají nálady a jsou velmi citliví vůči provokacím zvenčí. Tyto děti jsou často neklidné a vztahovačné. Děti s organickým poškozením mozku velmi těžko kontrolují své agresivní chování, častěji se účastní patologického jednání. V dospívání se mohou zapojovat do násilných trestných činů. (Martínek, 2009, s. 12-15)

3.4 Mladiství s rizikovým chováním

Každé dítě ve svém životě ve vzájemné reakci s vnějším prostředím prožívá řadu konfliktů bez toho, že by to nějakým způsobem ohrozilo jeho duševní rovnováhu. Mnohé z těchto konfliktů, (situací) jsou potřebné, dítě naopak stimuluje, pomáhají k přirozenému vývoji. Rodiče mají tendenci přeceňovat některé problémy, jako je

občasné zlostné chování, neslušné řeči. Téměř všichni malí kluci občas zalžou, něco si přisvojí, nechtějí se mýt, občas se v noci pomochí apod. Takové drobné nedostatky vyvolávají velký odpor rodičů, přestože jsou většinou pomíjivé a do desátého roku obvykle vymizí. Dětem zpravidla chybí jen více radosti a pohybu. Na druhé straně příznaky, které signalizují i opravdu závažné poruchy, snadno pozornosti rodičů ujdou. Jedná se například o bojácnost, přecitlivělost, samotářství, podezíravost, rozmrzelost, sklon ke smutku, žárlivost, ostýchavost aj. Za těmito poruchami bývají zpravidla dlouhodobější zdroje duševního napětí. (Čačka, 2000, s. 183)

Mladí delikventi se často provinují vůči jiným právě proto, že se něčeho bojí nebo se cítí slabí, nemilovaní, opovrhovaní, opuštění, bezmocní, zbyteční, a nedokážou se těchto pocitů zbavit. Mimo jiné i z toho důvodu, že byli chybně vychováni, nikdo jim neukázal pro ně adekvátní životní cíle, za kterými by bylo možno se vydat (bez provinování). Tito mladí lidé bývají sociálně, emočně nebo celkově psychicky vyprahlí, neurotičtí, zesláblí, ponížení a bezbranní. Často se cítí být vykořenění. Pokud by měli přestat s nezákonným jednáním, museli by nejdříve něco důležitého získat. Chybí jim příznivá sociální zkušenost a kvalitní sociální vztahy, aby mohli sami sebe zharmonizovat, získat sebedůvěru a tím i důvěru v jiné. Musí uvěřit, že mají svou osobní hodnotu, aby mohli začít kooperovat s druhými. (Novotný, 2006 s. 9)

Mezi mládeží se vyskytuje i partnerské násilí, které je obdobou domácího násilí mezi manželi, ale odehrává se mezi mladými mileneckými dvojicemi, tzv. „násilí na rande.“ Oběť tohoto násilí může být tímto násilím být výrazně negativně poznamenána, mnohdy po celý zbytek života. Dospělí často partnerské vztahy mezi mládeží podceňují. Násilí ve vztahu je motivováno snahou dosáhnout kontrolu nad partnerem, především bezpodmínečným prosazováním společného trávení času. V případě ukončení vztahu může nastoupit pronásledování, tzv. stalking, s cílem udržet nebo znovu si získat kontrolu nad expartnerem. U dívek, které zažily partnerské násilí, byla v rozhodném období zaznamenána o 60 % větší pravděpodobnost pokusu o sebevraždu. (Chromý, 2010, s. 48-53)

Termín sociální deviace nebo sociální patologie patří do terminologie sociologie. Označují taková chování, která porušují normy a hodnoty obecně platné ve společnosti a ohrožují její fungování. Kromě kriminality sem patří též návyková chování, prostituce, sebevražednost, alkoholová a nealkoholová toxikomanie apod. Právě u mladistvých kriminálních agresorů bylo pod vlivem alkoholu při kriminálním

jednání 72 % zkoumaných jedinců (ze 100 osob). V těžší formě opilosti bylo 21 % pachatelů. Alkoholem „posilnění“ pachatelé převládali u deliktů, jejichž motivem byla odvěta za utržené příkoří ze strany obětí (89 %) a u sexuálně motivovaných trestných činů (73 %). Vazba alkoholu a kriminálně agresivního chování je nesporným faktem. (Netík, Netíková, Hájek, 1997, s. 61).

U abúzu drog je situace taková, že trestná činnost spíše předchází užití drogy. Nepochybně určitá část toxikomanické populace zejména z řad mládeže se dopouští trestné činnosti. Jednoznačné je to u výrobců a distributorů drog. Zejména pokud se mladý člověk identifikuje s toxikomanickou subkulturou, znamená to v našich podmínkách odmítnutí společenských konvencí, mravních i právních norem a zvýšené kontakty s kriminální subkulturou. Přijetí tohoto životního stylu kriminální dráhu mladého člověka buď uspíší, nebo je i její jedinou příčinou.

Netík rozlišuje tři typy životního stylu kriminálních toxikomanů:

- *„neodpovědný, nestálý, charakteristický vysokou proměnlivostí osobních orientací a interpersonálních vztahů. Typickým motivačním vzorcem u tohoto typu je vyhledávání příjemných stavů a vyhýbání se nepříjemným. Je typický pro nezralou osobnost. Droga je nedílnou součástí životního stylu;*
- *egocentrický, bezohledný, s relativně pevnou osobní orientací (na vlastní osobnost) a nestálými interpersonálními vztahy. Nestálost nezaložena na instrumentálním vztahu k lidem. Styl je charakteristický pro kriminální subkulturu. Droga je sekundární. Tento životní styl je typický pro asociální poruchu osobnosti;*
- *úpadkový, deprivovaný, charakteristický absencí osobní orientace a pevností interpersonálních vztahů, ve smyslu závislosti na referenční (toxikomanické) skupině. Droga je součástí životního stylu. Typická je postupná ztráta hodnotných sociálních vazeb, životních cílů a degradace osobnosti.“(Netík, 1997, s. 62-63)*

V poslední době je prokázán zvýšený zájem mladých mužů o užívání anabolických látek, chtějí bez námahy získat atraktivní vzhled, svalnaté tělo. V dospívání je totiž vyhoceno hodnocení fyzického vzhledu, porovnávání se s ostatními a snaha vyniknout. Zneužívání anabolických látek má mnohá zdravotní rizika. Výzkumy provedené ve Švédsku prokázaly, že u osob, které užívají anabolické steroidy, existuje větší

pravděpodobnost spáchat trestné činy se zbraní a podvody. Překvapivě neměli více odsouzení za násilné trestné činy. (Chromý, 2010, s. 62-71)

Oboustranný dobrovolný pohlavní styk mezi mladými lidmi, z nichž jeden je mladší patnácti let, mládež většinou nepovažuje za trestný čin. Mnohým mladým lidem připadá právní norma patnácti let neadekvátní a intervenci trestního práva v otázkách dobrovolného pohlavního styku pokládají za nesmyslnou. (Večerka a kol. in Chromý, 2010, s. 20)

Rozšířenou formou sociálně patologického chování dětí a mladistvých je prostituce. Z velké části se jedná o prostituci dobrovolnou, s cílem získat peníze, ať už na přepychové věci, nebo i věci standardní. Některé děti se jen velmi těžko vyrovnávají s tím, že se jim vrstevníci posmívají za to, že jejich rodiče „jsou neschopní“ vydělat peníze na mobil, značkové oblečení nebo prostě jen nechápou přání svých dětí. Tyto děti vědí, že krást se nemá a prostituci berou jako způsob (dnes rozšířený), jak si vydělat peníze. Druhým důvodem dobrovolné prostituce je touha po dobrodružství, zábava, snaha vyniknout ve skupině dětí, být v něčem jednička, zaujmout své vrstevníky. Příčinou této formy dětské prostituce je sociální a emocionální chudoba, velký deficit v naplňování potřeb dětí, které hledají svou osobní a sociální identitu. Mnohdy děti právě prostitucí tlumí svou bolest, kdy mnohdy zájem zákazníka je prvním spontánně projeveným zájmem o jejich osobu. Jiné děti se zase chtějí tímto způsobem vyrovnat svým rodičům, kteří jsou v životě úspěšní a sklízí obdiv okolí. Dobrovolná prostituce je rozšířenější než prostituce nucená. Je to odraz doby a společnosti, ve které děti žijí. Dětská prostituce bývá spojena s okrádáním zákazníků, vydíráním klientů a s dealerstvím drog. (Vaníčková, 2007, s. 75-77)

Poslední studie potvrzují, že komerční sex provozují zejména v příhraničních regionech mladí muži. Důvodem je získání peněz na drogy. Tento důvod se nedá vyloučit ani u mladých dívek ve velkoměstech, kde dalším důvodem k prostituci je pracovní příležitost a společenská úspěšnost, jakýsi začátek kariéry například v showbyznysu. Drogová závislost u lidí, kteří provozují prostituci, způsobuje jejich ještě větší sociální zranitelnost a zvyšuje pravděpodobnost, že začnou i kriminální kariéru. Mnozí svým závislostním chováním riskují i to, že se sami stanou obětí násilného trestného činu. (Vaníčková, 2007, s. 89,120)

4 VNĚJŠÍ PŘÍČINY DELIKVENCE

4.1 Vliv školního prostředí

V novověku škola byla vždy institucí, která nejen učila děti poznatkům nejrůznějších předmětů, ale také dbala o jejich socializaci, morální a osobnostní vývoj. V současné době se požadavky na školu zvyšují v mnoha směrech. Ti, kteří vytvářejí vzdělávací politiku ve vyspělých zemích, jsou si dobře vědomi, že svět se kvalitativně mění, stále více se globalizuje, propojuje a souběžně s tím jsou stále důležitější místní zvláštnosti regionů a zemí. Očekávají, že škola bude vychovávat světoobčany, kteří budou mít pochopení pro odlišnosti lidí pocházejících z jiných kultur nebo je alespoň budou schopni tolerovat. S tím souvisí posilování všeobecné solidarity. Materiály světových organizací (OSN, UNESCO, OECD), zdůrazňují požadavek, aby vzdělávací systémy pomáhaly integrovat společnost. Kromě výchovy lidí pro nejrůznější odborné profese by škola měla hlavně posilovat občanské ctnosti, ochotu k budoucí účasti na řízení společnosti, ale i schopnost samostatného myšlení a kritičnost vůči politickým demagogiím. S tím, jak roste vliv médií a vrstevnických skupin a slábne vliv některých rodin na děti, začíná být škola považována jako téměř jediné prostředí, které může zajistit optimální působení na děti a mládež, které je v souladu se zájmy společnosti. Tato očekávání od školy však nejsou zcela reálná. Učitel se jen zcela výjimečně může pro žáka angažovat více než jeho rodiče, a ani by to pro dítě nebylo prospěšné. (Matoušek, Matoušková, 2011 s. 63 – 65)

Přes jasné požadavky světových organizací je současném evropském školství hlavním trendem vzdělávací politiky stále spíše důraz na kvalitu vzdělávání (učení). Přitom není ani zcela jasné, co bude vývoj od nynějších dětí vlastně vyžadovat, až budou dospělé. Už nyní je zřejmé, že růst hospodářství bude limitován zhoršujícím se životním prostředím, vyčerpáním mnohých zdrojů energie a surovin. Ve většině českých škol převládá tradiční model vzdělávání, který spočívá hlavně v předávání poznatků směrem od učitele k dítěti. Přitom ve výzkumu z roku 1997 uvedlo pouze 51 % z 910 dotázaných mladých lidí ve věku 15 – 30 let, že cítí důvěru k učiteli ve škole. Částečně tato nedůvěra souvisí s rezervovaným přístupem mladých lidí ke společenským institucím. Vidí, že ve společnosti se děje mnoho špatného, ale chybí jim sebedůvěra, snaha něco změnit, jsou vychovávány rodinou i školou k pasivní průměrnosti. Ve škole jsou žáci sice vedeni ke kázni (což je zejména u rizikových dětí pozitivní a nutné), ale i k nesamostatnosti, k závislosti na autoritě učitele. Tato autorita se však

u některých dětí snadno promění v odpor ke škole jako takové. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 65-68)

Ve škole děti stále soutěží o to, kdo bude nejlepší. Podporovat nadané žáky je jistě správné, ale není možné zanedbávat málo nadané žáky, což se s tím, jak se čím dál více šetří na veřejných školách, děje. Děti se už v základních školách segregují. Velmi brzy odchází nadané děti do víceletých gymnázií, jazykových nebo soukromých škol a zůstávají děti méně nadané. Děti, které neprospívají, jsou přerazovány do praktických škol a různých speciálních tříd. Žáci tak jsou zbaveni možnosti naučit se spolupracovat v nestejnorodém týmu a tak se připravit pro pozdější spolupráci v nestejnorodé společnosti. Jsou oslabována společenská pouta solidarity a to v budoucnu může mít vliv na zvyšování sociálního napětí. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 66-71)

Malé dítě nastupující do školy si přináší vědomí nejzákladnějších norem chování. Je to soubor osvojených rodičovských postojů a společenských norem, který ještě není příliš ustálený. Společenský cit dítěte uzrává pomalu a postupně. Morální usuzování je především motivováno touhou splnit očekávání autority (typická konvenční úroveň morálky). Smysl pro kolektivní morálku je zpočátku také nízký. V 11-12 letech věku začíná většina dětí brát v úvahu i vnitřní motivy posuzovaného jednání. Začíná se projevovat i postupný vliv skupinových norem (školní třída, parta). (Čačka, 2000, s. 139)

Přechodem do školy dítě ztrácí výlučné postavení, které mělo v rodině, neboť škola se k němu staví jako jednomu z mnoha dětí. Od dítěte žádá takové přizpůsobení, ukáznění, aby bylo jako ostatní. Nový je pro dítě i životní rytmus - vstávání v určitou dobu, vyučovací hodiny, domácí příprava na školu. Důležité pro je také to, jak je dítě přijímáno spolužáky. Už velmi brzy si děti začínají ve třídě vytvářet svou vlastní „subkulturu“ i různé skupiny a podskupiny (děti společných zájmů, činností). V některých případech se tyto skupinky dětí stávají zárodkem asociálních part, a to již na prvním stupni základní školy. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 74-75)

Velký je dopad školy na sebehodnocení dítěte. Pro dítě je názor učitelky na ně velmi důležitý, protože doplňuje k jeho dosavadnímu sebeobrazu další aspekty a rysy. Protože malý žák ještě nedokáže ohodnotit svůj výkon, přijímá i každé schematické ocenění učitele. Jeli však dítě učitelem posuzováno hůře než doma, setrvává na svém „lepšíím já“ a má pocit, že se mu ve škole křivdí. Nadanější děti jsou systémem známek

vyzdvihovány nad méně nadané, což se odráží v jejich sebehodnocení. Školní prospěch však nezávisí jen na schopnostech, ale také na motivaci a péči. (Čačka, 2000, s. 147)

Pokud někdo dítě přesvědčí, že je v učení a jiných školních aktivitách horší než jiní, může vzniknout pocit „neúspěšného žáka“. Zpravidla se u dětí stabilizuje mezi IV. – VI. ročníkem. Tyto děti mohou trpět až pocity bezmoci, úzkosti a méněcennosti, kterých se jen velmi obtížně zbavují, dlouho v nich zůstávají zakódovány. (Čížková a kol. 1999, in Čačka, 2000, s. 148)

Ve škole se mezi stejně starými dětmi, popř. i mladšími, vyskytují občas i fyzická střetnutí. Důvody bývají různé, mimo jiné i to, že děti se snadnou dají ovlivnit impulzivními jedinci (např. dětmi s ADHD). Děti školního věku vykazují často potřebu jednat jako skupina (smečka). U chlapců je častější fyzické násilí, u dívek má agrese většinou verbální formu (posměch, ignorance, nevšímavost, pomluvy). Násilí ve škole se řídí „zákonem silnějšího“, někdy dokonce učitelé musí řešit projevy šikany. Místy, kde také dochází k násilí, je cesta do školy a školní dvůr. (Čačka, 2000, s. 177)

Při školních sporech se spolužáky se uchylují k násilí převážně nedostatečně sociálně vybavení jedinci. Myslí si, že své zájmy mohou prosadit jen drzostí, neústupnou vzdorovitostí či drsnou dravostí. Někteří chlapci, ačkoli mají vesměs velmi slabý prospěch, mají ve třídě nejednou silný neformální vliv. Vynucují si jej hrozbami, verbální agresivitou, vulgárností a fyzickou silou. Úmyslně porušují školní řád, vůči vychovatelům bývají drzí, dávají okázale najevo nezájem o školní výsledky. (Jedlička, 2011, s. 71)

Živnou půdou šikanování ve třídě může být i učitelův nezájem či agresivita. Někdy stačí a nenápadné poznámky utroušené během vyučování, přehlížení iniciativ dítěte, nepřiměřené („alergické“) reakce na prohršky proti kázi nebo na neznalost učiva. Není výjimkou, že učitel svým chováním agresorům tzv. označí jedince, který v nějakém směru zaostává a i děti pak cítí oprávněnost beztrestně jej napadat. Praxe určitým způsobem segregovat určité žáky a označit je za druhořadé může vést až k „sebenaplnující se prognóze“, kdy žáci vlastně plní negativní očekávání svými špatnými výkony. Vyšší riziko sociálního selhání mají právě děti, resp. podskupiny dětí, které ve škole špatně prospívají, jsou agresivnější a také bývají často napojeny na riziková prostředí (herny, kriminální gangy, dodavatele alkoholu a drog). Tito hendikepovaní žáci mnohdy již nemají co ztratit a na delikventní dráhu nastupují ve snaze dosáhnout alespoň nějakých „úspěchů“. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 75)

Na rozdíl od převažující autoritativní výchovy u nás, v Německu a dalších západních zemích vyrostlo v důsledku tzv. volné, antiautoritativní výchovy mnoho mladistvých a dospělých prakticky neschopných práce a výchovy, jelikož stagnují na velice nízké úrovni psychické zralosti. V podstatě zůstali ve fázi raného dětství. Nedokážou navazovat harmonické vztahy, své okolí terorizují nepřijatelným chováním. Jsou absolutně imunní proti pokusům rodičů i školy nějak je ovlivnit. Došlo zde k tomu, že děti se staly vychovateli rodičů a manipulují jimi, aniž by je dospělí odkázali do patřičných mezí. Tyto děti vůbec nejsou schopny poznat nevhodnost svého chování, protože jejich psychický vývoj ustrnul. Přitom rozhodně nejde o děti z pochybných sociálních poměrů, ale hlavně děti ze střední a vyšší společenské vrstvy. Pod vlivem (i nátlakem) rodičů i učitelé v mateřských a základních školách ztratili schopnost určovat dětem hranice, prostě brát je jako děti, vychovávat je k disciplině a dodržování pravidel. Takové děti nejsou odolné vůči frustraci, neumí se s ní vyrovnat a přiměřeně na ni reagovat. Školy se tomuto stavu musely přizpůsobit, takže učitelé na tento stav doplácují svým hlavně psychickým zdravím. Důsledkem je, že například v Německu 20 – 30 % absolventů základních škol není schopno se vyučit nějakému řemeslu nebo se jinak vzdělávat. (Winterhoff, 2011, s. 13) Mimochodem, autor jako lékař pro psychiatrii a psychoterapii dětí a mládeže po třicetileté praxi výrazně doporučuje dosadit na základní školy sociální pedagogy, aby pomáhali učitelům jako jejich rovnocenní partneři s navázáním vztahu s žáky a také působit na zrání psychiky těchto žáků.

V USA dosáhla rizikovost školního prostředí takových rozměrů, že některé spolupracující rodiny kvůli obavám o své děti zavádí tzv. domácí vzdělávání. Děti jsou vyučovány svépomocí dobrovolníky z řad rodičů bez jakékoliv podpory státu a průběžně jsou testovány státním úředníkem. Tento způsob výuky je však možný jen v ekonomicky silnějších rodinách. Problémem je, že masivní rozvoj domácího vyučování by vedl k další segregaci dětí a dále by oslaboval občanskou solidaritu.

Vývoji delikvence na školách může efektivně bránit včasná reakce školy na zjištěné asociální chování jednoho nebo více dětí. Průběh a způsob vyšetřování a zejména sankce za toto chování jsou důležitým momentem a výstrahou pro všechny děti. Škola, která jasně dbá na dodržování pravidel, nedovolí ponižování důstojnosti jednotlivce, kde funguje spravedlnost pro všechny bez rozdílu, upevňuje představu dětí o tom, že jejich chování má určité jasné meze. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 76-77)

4.2 Vliv vrstevnických part a kriminálních skupin

Vrstevníci působí na dítě už v předškolním věku. Na rozdíl od vlivu rodičů jsou tyto vztahy k ostatním dětem většinou jen nahodilé, přelétavé a netrvají dlouho. Některé vrstevníky označuje dítě na konci tohoto období slovem „kamarád“. Jejich výběr je však spíše náhodný a řídí se jen povrchnými znaky (zevnějšek, atraktivita, způsob chování). (Čačka, 2000, s. 88-89)

Pro předpubertální a pubertální věk je charakteristické, že „skupinové normy“ školní třídy a zejména party se postupně stávají mnohem významnější než „normy světa dospělých.“ (Čačka, 2000, s. 140)

Pozice, získaná ve skupině vrstevníků má významný vliv na vlastní sebehodnocení jedince. Od tohoto sebehodnocení se odvíjí i úroveň aspirací a náročnost cílů, volených k další seberealizaci. V dětství i v prepubertě však bývají vrstevníky oceňovány většinou úplně jiné schopnosti a dovednosti než například ve škole. Nejprve dítě zaujme vrstevníky zvláště nápadnými a konkrétními znaky jako je vzhled, schopnosti, vlastnosti. Kromě vlastnictví „něčeho atraktivního“ vyplývá pozice ve skupině i z určité úrovně schopností, jako je síla, obratnost, množství nápadů, iniciativa. Ceněny jsou povahové vlastnosti, které rozvíjí dobrou spolupráci a respektování skupiny (smysl pro humor, kamarádství, otevřenost, nesobeckost, ochota pomoci, kooperativnost, respektování skupinových norem atp.). Vrstevníky velmi ceněno je splnění tzv. „očekávaného stereotypu“ (moderní vzhled, účes, apod.). Nedá se hovořit o objektivním hodnocení jedince. (Čačka, 2000, s. 148)

Velmi rozšířené je přesvědčení mnoha rodičů, pedagogů, vychovatelů a dalších odborníků, že příčinou zneužívání návykových látek u dětí a mládeže je právě špatná parta, kamarád nebo vliv narušené mládeže žijící ve specifické subkultuře. Skupiny mládeže, vrstevníci, se kterými se biologicky, psychologický a sociálně oslabený a často i nevyzrálý jedinec stýká, nesporně mají vliv na to, že mladý adolescent experimentuje s návykovými látkami. Často se ale naopak potvrzuje, že jedinec, vyrůstající v dobrém rodinném prostředí se také nutně setkává s narušenými vrstevníky, se špatnou partou, ale nepodléhá jim. Jeho vývoj to nijak závažně nenaruší a dokáže se vyhnout negativním návykům. Jestliže přesto podlehne tlaku partě nebo jedinci zaměřenému na negativní jevy, jedná se o krátkodobé selhání, které buď sám, nebo s pomocí okolí zavrhne. Manipulace s drogou se obvykle omezí na experimentování

a jeho délka je dána opět rozsahem negativních změn struktur osobnosti, zapříčiněných biologicky či sociálně. (Heller, Pecinovská a kol., 1996, s. 43)

Abúzus alkoholu se v dětském kolektivu váže především na party a bývá provázen jinou delikvencí. Ve vyšších třídách škol pijí zpravidla neukáznění a problémoví žáci s horším prospěchem. Zároveň také alkohol pijí žáci dominantní, družní a oblíbení. (Heller, Pecinovská a kol., 1996, s. 83)

Ve společnosti jsou preferovány životní cíle spojené s úspěchem. Jenže příslušníci jednotlivých vrstev společnosti mají odlišné reálné kontexty, nástroje a startovací čáry, a pak i příležitosti k dosažení úspěchu jsou sociálně diferencované. Obyvatelstvo s nízkými příjmy je zpravidla koncentrováno v určitých částech měst. Zde se vyskytují delikventní subkultury (party, gangy), kde se lze naučit delikventnímu chování. Tyto subkultury bývají zaměřeny různě. Některé se orientují na získání ekonomického zisku a jejich doménou je kriminalita, prostituce, obchod s drogami. Jiné skupiny vyznávají kult násilí, kde se pokoušejí získat tzv. „čest“ (pocit moci, převahy). Pokud se tito převážně mladí delikventi neuplatní v kriminálních ani rváčských partách, jsou členy gangů tzv. únikových, což jsou například party drogově závislých. V těchto subkulturách hledají jejich členové zejména vlastní identitu ve skupině. Peněžní profit při páchání zločinu bývá často druhotný. (Dubský, Urban, 2008, s. 88-91)

Již od 50. a 60. let minulého století existují subkulturní teorie, které v deviantním chování jednotlivých členů subkultur vidí kolektivní adaptační problémy a obrannou reakci na dominantní kulturu. Příslušnost k subkultuře může být příčinou delikventního nebo protispolečenského chování jedince zejména v konfliktech mezi různými subkulturami nebo jej motivuje k politickému násilí. Subkulturní scéna zajišťuje jedinci podmínky a prostředky k deviantním aktivitám a určitým způsobem jej chrání před trestem (poskytnutím právní, případně i finanční pomoci, solidaritou). Svět subkultur mládeže je velice proměnlivý a dynamický. Z výzkumu uskutečněného mezi vysokoškoláky v roce 2005 vyplynulo, že nejpřitažlivější a nejmasovější subkulturou je taneční/techno scéna, která je spojována s drogami, extremističtí skinheads a punk. Respondenti označili jako nejznámější a zároveň nejvíce spojenou s násilím subkulturu skinheads. Podle respondentů subkultury umožňují mladým lidem získat identitu, jistotu, pocit sounáležitosti, identifikaci a vyplnění volného času. (Smolík, 2010, s. 44-47)

4.3 Vliv masmédií na děti a mládež

Není to tak dávno, kdy dětství bylo chápáno jako čas nevinnosti a izolace. Děti byly chráněny před nepříjemnými součástmi života, některá témata (narození, smrt, sex, peníze) byla považována za nevhodná pro děti. Dětství bylo chráněné a hájené období života. Děti měly své hračky, knihy, svůj odlišný jazyk. Zdá se, že nejen v USA, ale i u nás se tato tradiční ohleduplnost a smysl pro odpovědnost dospělých vůči dětem vytrácí. Upadá ochota lidí obětovat se pro své děti. Dnešní Američané (a platí to i u nás) považují za ukazatel „kvalitního života“ spíše auta než děti. Společnost zná stále méně témat, která se nehodí k diskusi s dětmi. Velmi často děti vědí o tabuizovaných tématech dříve, než k nim dojdou ve svém formálním vzdělání. (Meyrowitz, 2006, s. 187-189)

Nikdo dnes nepochybuje o vlivu médií, zejména televize a v poslední době internetu na socializaci dnešních dětí a mládeže ve vyspělých zemích. Čas, který stráví sledováním televize nebo internetových stránek má stále vzestupný trend. Významně naopak klesá zájem mladistvých o četbu novin, časopisů, knih, o aktivní sportování. Mládež vyhledává v televizním vysílání hlavně filmy, programy zaměřené na populární hudbu, zábavné pořady a seriály. Takové aktivní způsoby vstřebávání kultury, jako jsou návštěvy výstav, divadel, galerií, jsou na ústupu. Na tom by nic tak zvláštního nebylo, vždyť naši prapředci lovci-sběrači také tři čtvrtiny dne trávili odpočinkem, hrami, vyprávěním příběhů apod., ale děti by měly být pod sociální kontrolou dospělých. Jedinci, kteří mají asociální sklony, mohou najít v televizi mocného spojence. Násilí a zlo zde prezentované, které je vytrženo z kulturního a vztahového kontextu, mohou považovat za zcela přirozené a legitimní. Mohou se domnívat, že je správné takto prosazovat svoje potřeby. V průzkumech, hodnotících jednotlivé televizní stanice, jsou sledovány tyto negativní jevy:

- „ *samoučelné zobrazování násilí a jeho zlehčování,*
- *vulgární zobrazování sexu a lidského těla snižující lidskou důstojnost,*
- *agresivita zaměřená proti některým náboženským, politickým, sociálním, etnickým či jiným skupinám,*
- *špatný příklad pro děti a mladistvé ohrožující jejich psychický, morální a sociální vývoj.* " (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 100-101)

V době, kdy existoval pouze tisk a knihy, byly malé děti z komunikace těchto médií vyřazeny. Jednoduché dětské knihy byly psány jinak než knihy pro dospělé. Témata pro dospělé byla zakódována do dlouhých a složitých vět a těžkých slov. Televize ve srovnání s knihami nemá žádné omezující podmínky. Není zde žádný filtr, který by děti chránil před pořady pro dospělé. Televizní zpravodajství a zábava ukazuje malým dětem dospělé, kteří lžou, podvádějí, pijí alkohol a vraždí. Toto vystavení informacím neznamena ještě jejich přijetí. V případě dítěte je jasným filtrem stupeň jeho kognitivního vývoje. Nejmenší děti s obtížemi sledují zápletky děje a nerozlišují zásadní události od vedlejších. Malé děti také mají problém rozlišit příčiny od účinků, motivy od důsledků a fantazii od skutečnosti. Podle výzkumů se vnímání dětí až ve věku jedenácti až dvanácti let přiblíží recepci dospělých. I v tomto věku však televize vtahuje malé diváky do situací dospělých předčasně, když ještě mají do dospělosti daleko. Vystavuje je tématům, která se před nimi dospělí snažili po několik století utajovat. Tyto děti pak mají potřebu ptát se na události a slova, které by bez televize ve svém věku neznaly. Faktem je, že děti v televizním vysílání samy upřednostňují pořady pro dospělé, protože prostě chtějí být s dospělými, jsou zvědavé, jaký je svět a lidé. (Meyrowitz, 2006, s. 196-199)

Také v mnoha novinových článcích mohou větší děti číst o ohavných zločinech, které jsou do největších podrobností popisovány, aniž by byly jakkoliv morálně odsouzeny. To budí dojem jakési osudové předurčenosti, jako by pachatel neměl šanci se násilnému chování vyhnout. (Novotný, 2006, s. 13)

Nejen televize, ale i další sdělovací prostředky kvůli svému zisku sice naoko káravě, ale do velkých podrobností popisují mnohé způsoby trestné činnosti. Tím vlastně jedince, kteří mají sklony k proviňování, ale neví jak, vlastně instruují. Například: jak provádět podvody, jak vyrábět a užívat drogy, jak okrádat a olupovat bezmocné, slabé a staré lidi, jak vykrádat banky, unášet nevinné a žádat výkupné, jak vyrábět a používat výbušniny a klást explozivní nástrahy, jak zneužívat postavení ve správě státu či v politice, jaké právní klíčky použít při obvinění ze zločinu, jak a koho uplácet. (Novotný, 2006, s. 47)

Škodlivě působí na děti a mládež jak fiktivní násilí např. ve filmech, tak naturalisticky popisované násilí skutečné. Někdy lze těžko určit hranici mezi tím, co se opravdu stalo, a co je v pořadu nadsazeno pro jeho větší účinnost. Dítě ve středním školním věku je již schopno distancovat se od předváděného násilí a kritizovat je. Tuto kritičnost však autoři oslabují určitým zábavným podáním scén. Čím dál častěji se v dnešní době stírají

hranice mezi zpravodajstvím a zábavou v tzv. reality TV, kde je předváděno skutečné kriminální chování, drastické dopravní nehody, sebevražedné pokusy apod. Tím je oslabována citlivost na násilí, s nímž se pak lidé setkávají v reálném světě. Je vědecky dokázáno, že upřednostňování pořadů s násilím ve věku osmi let znamená vyšší počet násilných trestných činů spáchaných ve věku třicet let. Podle jiného výzkumu sledování televizních programů s filmovým i zpravodajským násilím v době dětství a raném dospívání zvyšuje násilnou kriminalitu těchto dětí s odstupem deseti až patnácti let, a to nezávisle na zemi, kde se tento vztah sleduje. (Matoušek, Matoušková, 2011, s.102-103)

Nebylo by ovšem správně všechnu vinu za proviňování dětí a mládeže svádět na vliv televize, počítačových her, internet a jiná elektronická média. Dospělí se nemohou takto zbavovat své odpovědnosti. Oni by měli určovat, na co se dítě bude v televizi dívat a pokud možno se dívat s ním. Pokud ve filmu dá útočník protivníkovi ránu pěstí, mohou přece rodiče dítěti vysvětlit, že ve skutečnosti takový úder nebo kopnutí může ve skutečnosti člověka i zabít a útočník může skončit na mnoho let ve vězení. Dítě tyto zkušenosti nemá a důsledky těchto činů si nemůže uvědomovat. I při sledování zpravodajství, kdy je předváděno násilí, vytržené ze souvislostí, by rodiče měli se svými dospívajícími dětmi o těchto věcech mluvit, vysvětlovat pozadí, příčiny. Bohužel jsou rodiče, kteří pracují i v několika zaměstnáních, aby mohli zlepšit finanční situaci rodiny, a domů přicházejí unaveni, nemají čas na děti, které „odkládají před televizor.“ V Japonsku byli rodiče vyzváni, aby s dítětem mluvili, předčítali mu a podobně. Mnozí z nich byli najednou úplně bezradní. Pak dostali nejcennější radu, a sice aby povzbuzovali své děti, aby samy mluvily. Komunikace s dětmi plná vzájemné důvěry, dostatek porozumění a lásky je to nejdůležitější, co mohou rodiče pro děti udělat a je možné spolu hovořit vždy a při každé činnosti. (Novotný, 2006, s. 47)

4.4 Sociálně-kulturní příčiny delikvence

Delikvence a kriminalita je kromě individuálních dispozic jedince ovlivněna také celkovým stavem ve společnosti. Jestliže celkově upadá respekt k právu, navyšuje se mírně, zdánlivě nevýznamné proviňování, roste i kriminalita. Když v České republice 50% řidičů nedodrží občas dopravní předpisy, jestliže až 20 % žáků základních škol se podílí na šikaně, třetina až čtvrtina středoškoláků projevuje rasistické postoje, je-li každý třetí občan ČR ochoten přijmout úplatek a každý druhý je

schopen jej nabídnout, tak souběžně s tím se zvyšuje delikvence a také závažná kriminalita. Čím mocnější je pyramidální základna tolerovaného a netrestaného proviňování, tím závažnější delikty i zločiny můžeme najít na vrcholu této pyramidy. Existují významné vnější okolnosti, které motivují zvyšování proviňování v naší zemi: slabý stát, devalvace základních hodnot, rozpad rodiny, všudypřítomné zlo, které čím dál častěji vítězí nad dobrem. (Novotný, 2006, s. 17)

Teorie sociální kontroly z konce 60. let 20. století předpokládá, že porušení norem je lidem přirozené a stát se deviantem není vůbec problém. Většina lidí se neproviňuje jen proto, že nechce přijít do konfliktu s existující sociální kontrolou. Příčinou deviantního chování je pak absence kontroly, nefunkční kontrolní mechanismy. Pokud tlak institucí, které by měly regulovat individuální zájmy je nedostatečný, otevírá se prostor pro porušování norem společnosti. Všeobecná tolerance a příklon k osobním zájmům, jejich upřednostňování, je výrazem tzv. sociální koroze, která může vyústit až do rozkladu normativního systému (do sociální anomie). (Kraus, Hroncová, 2007, s. 21)

Sociologové Dubský a Urban zdůrazňují určité jevy, které našli v dílech mnoha (spíše pesimistických) autorů, vyskytující se v současné postindustriální společnosti:

„- *ztráta důvěry v projekty lepší budoucnosti a ideál věčného pokroku,*

- *ztráta iluzí z dopadů vědy a z výsledků aplikací vědeckého poznání,*

- *zaostávání duševního (morálního) vývoje člověka za technologickým pokrokem,*

- *zánik tradičních komunit,*

- *nepřehledné, nejednoznačné a proměnlivé nároky na člověka,*

- *anonymita a duševně-duchovní bezdomovectví členů masové společnosti,*

- *komercializace, promiskuita a účelovost v interpersonálních vztazích*

- *krajní egoismus,*

- *dominance požitkářské motivace lidského chování (hédonismus),*

- *pokračující ekologická devastace životního prostředí,*

- *doposud nezvládnutá epidemie/pandemie HIV/AIDS,*

- *vulgarizace (masové) kultury a umění,*

- *oslabování středních vrstev,*

- *polarizace společnosti, tj. stále ostřejší štěpení společnosti na (extrémně) bohaté a (extrémně) chudé,*
- *vyloučení celých sociálních skupin z chodu společnosti, z participace na jejích plodech nebo „odsouzení“ k neplnohodnotnému životu na jejím okraji,*
- *prohlubující se ekonomická nerovnost mezi tzv. vyspělým a tzv. rozvojovým světem,*
- *dlouhodobá nezaměstnanost dosahující i v tzv. vyspělých státech hranice 8 až 10 %,*
- *pracovní stres pramenící z všudypřítomného diktátu efektivit a maximalizace osobních výkonů, strach z nezaměstnanosti a socioekonomického propadu*
- *mezinárodní terorismus,*
- *nové válečné konflikty legitimizované oživenými etnickými či náboženskými podtexty,*
- *organizovaný zločin, různé projevy agresivity, násilí a lhostejnosti*
- *šedá ekonomika nesoucí s sebou stín systémové i individuální korupce,*
- *nedůvěra občanů v praktikování demokracie a její současné nositele (zejména politické strany),*
- *většinový sklon k absolutizaci všeho individuálního a relativizaci všeho veřejného,*
- *šíření praktik byrokratismu a prohlubování korupčního prostředí.“ (Urban, Dubský, 2008, s. 13-17)*

Všechny uvedené negativní jevy nejen že charakterizují současnou společnost, ale jsou to vlastně důsledky její existence, především ekonomického rozvoje. (Urban, Dubský, 2008, s. 13-17)

Nárůst a stoupající nebezpečnost současného proviňování není tedy náhodná. Je to důsledek trvalého a stále silnějšího tlaku prostředí vůči stále méně psychicky odolným a slabším jedincům. (Novotný, 2006, s. 41)

Američtí sociologové James Q. Wilson a Georg Kelling vytvořili tzv. teorii rozbitých oken (v originále Broken Windows Theory). Říká se v ní, že zločinnost (delikvence, společenský ne-pořádek), je nevyhnutelným důsledkem zanedbanosti a chátrání životního prostoru. Lidé mají tendenci chovat se podle svého okolí. Pokud se například rozbité okno, počmárané zdi, černá skládka včas neodstraní či neopraví, lidé chodící kolem získají pocit, že veřejný prostor není kontrolován, že je v něm vše dovoleno. Pak nepořádku v ulicích bude stále přibývat a tato zanedbaná veřejná místa se stanou

spouštěči vážnějších zločinů. Tím se ve stále větším množství lidí rozšíří pocity demoralizace, anarchie a rozpínajícího se zla. Wilson a Kelling tuto teorii zdokumentovali na příkladu města New York, kde po změně přístupu ke kvalitě životního prostředí a k drobným deliktům nebo přestupkům proti veřejnému pořádku došlo postupně k výraznému poklesu zločinnosti. Z této teorie vyplývá, že lidé nejednají pouze z vnitřních pohnutek, ale že jsou velmi citliví na prostředí a signály okolního světa. (Wilson, Kelling, in Urban, Dubský, 2008, s. 95-97)

Podle situační teorie vzniku deviantního chování existují situace, v nichž se s velkou pravděpodobností objeví deviantní chování. Deviace pak může být chápána jako odpověď na abnormální situace. U určitých osob je riziko deviantního chování větší, je to tedy důsledek interakce mezi osobností a situací. Tendence deviantního chování je větší v situacích subjektu neznámých, situacích náhle vzniklých a rychle probíhajících (není čas se v situaci zorientovat a zvážit řešení), v situacích, které nejsou jednoznačně normativně regulovány, situacích emočně vypjatých a v situacích problémových, frustračních, konfliktových a krizových. Dále v situacích, v nichž je jedinec ovlivněn jinými jednotlivci, skupinou nebo požadavky okolí, a v situacích spojených s velmi atraktivním cílem, o jehož dosažení jedinec usiluje přes riziko porušení normy, kdy je malé riziko rozpoznání porušení normy a následné sankce. Žádná sociální situace však nevyvolává deviantní chování vždy, pokud nastane a u každého jedince, který je jí vystaven. (Hrčka, 2001, s. 253)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 METODY, CÍLE VÝZKUMU A STANOVENÍ HYPOTÉZ

Cílem výzkumu bylo odhalit postoje odborné veřejnosti reprezentované státními zástupci a postoje laické veřejnosti k problematice delikvence mladistvých pachatelů, jeho příčinám a činitelům, které je ovlivňují a následně porovnat postoje těchto dvou skupin respondentů. Nejprve jsem si stanovila čtyři dílčí cíle šetření a sestavila čtyři hypotézy k následnému testování.

Dílčí cíle výzkumu, stanovení hypotéz

Dílčí cíle šetření:

- Šetřením zjistit, jak odborná a laická veřejnost vnímá problém kriminality dětí a mladistvých;
- Šetřením zjistit názory odborné veřejnosti na jevy, které podle jejich názoru nejvíce ovlivňují kriminální chování mladistvých;
- Šetřením zjistit, v čem zástupci odborné veřejnosti i laici spatřují příčiny kriminality dětí a mládeže;
- Šetřením zjistit názory odborníků i laické veřejnosti na odlišné (mírnější) trestání mladistvých delikventů.

Na základě dílčích cílů jsem zkonstruovala čtyři hypotézy.

Hypotéza č. 1: Odborná veřejnost (státní zástupci) i laická veřejnost považuje kriminalitu dětí a mladistvých za závažný problém české společnosti.

Hypotéza č. 2: Odborná i laická veřejnost spatřují ve stavu naší společnosti a vlivu médií výrazné faktory ovlivňující delikventní chování mládeže.

Hypotéza č. 3: Hlavní příčinu delikventního jednání dětí a mládeže spatřuje odborná veřejnost stejně jako laická veřejnost v selhání výchovného působení rodiny.

Hypotéza č. 4: Odborná veřejnost zastává názor, že mladistvé je třeba trestat za každých okolností mírněji, než dospělí, na rozdíl od laické veřejnosti, která je pro stejné trestání kriminálních činů mladistvých a dospělých.

Metody výzkumu

Výzkum jsem realizovala pomocí standardizovaného dotazníku, který obsahoval otázky uzavřené, polootevřené (možnost výběru několika údajů), i otevřené.

Zpracování získaných dat jsem provedla nejprve ruční sumarizací a poté jsem výsledky zpracovala do tabulek a statisticky vyhodnotila.

Organizace výzkumu

Po sestavení dotazníku proběhla pilotní fáze předvýzkumu s pěti státními zástupkyněmi Krajského státního zastupitelství v Brně, abych se přesvědčila, zda jsou otázky v dotazníku srozumitelné a zda rozsah dotazníku bude pro státní zástupce z časového hlediska přijatelný. Na základě této pilotáže jsem dotazník zkrátila a některé otázky jsem pro rychlejší vyplnění dotazníku přepracovala na otázky uzavřené. Na doporučení státních zástupkyň jsem požádala o svolení vedení KSZ s tím, že jsem to uvedla v e-mailu jako součást úvodního oslovení státních zástupců.

Obdobný pilotní předvýzkum jsem provedla i s respondenty z řad laické veřejnosti. Otázky pro laickou veřejnost byly obdobné jako u státních zástupců, s výjimkou otázky na délku praxe na státním zastupitelství. Část dotazníků jsem rozdala v tištěné podobě laické veřejnosti, ostatním jsem rozeslala dotazníky elektronickou poštou s příslibem zachování anonymity a nezneužití získaných dat. Příchozí dotazníky z elektronické pošty jsem natiskla a všechny dotazníky jsem roztřídila do výše uvedených dvou skupin respondentů. Poté jsem provedla zpracování získaných dat a jejich interpretaci. Pro prezentaci výsledků jsem využila zpravidla tabulky.

5.1 Výběr respondentů

Empirická data pro svůj výzkum jsem se rozhodla získat pomocí kvantitativní dotazníkové metody, díky níž lze v krátkém čase shromáždit velké množství dat. Důvodem byla rovněž finanční nenáročnost kvantitativního výzkumu. Výzkum jsem provedla v měsíci březnu 2013 s cílem verifikovat nebo falzifikovat své předem stanovené hypotézy. Dotazník obsahoval 12 otázek. Tři otázky sloužily k získání demografických dat respondentů, v případě odborné veřejnosti jsem přidala otázku na délku praxe státního zástupce.

Ke svému výzkumu jsem zvolila dvě skupiny respondentů. První skupinu, tzv. odbornou veřejnost, tvořili státní zástupci Krajského státního zastupitelství v Brně, kde pracuji. Jelikož po obeslání 270 státních zástupců KSZ Brno (včetně všech okresních státních zastupitelství) přišlo zpět jen 20 vyplněných dotazníků, rozšířila jsem oslovené státní zástupce o další KSZ v rámci celé České republiky. Celkem se mi podařilo proti očekávání shromáždit pouze 34 vyplněné dotazníky od státních zástupců.

Druhou skupinou respondentů byla tzv. laická veřejnost. Dotazníky jsem rozdala svým kolegům, přátelům a známým, další část dotazníků jsem rozeslala k vyplnění elektronickou poštou. Výběr vzorku probíhal metodou postupného „nabalování“ dalších respondentů (metoda sněhové koule – snowball sampling.) Celkem se mi podařilo získat odpovědi od 80 respondentů z řad laické veřejnosti, z nich cca 3/4 tvoří středoškolsky vzdělané osoby a cca 1/4 osob má výuční list.

5.2 Vlastní výzkum

Charakteristika zkoumaných 2 souborů respondentů

Státní zástupci

Z celkového počtu 34 státních zástupců bylo 20 (59 %) mužů a 14 (41 %) žen. Následující tabulky ukazují rozložení respondentů z řad státních zástupců podle věku, místa bydliště a délky praxe na státním zastupitelství.

*Tabulka č. 1: Věk respondentů (otázka č. 2)
- státní zástupci*

Věk respondentů	Muži		Ženy	
	Počet	%	Počet	%
21 - 30 let	0	0	0	0
31 - 50 let	16	80	9	64
50 let a více	4	20	5	36
Celkem	20	100	14	100

Většina respondentů z řad státních zástupců byla ve věkové kategorii 31 – 50 let, a to u mužů i žen.

Tabulka č. 2: Bydliště respondentů (otázka č. 3) – Státní zástupci

Bydliště respondentů	Muži		Ženy	
	Počet	%	Počet	%
Vesnice	4	20	1	7
Město do 100 tis. Obyvatel	8	40	8	57
Město nad 100 tis. Obyvatel	8	40	5	36
Celkem	20	100	14	100

Minimum státních zástupců bydlí na vesnici, většina bydlí ve městech do 100 tisíc obyvatel.

Tabulka č. 3: Státní zástupci podle délky praxe

Délka praxe SZ	Muži		Ženy	
	Počet	%	Počet	%
Do 10 let	7	35	3	21,4
10 - 20 let	10	50	2	14,3
Nad 20 let	3	15	9	64,3
Celkem	20	100	14	100

Většina státních zástupkyň – žen, které se zúčastnily výzkumu, měly praxi více než dvacetiletou. U státních zástupců – mužů převažovala délka praxe 10 – 20 let.

Laická veřejnost

Z celkového počtu 80 respondentů tzv. laické veřejnosti bylo 12 mužů (15%) a 68 žen tj.85%. Následující tabulky ukazují rozložení respondentů z řad veřejnosti podle věku a místa bydliště.

Tabulka č. 4: Věk respondentů (otázka č. 2) - veřejnost

Věk respondentů	Muži		Ženy	
	Počet	%	Počet	%
21 - 30 let	5	41,7	13	19,1
31 - 50 let	4	33,3	34	50
50 let a více	3	25	21	30,9
Celkem	12	100	68	100

Tabulka č. 5: Bydliště respondentů (otázka č. 3) - Veřejnost

Bydliště respondentů	Muži		Ženy	
	Počet	%	Počet	%
Vesnice	2	16,7	20	29,4
Město do 100 tis.obyvateľ	4	33,3	20	29,4
Město nad 100 tis.obyvateľ	6	50	28	41,2
Celkem	12	100	68	100

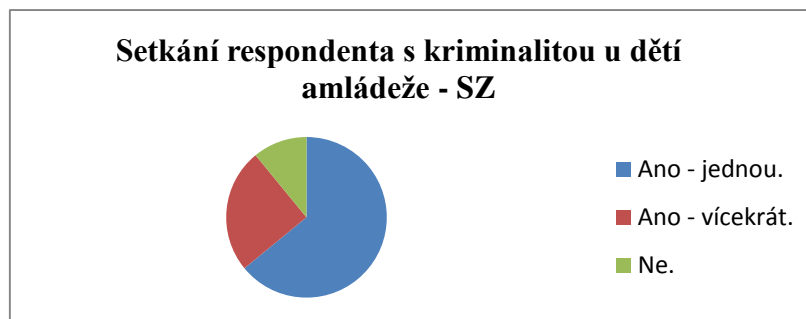
V řadách respondentů laické veřejnosti převažovali muži do 30 let a ženy mezi 31 a 50 lety. Ženy i muži z laické veřejnosti žijí v městě nad 100 tisíc obyvatel.

V otázce č. 9 jsem zjišťovala, zda se respondenti ve svém životě (mimo profesi) již setkali s kriminalitou dětí a mládeže do 18 let věku.

Tabulka č. 6: Setkání respondenta s kriminalitou dětí a mládeže (otázka č. 9)
- státní zástupci

Zkušenost respondenta s kriminalitou dětí a mládeže (mimo profesi)	Aritmetická četnost	Relativní četnost
Ano – jednou.	3	8,8%
Ano - vícekrát.	19	55,9%
Ne.	12	35,3%
Celkem	34	100,0%

Graf č. 1: Setkání respondenta s kriminalitou dětí a mládeže - SZ

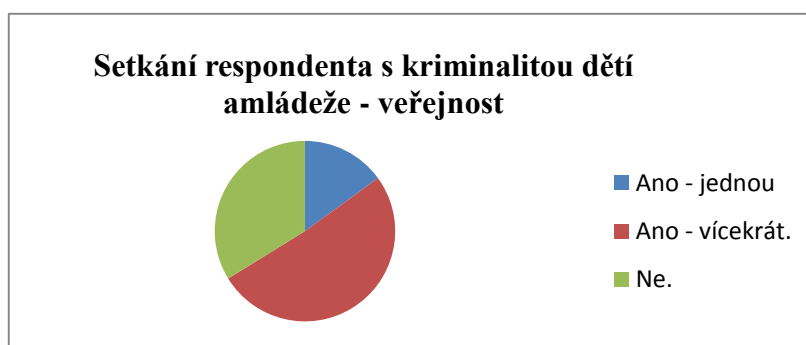
Převážná většina respondentů z řad státních zástupců se již vícekrát setkala s kriminalitou mladistvých mimo svou profesi, stejně jako zástupci laické veřejnosti.

Tabulka č. 7: Setkání respondenta s kriminalitou dětí a mládeže (otázka č. 9)

- laická veřejnost

Zkušenost respondenta s kriminalitou dětí a mládeže (mimo profesi)	Aritmetická četnost	Relativní četnost
Ano - jednou.	12	15%
Ano - vícekrát.	41	51,2%
Ne.	27	33,8%
Celkem	80	100,0%

Graf č. 2: Setkání respondenta s kriminalitou dětí a mládeže - veřejnost

V otázce následující, č. 10, mne zajímalo, s jakou trestnou činností u mladistvých se respondenti nejčastěji setkali. Respondenti označovali ty z vyjmenovaných trestných činů, se kterými mají zkušenost sami nebo v nejbližším svém okolí.

Tabulka č. 8: Druhy tr. činnosti se kterou měl respondent zkušenost (otázka č. 10)

- státní zástupci

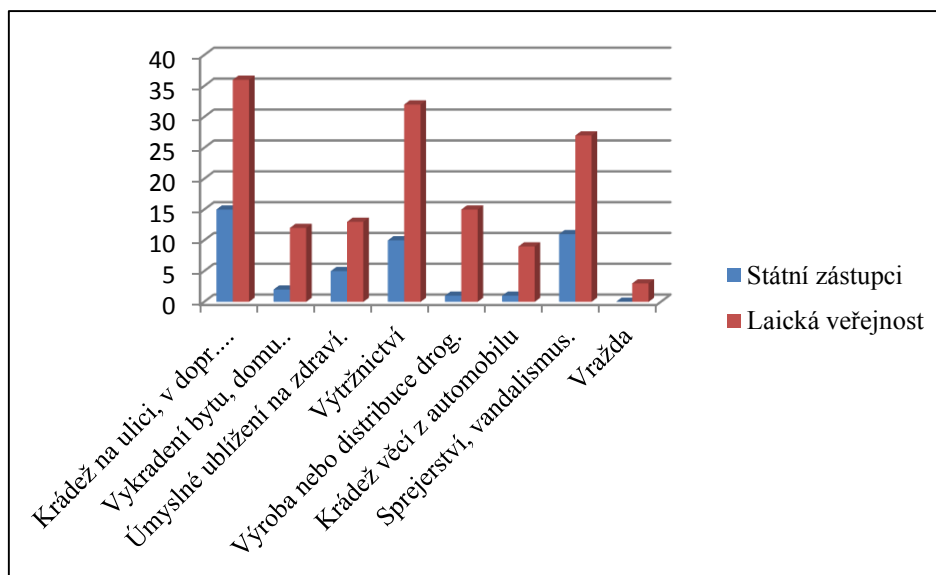
Druh trestné činnosti se kterým se respondenti setkali	Počet označení
Krádež na ulici, v dopr.prostředku, restauraci,obchodě, kině...	15
Vykradení bytu, domu, garáže, chaty.	2
Úmyslné ublížení na zdraví.	5
Výtržnictví	10
Výroba nebo distribuce drog.	1
Krádež věcí z automobilu.	1
Sprejerství, vandalismus (poškození domu, automobilu...).	11
Vražda.	0

Tabulka č. 9: Druhy tr. činnosti se kterou měl respondent zkušenost (otázka č. 10)
- laická veřejnost

Druh trestné činnosti se kterým se respondenti setkali	Počet označení
	36
Vykradení bytu, domu, garáže, chaty.	12
Úmyslné ublížení na zdraví.	13
Výtržnictví	32
Výroba nebo distribuce drog.	15
Krádež věcí z automobilu.	9
Sprejerství, vandalismus (poškození domu, automobilu...).	27
Vražda.	3

V odpovědích obou skupin respondentů převažují jako hlavní druhy delikventního chování mládeže krádeže, vandalismus, sprejerství a výtržnictví. Tři respondenti z řad laické veřejnosti označili setkání s trestným činem vraždy. Respondenti z laické veřejnosti mají větší zkušenost s výrobou nebo distribucí drog u mladistvých ve svém nejbližším okolí (bydliště, známí, kolegové), nežli respondenti – státní zástupci.

Graf č. 3: Druhy trestné činnosti, se kterými se respondenti setkali

Při sledování tabulky je nutné si připomenout, že celkový počet státních zástupců je zhruba třetinový oproti počtu laické veřejnosti.

5.3 Analýza a interpretace získaných dat

K interpretaci dat podle jednotlivých dílčích cílů jsem použila následující postup.

Nejprve uvádím dílčí cíl, pak zkonstruovanou hypotézu a poté celé znění jednotlivých znaků (otázek) tak, jak byly uvedeny v dotazníku. Připojuji tabulky a na závěr slovní zhodnocení.

Interpretace dat ve vztahu k výzkumu, jak je problém kriminality dětí a mládeže laickou a odbornou veřejností vnímán.

Cíl šetření: Šetřením zjistit, jak odborná a laická veřejnost vnímá problém kriminality dětí a mladistvých. K tomu sloužila **hypotéza H1**: Odborná veřejnost (státní zástupci) i laická veřejnost považuje kriminalitu dětí a mladistvých za závažný problém české společnosti.

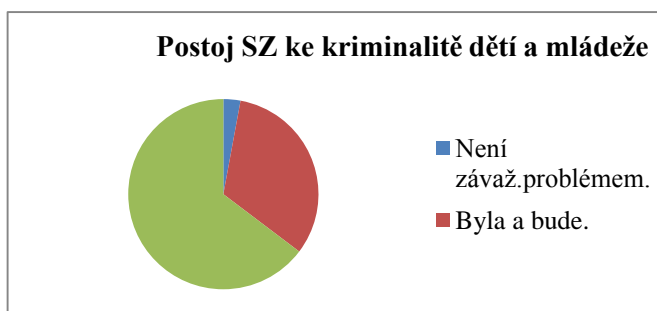
Otázka č. 5 v dotazníku: Zaškrtněte (označte) výrok, se kterým nejvíce souhlasíte:

- Kriminalita dětí a mládeže není nijak závažným problémem, je jen více medializována.
- Kriminalita dětí a mládeže vždy existovala a existovat bude, musíme se s tím smířit.
- Kriminalita dětí a mládeže je velmi závažným ohrožením společnosti.

Tabulka č. 10: Postoj *státních zástupců* ke kriminalitě dětí a mládeže (otázka č. 5)

Kriminalita dětí a mládeže:	Absolutní četnost	Relativní četnost
Není nijak závažným problémem, je jen více medializována	1	2,9%
Vždy existovala a existovat bude, musíme se s tím smířit	11	32,4%
Je velmi závažným ohrožením společnosti	22	64,7%
Celkem	34	100%

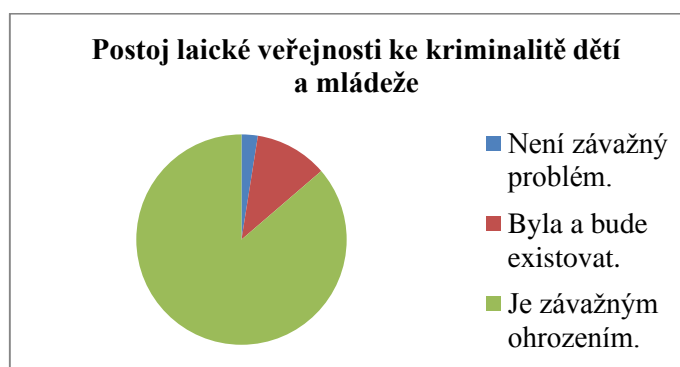
Graf č. 4: Postoj *státních zástupců* ke kriminalitě mládeže

Tabulka č.11: *Postoj laické veřejnosti ke kriminalitě dětí a mládeže (otázka č. 5)*

Kriminalita dětí a mládeže:	Absolutní četnost	Relativní četnost
Není nijak závažným problémem, je jen více medializována	2	2,5%
Vždy existovala a existovat bude, musíme se s tím smířit	9	11,2%
Je velmi závažným ohrožením společnosti	69	86,3%
Celkem	80	100%

Graf č. 5: *Postoj veřejnosti ke kriminalitě mládeže*

Převážná část respondentů z laické veřejnosti a větší část odborné veřejnosti považuje kriminalitu za závažný problém. Státní zástupci mají poněkud smířlivější postoj než respondenti z laické veřejnosti. **H1 se potvrdila.**

Interpretace dat ve vztahu ke zjištění, které jevy mají na delikvenci dětí a mládeže největší vliv.

Cíl šetření: Šetřením zjistit názory odborné veřejnosti na jevy, které podle jejich názoru nejvíce ovlivňují kriminální chování mladistvých, k čemuž sloužila **hypotéza H2:** Odborná i laická veřejnost spatřují ve stavu naší společnosti a vlivu médií výrazné faktory ovlivňující delikventnost mládeže.

Otázky:

Otázka č. 6 v dotazníku: Setkal/a jste se s tím, že by pachatele nějakého trestného činu z řad mládeže výrazně ovlivnila takzvaná virtuální realita (TV, počítačové hry, Internet)?

- a) Ano.
- b) Ne.

Tabulka č. 12: Vliv virtuální reality na mladistvého pachatele (otázka č. 6)

- státní zástupci

Setkání s případem, kdy mladistvého pachatele výrazně ovlivnila virtuální realita	Aritmetická četnost	Relativní četnost
Ano.	15	44,1%
Ne.	19	55,9%
Celkem	34	100,0%

Tabulka č. 13: Vliv virtuální reality na mladistvého pachatele (otázka č. 6)

- laická veřejnost

Setkání s případem, kdy mladistvého pachatele výrazně ovlivnila virtuální realita	Aritmetická četnost	Relativní četnost
Ano.	33	41,2%
Ne.	47	58,8%
Celkem	80	100,0%

Většina respondentů jak z řad státních zástupců, tak z laické veřejnosti se nesešla s případem, kdy by mladistvého pachatele výrazně ovlivnila virtuální realita ve směru spáchání trestného činu, i když skóre je dosti vyrovnané. Přes 40 % státních zástupců i laiků se s takovým případem již setkala.

Otázka č. 8 v dotazníku: Ohodnoťte prosím, jaký vliv na delikventní chování má:...

Respondenti měli možnost označit více možností, v rozpětí od vlivu minimálního, přes malý, střední, výrazný až po nejsilnější. Respondenti označovali i více vlivů jako malé, nebo více vlivů výrazných.

Součty označených odpovědí uvádějí tabulky:

Tabulka č. 14: Hodnocení vlivů na delikventní chování (otázka č. 8)

- státní zástupci

Vliv na delikventní chování mládeže má:	Minimální	Malý	Střední	Výrazný	Nejsilnější
Výchova v rodině				10	26
Výchova ve škole	3	4	8	16	1
Přístup sociálních úřadů a jejich preventivní opatření	7	9	13	1	2
Přístup policie a její preventivní opatření	2	10	18	1	
Stav naší společnosti		2	10	23	1
Média (rozhlas, TV, Internet,...)	2	1	11	17	3

Tabulka č. 15: Hodnocení vlivů na delikventní chování (otázka č. 8)

- laická veřejnost

Vliv na delikventní chování mládeže má:	Minimální	Malý	Střední	Výrazný	Nejsilnější
Výchova v rodině			3	32	48
Výchova ve škole	1	2	31	36	5
Přístup sociálních úřadů a jejich preventivní opatření	10	29	23	9	
Přístup policie a její preventivní opatření	6	22	27	12	
Stav naší společnosti	3	3	16	39	12
Média (rozhlas, TV, Internet,...)	2	7	14	41	13

Ačkoliv se respondenti z obou skupin převážně nesetkali s konkrétními případy, kdyby virtuální realita (televize, Internet apod.) výrazně ovlivnila určitého mladistvého jedince k páčání trestné činnosti, v tabulce č. 14 připisují médiím a stavu společnosti výrazný vliv na delikventní chování mládeže. odborná i laická veřejnost spatřují ve stavu naší společnosti a vlivu médií výrazné faktory ovlivňující delikventnost mládeže – **H2 se potvrdila.**

Interpretace dat ve vztahu k výzkumu hlavních příčin kriminality dětí a mládeže.

Cíl šetření: Šetřením zjistit, v čem zástupci odborné veřejnosti i laici spatřují příčiny kriminality dětí a mládeže, k čemuž ve výzkumu sloužila **hypotéza H3**: Hlavní příčinu delikventního jednání dětí a mládeže spatřuje odborná veřejnost stejně jako laická veřejnost v selhání výchovného působení rodiny.

Otázky

K této hypotéze se vztahuje i výše uvedená otázka č. 8 dotazníku (Ohodnoťte, jaký vliv na delikventní chování má...), a tabulky č. 13 a 14.

Otázka č. 11: V čem vidíte hlavní příčinu delikventního chování mládeže? Respondenti mohli označit více možností.

Tabulka č. 16: Názory respondentů na hlavní příčiny delikv. chování mládeže (ot. č. 11)
- státní zástupci

Názory respondentů na hlavní příčiny delikventního chování mládeže	Počet označení
Jednání pod vlivem návykových látek (drogy, alkohol)	16
Nefungující rodinné prostředí.	34
Málo výchovné školní prostředí.	9
Vliv médií (filmy, PC hry, Internet).	16
Nedostatek jiných volnočasových aktivit.	23
Příslušnost k partě se závadovým chováním.	28
Vliv širší společnosti (úpadek hodnot).	12
Jiné	1

Jiné – cituji z odpovědi respondenta: „ Vliv reklamy a TV, která vytváří dojem, že všichni mají dost peněz a neustále je utrácení, v mladistvých s nedostatečně stabilizovaným žebříčkem hodnot to vytváří dojem jakéhosi „práva na peníze“, které lze získat i nelegálně.“

Tabulka č.17:Názory respondentů na hlavní příčiny delikv. chování mládeže (ot.č.11)
- laická veřejnost

Názory respondentů na hlavní příčiny delikventního chování mládeže	Počet označení
Jednání pod vlivem návykových látek (drogy, alkohol)	34
Nefungující rodinné prostředí.	47
Málo výchovné školní prostředí.	13
Vliv médií (filmy, PC hry, Internet).	33
Nedostatek jiných volnočasových aktivit.	26
Příslušnost k partě se závadovým chováním.	42
Vliv širší společnosti (úpadek hodnot).	26

Jak zcela jednoznačně vyplynulo z odpovědí respondentů z řad státních zástupců i laické veřejnosti v tabulkách č. 13 a 14 k otázce č. 8 dotazníku (vlivy na delikventní chování), a také z odpovědí v tabulkách č. 15 a 16 k otázce č. 11 dotazníku (hlavní příčiny delikventního chování), hlavní příčinu delikventního jednání dětí a mládeže spatřuje odborná veřejnost stejně jako laická veřejnost v selhání výchovného působení rodiny. **Hypotéza H3 se potvrdila.**

Interpretace dat ve vztahu ke zjištění postojů respondentů k odlišnému trestání mladistvých delikventů ve smyslu mírnějšího postihu.

Cíl šetření: Šetřením zjistit názory odborníků i laické veřejnosti na odlišné (mírnější) trestání mladistvých delikventů, k tomuto cíli směřovala moje **hypotéza H4**: Odborná veřejnost zastává názor, že mladistvé je třeba trestat za každých okolností mírněji než dospělí, na rozdíl od laické veřejnosti, která je pro stejné trestání kriminálních činů mladistvých a dospělých.

Otázka č. 12: Souhlasíte s tím, že mladiství pachatelé trestné činnosti mají být za všech okolností a ve všech případech trestáni odlišně od dospělých ve smyslu mírnějšího postihu a specifických trestních opatření?

- a) Ano.
- b) Ne.

Chcete-li, dále rozved'te.

Tabulka č. 18: *Názor respondenta na zásadně odlišné trestání mladistvých pachatelů (otázka č. 12)*
- státní zástupci

Souhlas s mírnějším postihem mladistvých za všech okolností a ve všech případech.	Aritmetická četnost	Relativní četnost
Ano.	22	64,7%
Ne.	12	35,3%
Celkem	34	100,0%

K tomuto cituji názor jednoho z respondentů (dodržuji anonymitu pisatele), s nímž se naprosto ztotožňuji:

"Při projevu hrubého násilí, brutality, naprosté neúcty k druhému s ohledem na jeho diskvalifikaci věkem, fyzickým či mentálním defektem, které je všeobecně vnímáno jako nepřijatelné, bych po znaleckém zkoumání pachatele ponechala na úvaze soudu, zda nemá být užito trestu jako u dospělého pachatele.

Pro mne je klasickou ukázkou tohoto postupu mediální kauza zneužitého a zbitého chlapce v Severočeském kraji několika nezletilci na nádraží, kde byl uložen trest tuším 5 roků pro iniciátora a hlavního pachatele "akce".

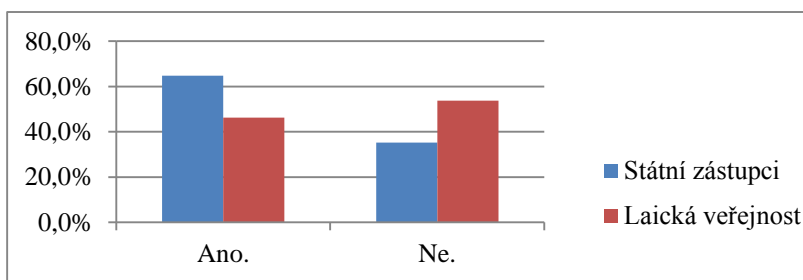
Někteří státní zástupci, kteří se vyslovili pro stejné potrestání mladistvých jako dospělých pachatelů, zároveň upřesnili, že by to měly být pouze výjimky v řádech jednotek procent.

Tabulka č. 19: Názor respondenta na zásadně odlišné trestání mladistvých pachatelů (otázka č. 12)

- laická veřejnost

Souhlas s mírnějším postihem mladistvých za všech okolností a ve všech případech.	Aritmetická četnost	Relativní četnost
Ano.	37	46,2%
Ne.	43	53,8%
Celkem	80	100,0%

Graf č. 6: Souhlas s mírnějším postihem mladistvých pachatelů

Výsledky výzkumu u této hypotézy nejsou zcela jednoznačné. Téměř třetina státních zástupců se vyslovila proti kategorickému a jednoznačnému mírnějšímu postihu u mladistvých pachatelů trestné činnosti a naopak téměř polovina respondentů z laické veřejnosti souhlasí s bezpodmínečným mírnějším trestáním mladistvých delikventů. Ve svých vyjádřeních k tomuto obě skupiny často zdůrazňují individuální přístup k pachatelů. Přesto lze konstatovat, že i **hypotéza H4 se potvrdila.**

Otázka č. 7: Preventivní programy zaměřené proti kriminalitě dětí a mládeže:

- Nepřinášejí žádný výsledek, jsou podle mého názoru zbytečné.
- Jsou velmi důležité a mají zásluhu na zmenšování kriminality a jejích následků.
- Přinášejí spíše negativní výsledky, pouze zde navazují kontakty rizikovní jedinci.

Tabulka č. 20: Názory na prev. programy zaměřené proti kriminalitě mládeže (ot.č.7)
- státní zástupci

Preventivní programy zaměřené proti kriminalitě dětí a mládeže:	Absolutní četnost	Relativní četnost
Nepřinášejí žádný výsledek, jsou zbytečné.	26	76,5%
Jsou velmi důležité a mají zásluhu na zmenšování kriminality.	7	20,6%
Přinášejí spíše negativní výsledky, navazují zde kontakty...	1	2,9%
Celkem	34	100%

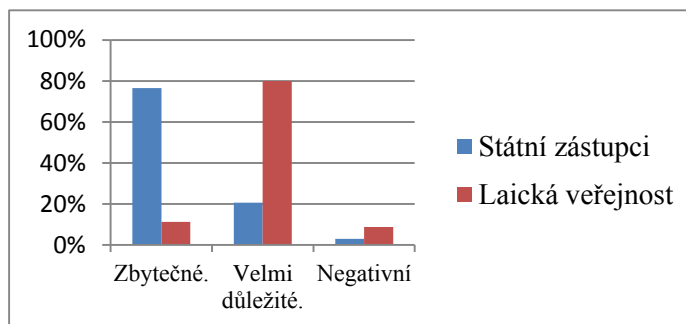
K otázce č.7 cituji: "Preventivní programy mají smysl, ale nehrají zdaleka tak výraznou roli, jak nastavuje odpověď b), a to z mnoha důvodů. Především nejsou systematické, důsledné a cílené v čase a místě. Roztříštěnost, nedůslednost a jistá naivita, tak bych je nazval. Navíc, co nezvládne rodina, program obvykle nedožene."

(názor z řad odborníků)

Tabulka č. 21 : Názory na prev. programy zaměřené proti kriminalitě mládeže (ot.č.7)
- laická veřejnost

Preventivní programy zaměřené proti kriminalitě dětí a mládeže:	Absolutní četnost	Relativní četnost
Nepřinášejí žádný výsledek, jsou zbytečné.	9	11,3%
Jsou velmi důležité.	64	80%
Přinášejí spíše negativní výsledky.	7	8,7%
Celkem	80	100%

Graf č. 7: Názory na preventivní programy

V otázce účinnosti preventivních programů existuje značný rozpor mezi názory odborné a laické veřejnosti. Určitou roli zde podle mého názoru hraje určitý profesionální pesimismus na straně státních zástupců, kteří se trestnou činností zabývají stále, a na druhé straně pouze neurčité představy o fungování preventivních programů v řadách respondentů z řad laické veřejnosti.

ZÁVĚR

Kriminalita občanů je v každé společnosti závažným problémem. V posledních 20 letech se v České republice stala masovým sociálním jevem. Zvláště složité a problematické je delikventní chování mládeže, protože jaká je mládež, taková je i budoucnost společnosti. Aby byly vytvořeny pro všechny občany naší země příznivé životní podmínky, je nutno s těmito jevy cílevědomě a systematicky bojovat, i když zcela vymýtit je prakticky nemožné. Přestože registrovaných trestných činů dětí a mladistvých v posledním desetiletí ubývá, roste brutalita a závažnost těchto činů. Nelze opomenout ani latentní, čili neobjasněnou trestnou činnost mladých lidí. Proto je nutné cílevědomě a systematicky se touto problematikou zabývat, snažit se kriminalitu dospělých i delikventní chování mládeže potlačovat a udržovat na co nejnižší úrovni.

K tomu slouží trestněprávní předpisy obecné a ve věcech mládeže speciální zákon, přijatý v roce 2003, tj. zákon o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb., který upravuje zvláštní sankce pro mladistvé. Tresty spojené s odnětím svobody omezuje a důraz je kladen zejména na výchovná a ochranná opatření. Podle poznatků kriminologů o vývoji a průběhu kriminálního chování mládeže existují dvě skupiny mladistvých delikventů. U první skupiny adolescentních pachatelů, kteří se dopouštějí méně závažných činů, většinou po osobnostním dozrání jedince delikventní chování úplně mizí. Druhá skupina chronických delikventů však ve své rozmanité a stále agresivnější kriminální činnosti pokračuje a stávají se z nich dospělí kriminální recidivisté. Aby jedinců v této druhé skupině delikventů bylo co nejméně, je třeba zkoumat příčiny, protože jedině co největší znalost příčin může přispět k účinnému předcházení a potlačování kriminality. Právě důkladné pochopení možných příčin delikvence dětí a mládeže může sloužit k nápravě u konkrétního mladého delikventa.

V teoretické části své práce se proto zaměřuji nejen na popis a specifika provinování dětí a mladistvých a právní úpravu trestní odpovědnosti mladistvých, ale zejména na příčiny, které mohou být jak vnitřní (v osobě mladistvého), tak v působení jeho sociálního okolí, tedy vnější. Proto je i odborníky kladen důraz na multifaktoriální přístup, kdy se zkoumají jednotlivé faktory a vztahy mezi nimi. Nelze jednoznačně

určit typ osobnosti ani sociální podmínky, ve kterých vyrůstá typický mladistvý delikvent. Lze sice určit častou přítomnost určitých psychických vlastností a jevů u delikventní mládeže, dokonce i dědičné dispozice, ale všechny tyto genetické vlohy a vlastnosti jsou právě ovlivněny sociálním prostředím, zejména výchovným prostředím rodiny a školy, ale i vztahy mezi vrstevníky. I dítě s poruchou chování se při důsledné výchově v rodině s dobrou spoluprací se školou nemusí nutně stát mladým delikventem.

Také agresivitu dětí, pokud není zapříčiněna organickým poškozením mozku, lze dobrým výchovným vedením usměrnit a naopak v disfunkční rodině, kde se i dospělí členové chovají k sobě agresivně, se agresivní chování v dítěti naopak upevňuje. Samostatnou kapitolou jsou deprivované děti s neuspokojenou bazální jistotou. Pokud však získají alespoň nějakou příznivou sociální zkušenost, například k učiteli nebo jinému člověku, není nic ztraceno. Dítě a mladý člověk se stále vyvíjí a i při několikerém selhání lze ještě mnohé napravit.

Důležitější než sociální úroveň rodiny jsou rodinné vztahy a dostatečná výchova dětí a dohled (monitoring). Velká chudoba však na mladé lidi negativně doléhá jednak prostředím a podmínkami, ve kterých žijí, ale působí zde i určitá izolace od jiných sociálních skupin a menší možnosti rozvoje. To se týká zejména etnických menšin a přistěhovaleckých rodin.

S delikvencí mládeže jsou ruku v ruce další sociálně patologické jevy jako je prostituce, alkoholová a nealkoholová toxikomanie a jiná návyková chování, které návrat mladého člověka k řádnému životu dělají mnohem obtížnějším. Velmi častým jevem jsou delikventní subkultury (party, gangy). Pro jedince, který chce začít nový život, bývá obtížné se z vlivu takové subkultury vymanit. Proto je tak důležitá prevence, zejména sekundární, která se soustřeďuje na práci s rizikovými skupinami.

Při postupném přirozeném odpoutávání mladého člověka od původní rodiny, ale i mnohem dříve, mají velký vliv i média, která nás ze všech stran obklopují a zvláště silně působí právě na mladé lidi, kteří se teprve hledají.

Při psaní své bakalářské práce jsem získala mnoho nových poznatků a zkušeností. Na základě získaných teoretických poznatků jsem realizovala výzkum, kdy respondenty byli státní zástupci (čili odborná veřejnost) a také běžná populace dospělých. Zkonstruovala jsem čtyři hypotézy a v drobném výzkumu názorů respondentů jsem se snažila ověřit jejich platnost. Formou kvantitativní dotazníkové metody jsem zkoumala zkušenosti respondentů s delikvencí dětí a mladistvých a zejména jejich

názory na to, které faktory mají na vznik delikvence nejvýraznější vliv, co je příčinou delikventního chování a názory na účinnost preventivních programů pro narušenou mládež a na mírnější postihy za trestnou činnost mladistvých. Analýzou výzkumu byla opět potvrzena důležitost výchovného působení rodiny a školy, ale i stále rostoucí vliv médií a působení společenského klimatu.

Myslím si, že tento přehled o příčinách trestné činnosti dětí a mladistvých by mohl být užitečný právě těm rodičům a vychovatelům, kteří nechtějí mít z dětí mladé delikventy. Stejný přínos by mohla tato bakalářská práce mít pro začínající pracovníky OSPOD nebo sociálních služeb.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Právní předpisy a judikatura

Zákon č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže

Zákon č. 40/2009 Sb. – trestní zákoník

Zákon č. 257/2000 Sb. – o probační a mediační službě

Odborné publikace

ANTIER, Edwige. *Agresivita dětí*. 1.vyd. Praha: Portál, 2004, 99 s.

ISBN 80-7178-808-2

ČAČKA, Otto. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Dotisk 1. vyd. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2009, 378 s.

ISBN 80-7239-060-0

ČERMÁK, Ivo. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1.vyd. Žďár nad Sázavou:

Nakladatelství Fakta, 1998, 204 s. ISBN 80-902614-1-8

HELLER, Jiří, PECINOVSKÁ, Olga. a kol. *Závislost známá neznámá*. 1.vyd. Praha:

Grada Publishing, spol. s r.o., 1996, 162 s. ISBN 80-7169-277-8

HRČKA, Michal. *Sociální deviace*. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001,

302 s. ISBN 80-85850-68-0

CHROMÝ, Jakub. *Kriminalita páchaná na mládeži*. 1.vyd. Praha: Linde Praha, a.s.,

2010, 239 s. ISBN 978-80-7201-825-3

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, 288 s.

ISBN 978-80-7367-269-0

JEDLIČKA, Richard. *Výchovné problémy s žáky z pohledu hlubinné psychologie*. 1 vyd.

Praha: Portál, s.r.o., 2011, 248 s. ISBN 978-80-7367-788-6

JUCOVIČOVÁ, Drahomíra., ŽÁČKOVÁ, Hana. *Neklidné a nesoustředěné dítě ve škole a v rodině*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2010, 208 s.

ISBN 978-80-247-2697-7

KOHOUTEK, Rudolf. *Poznávání a utváření osobnosti*. 1.vyd. Brno: Akademické

nakladatelství CERM, s.r.o., 2001, 274 s. ISBN 80-7204-200-9

KOUKOLÍK, František., DRTILOVÁ, Jana. *Vzpouza deprivantů – nestvůry, nástroje, obrana*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Galén, 2008, 327 s. ISBN 978-80-7262-410-2

KRAUS, Blahoslav., HRONCOVÁ, Jolana a kol. *Sociální patologie*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, 325 s. ISBN 978-80-7041-896-3

LANGMEIER, Josef, MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. 4. vyd. Praha: Karolinum, 2011, 399 s. ISBN 978-80-246-1983-5

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009, 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5

MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, 335 s. ISBN 80-7178-226-2

MEYROWITZ, Joshua. *Všude a nikde. Vliv elektronických médií na sociální chování*. Z anglického originálu *No Sense of Place*, vyd. 1985, nakl. Oxford University Press, Inc., New York. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006, 341s. ISBN 80-246-0905-3

MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, 196 s. ISBN 978-80-210-4550-7

NEŠPOR, Karel. *Vaše děti a návykové látky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 60 s. ISBN 80-7178-515-6

NETÍK, Karel, NETÍKOVÁ, Daria., HÁJEK, Stanislav. *Psychologie v právu. Úvod do forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství C.H. Beck, 1997, 140 s. ISBN 80-7179-177-6

NOVOTNÝ, Petr F. *Epidemie delikvence*. 1. vyd. Liberec: Dialog, 2006, 62 s. ISBN 80-86761-45-2

SMÉKAL, Vladimír, MACEK, Petr. *Utváření a vývoj osobnosti*. 1. vyd. Brno: Barrister&Principal s.r.o., 2002, 262 s. ISBN 80-85947-83-8

SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, 184 s. ISBN 80-7178-906-2

SMOLÍK, Josef. *Subkultury mládeže, uvedení do problematiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010 (dotisk 2011), 288 s. ISBN 978-80-247-2907-7

SOTOLÁŘ Alexander., VÁLKOVÁ Helena. a kol. *Soudnictví pro mladistvé v Kanadě a v České republice*, Příručky Ministerstva spravedlnosti ČR, svazek 59. Institut MS ČR pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 2000, 319 s. ISBN-80-902656-1-8

ŠÁMAL, Pavel., VÁLKOVÁ, Helena., SOTOLÁŘ, Alexander., HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. Komentář. 2. vyd. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2007, 1227 s. ISBN 978-80-7179-375-5

ŠTÍPEK, Petr. *Dítě na zabití. Příručka pro rodiče dětí a dospívajících s problémovým chováním*. 1.vyd. Praha: Portál, 2011, 200 s. ISBN 978-80-7367-981-1

URBAN, Lukáš., DUBSKÝ, Josef. *Sociální deviace*. 1.vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2008, 166 s. ISBN 978-80-7380-133-5

VANÍČKOVÁ, Eva. *Dětská prostituce*. 2.vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007, 144 s. ISBN 978-80-247-2218-4

VEČERKA, Kazimír., HOLAS, Jakub., TOMÁŠEK, Jan a kol. *Mládež v kriminologické perspektivě*. 1.vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009, 129 s. ISBN 978-80-7338-079-3

WALTERS, Glen D., WHITE, T.W. *The Thinking Criminal. A Cognitive Model of Lifestyle Criminality*. Crim. Justice Res. Bull., vol. 4, 1989, s.4.

WINTERHOFF, Michael. *Proč se z našich dětí stávají tyrani aneb ztracené dětství*. Z německého originálu *Warum unsere Kinder Tyrannen Werden a Tyrannen Müssen nicht sein* přeložila Dagmar Hoangová. 1.vyd. Praha:Euromedia Group, a.s. – Ikar, 2011,328 s. ISBN 978-80-249-1564-7

Odborné články

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Dva pohledy na delikvenci dětí a mladistvých*. Kriminalistika, č. 4,2003, s. 1.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Jak diferencovat mezi nezletilými provinilci?* Právo a rodina, 2010, č. 10, s. 1-6.

FOLTÝNOVÁ, Lucie. *Probační program „Právo pro každý den“ jako speciální forma zacházení s prvotrestanou mládeží*. Státní zastupitelství, 2008, č. 1, s. 28-32.

FOLTÝNOVÁ, Lucie. *Toluen jako inhalační droga u dětí a mládeže*. Státní zastupitelství, 2010, č. 6, s. 15-20.

HULÁN, Petr. *Deliktní způsobilost nezletilých a odpovědnost za školu*. Právo a rodina, 2009, č. 11, s. 8-13.

CHROMÝ, Jakub. *Trestněprávní ochrana mládeže před televizním násilím – možnosti a limity*. Státní zastupitelství, 2010, č. 4, s. 16-22.

NOVÁK, Tomáš. *Neurotické krádeže u dětí*. Právo a rodina, 2009, č. 3, s. 11-14.

NOVÁK, Tomáš. *Obranné mechanismy v rámci asociálního chování mládeže*. Právo a rodina, 2010, č. 2, s. 16-20.

RYKL, Martin. *Zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty u dětí mladších patnácti let*. Státní zastupitelství, 2009, č. 5, s. 19-22.

VESECKÁ, Renata., CHROMÝ, Jakub. *Vliv televizního násilí na kriminalitu: mýtus nebo realita?* Státní zastupitelství, 2009, č. 2, s. 6-10.

WALACH, Adam. *Trestání mladistvých v Polsku*. Státní zastupitelství, 2010, č. 5, s. 17-22.

ZEZULOVÁ, J. *Vybraná soudní rozhodnutí k řízení v trestních věcech mladistvých*. Státní zastupitelství, 2009, č. 11, s. 11-17.

ZEZULOVÁ, Jana., ŠABATA, Karel. *Průběh řízení před soudem pro mládež v otázkách a v odpovědích*. Státní zastupitelství, 2009, č. 3, s. 17-28.

Internetové zdroje

<http://www.nicm.cz/kriminalita-a-delikvence-charakteristika>, 16. 5.2012

<http://www.ok.cz/iksp/docs/277.pdf> (Mendel, R.A. Méně slov a více pomoci. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2002. ISBN 80-7338-002-1)

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ADHD	Syndrom poruchy s hyperaktivitou
AIDS	Syndrom získané imunitní nedostatečnosti
cca	asi, přibližně
DPL	Dětská psychiatrická léčebna
HIV	Virus lidské imunitní nedostatečnosti
kol.	kolektiv
MUDr.	doktor medicíny
odst.	odstavec
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
o. s. ř.	občanský soudní řád
OPL	návykové psychotropní látky
OSN	Organizace spojených národů
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
PČR	Policie České republiky
Sb.	Sbírka zákonů
s.	strana
SVP	Středisko výchovné péče
tzv.	takzvaný
UNESCO	Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu
USA	Spojené státy severoamerické

SEZNAM TABULEK

- Tab. 1: Věk respondentů (otázka č. 2) - státní zástupci
- Tab. 2: Bydliště respondentů (otázka č. 3) – státní zástupci
- Tab. 3: Státní zástupci podle délky praxe
- Tab. 4: Věk respondentů (otázka č. 2) – veřejnost
- Tab. 5: Bydliště respondentů (otázka č. 3) – veřejnost
- Tab. 6: Setkání respondenta s kriminalitou dětí a mládeže (otázka č. 9)- státní zástupci
- Tab. 7: Setkání respondenta s kriminalitou dětí a mládeže (otázka č. 9)- laická veřejnost
- Tab. 8: Druhy tr.činnosti se kterou měl respondent zkušenost (otázka č. 10)
- státní zástupci
- Tab. 9: Druhy tr. činnosti se kterou měl respondent zkušenost (otázka č. 10)
- laická veřejnost
- Tab. 10: Postoj státních zástupců ke kriminalitě dětí a mládeže (otázka č. 5)
- Tab. 11: Postoj laické veřejnosti ke kriminalitě dětí a mládeže (otázka č. 5)
- Tab. 12: Vliv virtuální reality na mladistvého pachatele (otázka č. 6) - státní zástupci
- Tab. 13: Vliv virtuální reality na mladistvého pachatele (otázka č. 6) – laická veřejnost
- Tab. 14: Hodnocení vlivů na delikventní chování (otázka č. 8)- státní zástupci
- Tab. 15: Hodnocení vlivů na delikventní chování (otázka č. 8)- laická veřejnost
- Tab. 16 :Názory respondentů na hlavní příčiny delikv. chování mládeže (ot. č. 11)
- státní zástupci
- Tab. 17: Názor respondenta na zásadně odlišné trestání mladistvých pachatelů
(otázka č. 12) - laická veřejnost
- Tab. 18: Názor respondenta na zásadně odlišné trestání mladistvých pachatelů
(otázka č. 12) – státní zástupci
- Tab. 19: Názor respondenta na zásadně odlišné trestání mladistvých pachatelů
(otázka č. 12) – laická veřejnost
- Tab. 20: Názory na preventivní programy zaměřené proti kriminalitě mládeže (ot. č. 7)
-státní zástupci
- Tab. 21: Názory na preventivní programy zaměřené proti kriminalitě mládeže (ot. č. 7)
- laická veřejnost

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1: Setkání respondenta s kriminalitou dětí a mládeže - SZ

Graf č. 2: Setkání respondenta s kriminalitou dětí a mládeže - veřejnost

Graf č. 3: Druhy trestné činnosti, se kterými se respondenti setkali

Graf č. 4: Postoj státních zástupců ke kriminalitě mládeže

Graf č. 5: Postoj veřejnosti ke kriminalitě mládeže

Graf č. 6: Souhlas s mírnějším postihem mladistvých pachatelů

Graf č. 7: Názory na preventivní programy

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek č. 1 – OSPOD – dopis rodičů kurátorovi pro mládež (kazuistika č. 1)

Obrázek č. 1 – OSPOD – výňatek ze soudního spisu nezletilého (kazuistika č. 1)